

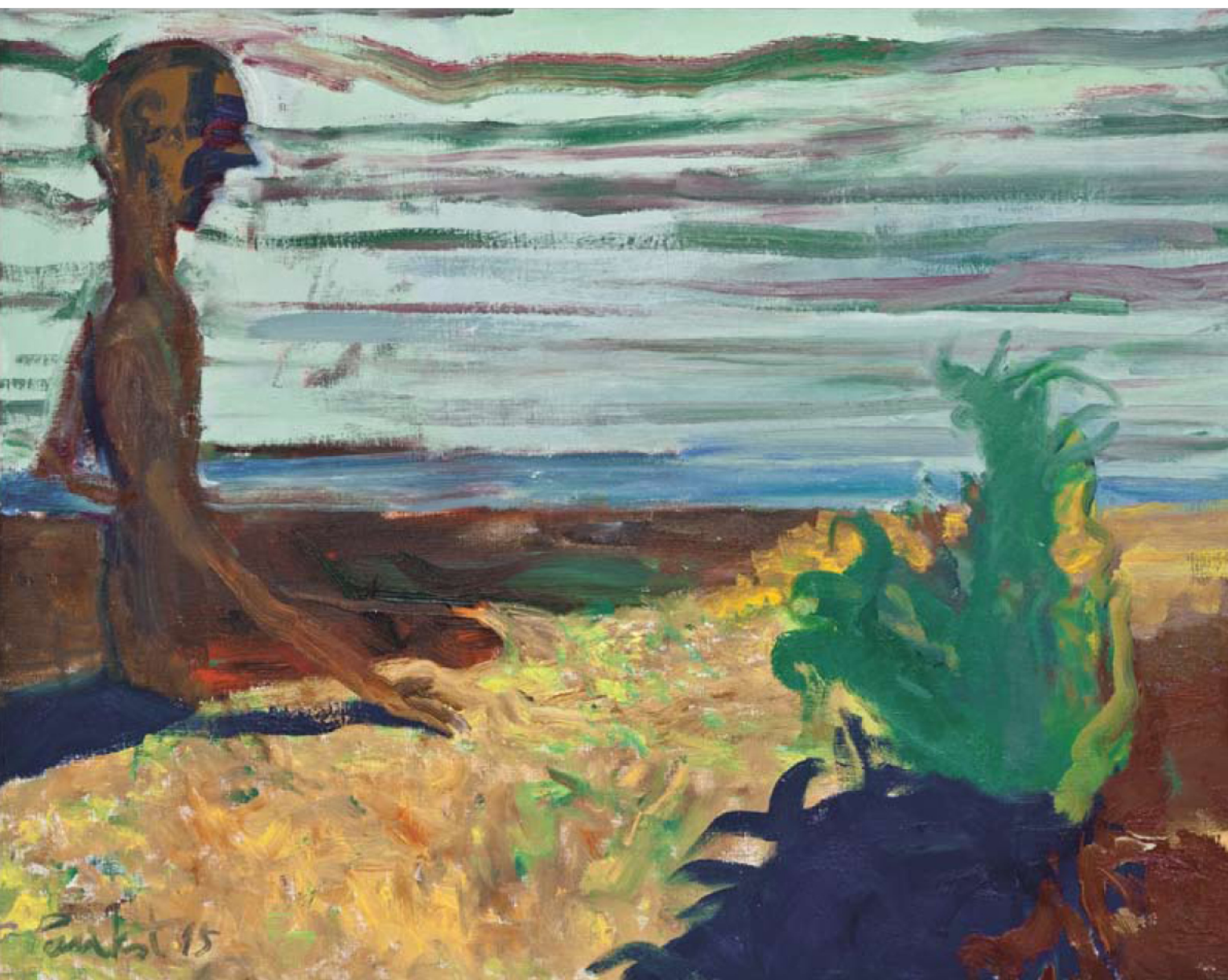
KULTŪROS BARAI

ISSN 0134-3106

2015

3

Kultūros ir meno mėnesinis žurnalas. eurozine.com, kulturosbarai.lt

Jūratė STAUSKAITĖ. Nemiga ir trys vyrai. 2007. Mišri technika

Iš personalinės parodos „Judesiai“ galerijoje „Titanikas“.

Vidmanto Ilčiuko nuotr.

Apie parodą skaitykite p. 42

Kultūros ir meno
w žurnalas.
Eina nuo 1965 m.

Vyriausioji redaktorė
Laima KANOPKIENĖ 2 62 38 61

Rengia

Almantas SAMALAVIČIUS
(kultūrologija, architektūra) 2 62 38 61
Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ
(muzika) 2 62 38 61
Monika MEILUTYTĖ
(teatras) 8 614 12855
Kęstutis ŠAPOKA
(dailė) 8 655 90921
Tadas GINDRĖNAS
(dizaineris) 2 61 05 38
Kristina SABUKIENĖ
(kompiuterinė) 2 61 05 38
Dalia MEČKAUSKAITĖ
(korektorė)
Irena ŽAGANEVIČIENĖ
(buhalterė) 2 62 31 04

Redakcinė kolegija

Endre BOJTÁR (Vengrija)
Alfredas BUMBLAUSKAS
Pietro U. DINI (Italija)
Stasys EIDRIGEVIČIUS
Carl Henrik FREDRIKSSON (eurozine)
Vita GRUODYTĖ (Prancūzija)
Algis MICKŪNAS
Liana RUOKYTĖ
Giedrius SUBAČIUS
Antanas ŠILEIKA (Kanada)
Vygantas VAREIKIS
Kazys VARNELIS jr. (JAV)

Redakcijos adresas

Latako g. 3, 01125 Vilnius
el. paštas: kulturosbarai@takas.lt,
kulturosbarai@gmail.com
Faksas: 2 62 38 61

© Leidėjas – VšĮ „Kultūros barų“ leidykla. SL 101

Redakcija nereikalauja, kad spausdinamų
straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę

Kultūros barai yra Eurozine the netmagazine
partneris. www.eurozine.com

KULTŪROS BARAI

Lietuvos Nepriklausomybės 25-mečiui

Mąstykite kartu. Į KB anketą atsako Atkuriamojo Seimo Pirmininkas, profesorius Vytautas Landsbergis / 2

Problemos ir idėjos

Kokia žodžio laisvės ir europinės demokratijos ateitis? Su politologu Casu Mudde'u kalbasi Almantas Samalavičius / 6

Modernaus pasaulio neišgelbės nei greitis, nei skaitmeninė narsa. Su Kennethu Framptonu kalbasi Almantas Samalavičius / 11

Marlowe HOOD. Klimato kaita. Akimirka, kai teks sušukti: „O, velnias!“ / 15

Rūpesčiai ir lūkesčiai

Odetą ŽUKAUSKIENĖ. Vaiduoklių šešėliai: prestižas, privilegijos, dykinėjimo laisvė ir pasekmės kultūrai / 19

Nuomonės apie nuomones

Rimantas GUČAS. Kada nors mums bus gėda / 25

Vladas KANČAUSKAS. Debesėlis kelnėse. Atsakymas socialiai atsakingam industrinės visuomenės menininkui Redui Diržiui / 31

Kūryba ir kūrėjai

Kristina STANČIENĖ. Vyganto Paukštės ir Broniaus Gražio iššūkiai sau. Aktualūs 9-ojo dešimtmečio lietuvių tapybos tęsiniai / 33

Krystian Lupa: nesuprantu laiko ženklų. Su lenkų režisieriumi Krystianu Lupa kalbasi Audronis Liuga / 37

Kęstutis ŠAPOKA. Horizontalė ar vertikalė. Jūratės Stauskaitės „Judesiai“ galerijoje „Titanikas“ / 42

Paulina PUKYTĖ. Žuvies akys. Dviejų veiksmyų farsas / 45

Remigijus VENCCKUS. Tiesos išklotinė. Osvaldo Juškos „Atsiskyrėlio užrašai“ / 61

Kęstutis ŠAPOKA. Peizažas kaip gimtinė. Algirdo Petrulio fenomenas / 64

Povilo Ričardo Vaitiekūno ir Julijono Algimanto Stankevičiaus parodos Olandijoje / 65

Raminta JURĖNAITĖ. Mirties šokis – kūno judesių teatras. Aliutė Mečys vokiečių naujojo realizmo kontekste / 67

Stasys EIDRIGEVIČIUS. Magiški ryšiai / 72

Nikolaj LESKOV. Rusų demokratas Lenkijoje / 75

Laikai ir žmonės

Krzysztof CZYŻEWSKI. Miłoszas ir vieta / 83

Apie knygas

Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ. Kontekstai. Pasvarstymai atsigręžus / 86

Astrida PETRAITYTĖ. Memelenderio pasakojimas apie Klaipėdą / 90

Visai nejuokingi skaitiniai

Krescencija ŠURKUTĖ. Pasėjęs vėją, pjausi audrą / 93

Summaries / 95

Viršelio 1 p.: Vygantas PAUKŠTĖ. Blauzda smėlyje. 2015. Drobė, aliejus; 70x90

4 p.: Bronius GRAŽYS. Baltas kirvis. 2014. Drobė, aliejus; 92x73

Vidmanto Ilčiuko reprodukcija.

MASTYKIME KARTU

Į anketą, skirtą Kultūros barų autoriams ir skaitytojams, atsako Atkuriamojo Seimo Pirmininkas, profesorius Vytautas LANDSBERGIS

*A*r per dvidešimt penkerius Nepriklausomybės metus Lietuvos visuomenei pavyko išsiugdyti nors šiokius tokius blaivaus ir kritiško mąstymo įpročius? Ar yra pagrindas teigti, kad šiandien ji brandesnė, įžvalgesnė, pilietiškesnė negu anksčiau? Ar turime pakankamai tvirtą stuburą, kad nepasiduotume jėgoms, siekiančioms manipuluoti viešąja nuomone, ypač svarbiausiais valstybės ir tautos egzistencijos klausimais? O gal priešingai – visuomenė tapo gerokai inertiškesnė ir abejingesnė, negu buvo Sąjūdžio laikais?

Vytautas Landsbergis. Visuomenė nėra monolitas. Deja, gal kitaip ir negali būti. Kadaisė M. K. Čiurlionis sakė: „Dar savo visuomenės neturime. Dar ji tikrai kuriasi.“ Tai užsitęsė, ypač dėl Didžiosios ardyimo katastrofos. Penkiasdešimt metų jovalo. Po to – tęsinys.

Kokių slenksčių Lietuva taip ir nesugebėjo įveikti per šį Nepriklausomybės laikotarpį, kokios priežastys – socialinės, kultūrinės, politinės, mentalinės ir t. t. – lėmė, kad po ketvirčio amžiaus susiduriame su tokia daugybe skaudžių iki šiol neišspręstų, o neretai net nebandomų spręsti socialinių problemų?

Priežastys visokios ir visos kartu. Svarbiausios turbūt civilizacinės, būdingos ne tik Lietuvai. Trumpare-

gis materializmas, egotizmas ir svetimėjimas. Gyvenimas be pagrindų, be gairių, virstas laikinu buvimu.

Ir pirmosios, ir antrosios nepriklausomybės išvakarėse Lietuvos visuomenę žadino daugiausia intelektualai. Neneigiant jų įnašo, vis dėlto svarbu aptarti, ar jie padarė viską, ką galėjo ir privalėjo padaryti, kad sukurtų sociokultūrinei raidai reikalingas institucijas, kad būtų greičiau įveiktas mentalinis sovietmečio „įšalas“, kad suvoktume paprastą, bet daug kam netikėtą tiesą – gyventi laisvėje irgi reikia mokytis?

Niekada nepadaroma „visko“, juolab kai žvelgiam iš vidaus. Kitiems štai atrodo, kad padarėme arba pasiekėme labai daug. Gerai jiems taip gėrėtis ir girti, o mes matom skaudulius. Jūsų klausime jau yra atsakymas. Mokytis ar naudotis? Žinoma, laisvė mokytis. Tai reikštų veikimą, tobulėjimą, ne tik emocines ar svarstymų refleksijas. Kitokio auklėjimo reikia. Auklėkimės. Neateinam naudotis.

Universitetai, akademinė kultūra yra viena svarbiausių laisvos visuomenės institucijų, kur bręsta būsimoji jos šviesuomenė, šalies politikos, mokslo, kultūros elitas. Ar Lietuvos universitetai per šį laikotarpį pakankamai nuveikė, ugdydami nepriklausomai mąstančius žmo-

nes? Ar akademinė terpė pajėgi brandinti drąsias idėjas, socialinės kaitos koncepcijas šalies klestėjimo labui? Ar akademinės bendruomenės balsą girdi politikai?

Tegul akademinė visuomenė surengia savikritiškų konferencijų, gal ras bendrą temą ir nesusidraskys.

Visuomenėje vykstančių procesų veidrodis tam tikru atžvilgiu yra masinio informavimo priemonės. Ar galėtume sakyti, kad turime profesionalią ir brandžią žiniasklaidą, stebinčią, apmąstančią socialinės raidos procesus, netgi nuspėjančią jų kaitos kryptis? Ar ji pateisino lūkesčius, kurie buvo siejami su laisvos spaudos atsiradimu Nepriklausomybės išvakarėse?

Žiniasklaida virto verslu ir lėkštu politikavimu. Sensacija – pramoga – pelnas, tokia vyraujanti kryptis. Pramoginė žiniasklaida, ar tai žiniasklaida? Komercija bei politinė komercija. Juk reikia uždirbti, arba vegetuosi. Taip ir visuomenei primetama savinieka, pesimizmas. Stoka kūrybos ir statybos, daug mazochizmo ir patyčių. Jau nekalbu apie atvirus parsidavėlius. Žiniasklaidai praverstų savikritiškas žvilgsnis į save ir savo vaidmenį. Žinoma, ne visa ji lėkšta arba versliška.

Kokią visuomenę Lietuvoje norėtumėte matyti po dešimties ar penkiolikos metų? Ko reikėtų, kad tie lūkesčiai taptų tikrove?

Norėčiau matyti visuomenę, kuri jau tapo ar nors tampa tikrove. Žvelgsiu su meile iš kitur.

Dėkojame profesoriui už atsakymus, o skaitytojus raginame: svarstykite, rašykite, kiekvieno iš Jūsų nuomonė mums labai svarbi.

Beje, į pirmą KB anketos klausimą liko neatsakyta. O jis toks: Praėjo ketvirtis amžiaus nuo Nepriklausomybės atkūrimo. Per šį netrumpą, sudėtingą, prieštaringų įvykių ir sukrėtimų kupiną laikotarpį subrendo nauja, laisvėje gimusi šalies gyventojų karta. Regis, laiko distancija pakankama, kad būtų galima kritiškai apmąstyti įvykusius pokyčius. Kokie poslinkiai ir kokie pasiekimai kultūros ir intelektualinio gyvenimo srityse laikytini reikšmingiausiais?

Manytume, geriausias atsakymas – Vytauto Landsbergio kalba iškilmingame Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dienos 25-mečio minėjime.

Vytautas LANDSBERGIS

LIETUVOS LIKIMAS ŠIŲ DIENŲ ŠVIESOJE

Mieli susirinkusieji, aukštieji valstybės vadovai, svečiai, draugai, Lietuvos draugai, visi, kurie čia dirbome ir toliau dirbame valstybės darbą,

Kai šioje salėje ir šiuose rūmuose nežinodavom, ar sulauksim ryto, gyventi buvo gražu.

Buvo pakilu, reikšminga, sieloj giluminis džiaugsmas.

Praslinko štai grėsmių naktis, atėjo dar viena diena kaip dovana, o mes vis dar esam, yra mūsų valstybė, kuriai toliau dirbam, klodami jai kelią į visai nepažadėtą, tačiau viltingą ateitį.

Jutome, kad žmonės, tauta, stebi mūsų darbą, pritaria svarbiausiam tikslui. Todėl būsimė čia ir neišduosime.

Tiesa, girdėdavom reikalavimų ir spaudimų trauktis, nesiekti neįmanomo, ir tada viskas baigsis gerai. Net šioje salėje išgirdavom siūlymų padaryti visai paprastą „politinį sprendimą“, bet siūlančių tebuvo mažuma.

Ir kai griaudė agresija, liejosi kraujas, o pasaulis tylėjo, buvome čia, toliau statėm ir gynėm valstybę.

Kartais kas nors klausdavo: nejau tikėtės įveikti imperiją? Atsakydavau: mums nereikia pergalės

prieš ką nors. Mes norime taikos ir Taikos sutarties.

Lyg vėjo gūsis praskriejo 25 metai.

Valstybė apginta, pripažinta, tartum įsitvirtinusi netvirtame pasaulyje. Kad ir graužiama menkysčių ir išdavysčių, ji turi energijos ir dideliems išradimams, ir trumparegio pelno veiklai, džiaugiasi mokslo, meno ir sporto laimėjimais, taipgi loterijomis ir balabaikomis, o ypač – laisvėj užaugusiu jaunimu, kuris netgi nori gyventi! Kaip būtų gerai, kad jo dauguma jokių būdu neišvažiuotų, pačiu savo buvimu ir veikla tėvyneje balsuotų už Lietuvą. Būtume ne veltui dirbę.

Bet ar tai, ką nūnai darome, yra pakilu, reikšminga kaip anuomet? Ar priešingai – sumenkėjome iki reikaliukų? Iki postelių ir finansinių srautelių?

Be abejo, esame visokie. Vaikai – nuostabūs, kurie neužgauti nemeilės ir nesužiauręję. Ačiū už trispalves apyrankes. Bet ar dažnai susimąstome, ką mes, tie pusamžiai, darome ir kas bus po mūsų? Kokį būsim palikę ženklą? Kartais atrodo, kad dabartiniam bėgiojantiems būsimiesiems nepaliksime nė doros užduoties, nes didelės užduoties, kuri vadintųsi garbinga Lietuva, per maža teturime. Lietuvos kokybė, štai kur klausimas.

Ir Lietuvos likimas šių dienų šviesoje. Jei bepročių agresija nesustabdoma, ir imperija eina atgal į buvusias kolonijas, mūsų sėkmės istorija gali virsti laikinos sėkmės istorija, kuri bus verčiama pelenais. O išsigandę bičiuliai europiečiai net patars nesipriešinti užpuolikui.

Mat pasaulyje esą svarbesnių dalykų, – taip sakys, svarbesnių negu laisvė ir teisingumas.

Bet ir iš pradžių, ir visados mes esam tie, kurie turim ką pasakyti.

Reikia rengtis ginti žilą tėvą ir mylimą močiutę, ir mažą sesutę.

Sveikindamas visus, kurie čia visus 25 metus tebebūname, linkiu ir esantiems, ir ateinantiems dažniau pažvelgti į dangų, kuriame pro pušų šakas plaukia debesys. Kitur tokio dangaus nėra.

Jei dar neprailgo mano septynios minutės, pereisiu į meninę dalį. Truputis lyrikos.

Nuo kraštelio

Mažumytį nubėgęs
ligi kraštelio
pasižiūrėjau.

Labai toli
visai žemai –
neaiškūs vandenai.

Gerokai pribūta purvelio.
Gabalas kreivo kelio.
Ir kraujas Antano Kraujalio.

Sugrįžti

Paukščiai turi namus
ir ūkius
po mūsų vienintele saule.

Kai ateina apniukus
Didžioji šiaurė,
jie išlekia atostogų.

Laukai subrandinti,
vaikai užauginti,
galima pasibastyti.

Jie ten surengia posėdžių,
Konferencijų,
visokiausių sparnų pratybų.

Juk reiks vėl sugrįžti į šalį,
kurioj geriausia,
kur saulė auksu pievas prausia
ir tamsumas prašalina.

KOKIA ŽODŽIO LAISVĖS IR EUROPINĖS DEMOKRATIJOS ATEITIS?

*Su politologu Casu MUDDE'u kalbasi
Almantas SAMALAVIČIUS*

Casas Mudde – tarptautiniu mastu pripažintas olandų politologas. Doktoratą apgynęs Leideno universitete, kurį laiką dėstė Vidurio Europos universitete Budapešte, Edinburgo ir Antverpeno universitetuose. 2008 m. persikėlęs gyventi į JAV, kaip vizituojantis profesorius dėstė Oregono, Notre Dame'o, De Pauw universitetuose. Šiuo metu yra politikos mokslų asocijuotas profesorius Oregono universitete. Dviejų monografijų – „Populistinės radikalios dešinėsios partijos Europoje“ (2007) ir „Kraštutinės dešinės ideologija“ (2003) autorius. Yra parašęs du vadovėlius aukštosioms mokykloms, sudaręs šešis mokslo straipsnių rinkinius, tarp jų – „Rasistinis ekstremizmas Vidurio ir Rytų Europoje“, „Vakarų demokratija ir naujosios ekstremistinės dešinės iššūkis“. Politologo straipsniai išversti į aštuoniolika pasaulio kalbų.

Su Casu Mudde kalbėjomės apie žodžio ir išraiškos laisvės svarbą visuomenei, apie tai, kuo Europos demokratijai gresia politiškai korektiški nutylėjimai...

Almantas Samalavičius. Viename straipsnyje aptardamas platesnes socialines Charles Hebdo žudynių implikacijas, išryškinote tam tikrus požiūrius, kurie neretai pateikiami kaip panacėja, tačiau iš tikrųjų žlugdo demokratinius procesus. Rašote: „Užuot toliau varžę žodžio laisvę, apribodami ją iki „civilizuoto“ šnekėjimo, arba dar labiau plėtę antidiskriminacinių įstatymų veikimo lauką, turėtume

gyventi pagal savo iškeltus lozungus ir suteikti žodžio laisvę visiems, tarp jų antisemitams ir islamofobams! Lygiai taip pat turėtume visus be išimties kritikuoti ir pašiepti.“ Tačiau daugybė vakariečių nuoširdžiai tiki, nors gal ir apsimestinai tvirtina, esą demokratijos „išganymas“ įmanomas, tik priimant vis daugiau įvairaus pobūdžio antidiskriminacinių įstatymų. Užuot leidus plėtotis žodžio laisvei, reikia kuo griežčiau

kontroliuoti bet kokius nepatogius, nepriimtinus jos pasireiškimus, pavyzdžiui, „neapykantos verbalizavimą“. Kuo pavojinga tokia politika ir ką visuomenė laimėtų, leisdamą pasisakyti visiems, net ir tiems, kurie kaltinami kontroversiškumu? Regis, manote, kad nutylėjimai neretai kelia didesnę pavojų negu viešas nemalonių ar užgaulių dalykų išsakymas?

Cas Mudde. Mano giliu įsitikinimu, demokratijai, priešingai negu nedemokratiškoms santvarkoms, svarbiausia yra įtraukti, o ne atskirti. Neįmanoma sukurti demokratijos atskirties pagrindu, nors kiekviena demokratija vis dėlto atskiria tam tikras grupes (pavyzdžiui, tuos, kurie nėra piliečiai). Nors visapusiškai įsitraukti trokšta ne visi, tačiau kiekvienas turi turėti galimybę tai padaryti. Kalbėjimas yra esminė diskusijų, o kartu ir demokratijos sąlyga, tad jei kieno nors žodžio laisvė suvaržoma, suvaržomos ir tų žmonių galimybės visapusiškai įsitraukti. Tai pirma. Antra, o tai susiję su dar rimtesniu rūpesčiu, – manau, demokratija turi prasmę tik tuo atveju, jei manome, kad dauguma žmonių iš esmės yra demokratiški. Juk gyvename ne Veimaro respublikoje, kur demokratija buvo be demokratų. Didžioji dauguma europiečių demokratijos idealais tiki net ir tada, kai jaučiasi giliai nusivylę „realia demokratija“ (dažniausiai ne be pagrindo). Jie nesileis suvedžiojami antidemokratiškų demagogų ir lauks tol, kol kurie nors demokratai pateiks patrauklią alternatyvą. Trečia, teiginys, esą žodžio laisvę reikia slopinti, kad būtų „apsaugotos“ silpnosios grupės, yra iš esmės paternalistinis, silpnąsias grupes, kurias esą sergsti stipresniosios grupės malonė, iš tikrųjų verčiantis tokias ir likti. Panašiai galima pasakyti apie reikalavimą, kad kalbėjimas būtų civilizuotas, nors joks objektyvus „civilizuotumo“ apibrėžimas nėra žinomas. Galiausiai tuo civilizuotumu labai paprasta pasinaudoti elitams, nenorintiems, kad marginalizuotieji galėtų mesti jiems iššūkį. Su tuo susijęs įsitikinimas, esą žmonės turi teisę nebūti įžeidinėjami (prisiminkime musulmonų karikatūras). Tačiau kas turi teisę nuspręsti, kad kažkas buvo įžeistas ir kad tą „įžeidimą“ galima kriminalizuoti? Ar Mahometo

karikatūros vienodai įžeidžia kiekvieną musulmoną? Ar asmenys, gyvenantys iš valstybės pašalpų, jaučiasi mažiau įžeisti, kai juos vadina „pašalpų karaliais“, ir t. t.? Galiausiai, nors nesu „slidžių“ argumentų mėgėjas, pridursiu: turime keleto dešimtmečių patirtį, liudijančią, kad įstatymai, skirti vienai grupei, plečiami, bandant pritaikyti juos ir kitai (prisiminkime, kad, pavyzdžiui, kai kurios „ekstremistinės“ grupės persekiojamos jau kaip „kriminalinės organizacijos“, taikant joms įstatymus, sukurtus kovai su organizuotu nusikalstamumu).

Viename iš naujausių laiškų, adresuotų pasaulio rašytojų bendruomenės nariams, Tarptautinio PEN klubo prezidentas Johnas Ralstonas Saulas, vadovaujantis organizacijai, kuri visada principingai gynė žodžio ir išraiškos laisvę, pabrėžė, kad Paryžiuje dalyvaudamas demonstracijoje, skirtoje solidarizuotis su Charles Hebdou, apstulbo, matydamas, kaip įsitvėręs vienas kitam į parankę žingsniuoja nedemokratiškų režimų, namuose slopinančių bet kokias žodžio laisvės apraiškas, vadovai. Toks cinizmas jį tiesiog pribloškė. Kaip derėtų elgtis, susidūrus su tokiais akibrokštais? O kitas dalykas – ar nemanote, kad korupcija ir konformizmas yra pavojingesni reiškiniai net už realiai ar tariamai „nesuderinamus“ religinius skirtumus, religinį ekstremizmą?

Nesunku sutelkti dėmesį į autokratų dviveidystę, tačiau svarbiau ir prasmingiau panagrinėti, kaip elgiasi demokratiškų visuomenių lyderiai, ar jie irgi nėra dviveidžiai. Antai per tą pačią demonstraciją pirmosiose gretose žengė Vokietijos kanclerė Angela Merkel, o juk Vokietija turi vadinamąją *wehrhafte Demokratie* (karingą demokratiją), smarkiai apribojančią kai kurių specifinių politinių grupių, tarkime, kraštutinės dešinės, o ypač radikaliųjų musulmonų, laisves. Dauguma Europos lyderių be išlygų remia antidiskriminacinius įstatymus, pagal kuriuos poelgiai beveik niekuo nesiskiria nuo žodžių, todėl pažeidėjams gresia teisinės sankcijos ir socialinės pasekmės už daugybę kalbinės raiškos dalykų, apibrėžiamų taip plačiai, kaip, tarkime, „rasinės nesan-

taikos kurstymas“. Pavyzdžiui, šiuo metu Olandijos valstybė rengiasi teismo procesui, kuriame „kursytumu“ kaltinamas Laisvės partijos (PVV) lyderis Geertas Wildersas. Daugelyje ES šalių Holokausto neigimas yra nelegalus, o nemaža dalis Prancūzijos elito, teigusio, kad ir jis yra „Charlie“, rėmė įstatymus, pagal kuriuos nelegaliu dalyku pripažįstamas ir armėnų genocido neigimas. Tai nėra naujiena. Europoje tikros žodžio laisvės nebuvo niekada, didžioji dalis europiečių – tiek elitų, tiek masių lygmeniu – neremia tikros žodžio laisvės, jie tik ginčijasi, kokią konkrečiai kalbos raišką derėtų uždrausti.

Kelissyk lankydamasis ir dėstydamas Jungtinėse Valstijose, stebėjau, kokia vis dėlto dviveidiška vadinamojo „politinio korektiškumo“ doktrina, kuri buvo tiesiog apsidusi akademines institucijas. Pastaruoju metu, regis, linkstama pripažinti, kad ji patyrė fiasko, bet žala jau padaryta, ypač universitetams, kurie pagal apibrėžimą turėtų būti socialinės ir kultūrinės kritikos židiny. Kaip vertinate tokius gudrius bandymus suvaržyti akademinę laisvę? Kita vertus, nors plačiai reklamuota ir atkakliai diegta „politinio korektiškumo“ doktrina žlugo, ar tai taps pamoka ateičiai?

Be abejo, akademijai žodžio laisvė yra dar svarbesnė, vis dėlto jaučiuosi nejaukiai, kai kalbama apie specifinių grupių specifines laisves. Nemanau, kad akademikai ar politikai turėtų turėti daugiau žodžio laisvės negu „šiai žmonės“, nes tai sukuria teisių ir iš jų išplaukiančių galių nelygybę. Reikia visiems užtikrinti visapusišką žodžio laisvę! Į politinio korektiškumo žlugimą žvelgiant bendriau, kyla rimtų abejonių, ar JAV ir Europos universitetams pavyko šiuo klausimu pasiekti kokį nors sutarimą. Universitetuose iki šiol vyksta nuožmi kova su žodžio laisve ir nepatogiomis nuomonėmis, ypač tais atvejais, kai svarstomi religijos, pirmiausia islamo, arba Izraelio (tiek už, tiek prieš) klausimai. Nors teisinis spaudimas veikiausiai jau nėra toks didelis, autocenzūros esama per akis, mat žmonės bijo prarasti ilgalaikius kontraktus, karjeros galimybes ir t. t. Turint galvoje respublikonų išpuolį prieš „liberalius akademikus“,

atsižvelgiant į tai, kaip veikia ilgalaikių kontraktų sistema, ir matant universitetų plečiamas sankcijas prieš akademikus, skelbiančius savo nuomonę socialiniuose tinkluose, toji baimė nėra iracionali. Suprantama, ji skaudžiai atsiliepia diskusijoms ir tyrimų turiniui. Beveik visada diskusijose, kurias organizuoja studentai, dalyvauja keletas daugiau ar mažiau liberalių akademikų, kurie geriausiu atveju nesutaria dėl detalių ir pamokslauja atsivertėlių auditorijai. „Nepriimtinas nuomones“ reiškiantys asmenys nekviečiami arba nustojama juos kviešti, jei kyla bent menkiausių protestų. Dar liūdniau tai, kad prieštarungus klausimus apskritai liaujamasi nagrinėti, baiminantis administratorių, kolegų, rėmėjų, lobistų, studentų nepritarimo ir pan. Pavyzdžiui, politikos mokslų srityje daugelis jaunų mokslininkų iš Vidurio Rytų laikosi kuo toliau nuo svarbiausių religijos klausimų, nesigilina į arabų ir Izraelio konfliktą, nes bijo rizikuoti, kad dėl to neprarastų ilgalaikių kontraktų.

Daug metų tyrinėjate radikalių politinių jėgų ir ekstremizmo iškilimą Europoje. Kokios priežastys lėmė, kad sustiprėjo politinis radikalizmas? Ar ateityje jis dar labiau įsigalės? Kokį poveikį šiems procesams daro islamofobija ir kitos socialinės baimės formos?

Nepaisant žiniasklaidos prognozių, per pastaruosius tris dešimtmečius kraštutinioji dešinė išaugo ne itin smarkiai. Rinkėjų parama kraštutinėms dešinioms partijoms Europoje kiekvieną dešimtmetį padidėja vidutiniškai vienu procentu arba dviem, kaip atsitiko 9-ajame dešimtmetyje. Per paskutinį XX a. dešimtmetį jos vidutiniškai pelnė penkis, per pirmąjį XXI a. dešimtmetį – šešis, o per pastaruosius europinius rinkimus – septynis proc. rinkėjų balsų. Kas iš tikrųjų pasikeitė – tai sėkmės lygmuo, nes nemažai radikalų pateko į politinį elitą. Europoje yra keletas kraštutinių dešiniųjų partijų, kurios savo šalyse gavo daugiau kaip 20 proc. rinkėjų balsų, – tai Austrijos laisvės partija (FPO), Prancūzijos nacionalinis frontas (FN), Vengrijos *Jobbik* ir Šveicarijos liaudies partija (SVP). Be to, nuo 10 iki 20 proc. balsų pritrau-

kia Danijos liaudies partija ir Švedijos demokratai. Daugelyje šalių kraštutinės dešinėsios partijos labai mažos arba jų išvis nėra, kaip antai didžiojoje Rytų Europos dalyje. Tai nereiškia, kad kraštutinės dešinės ideologija – vietiskumas, autoritarizmas ir populizmas – nėra plačiai paplitusi. Tiesa, sunku pasakyti, kaip sparčiai ji plečiasi, ar tapo gerokai patrauklesnė žmonėms, turintiems panašių polinkių. Geras tokio požiūrio, kuris siejamas su kraštutine dešine, bet peržengia jos ribas, pavyzdys yra islamofobija. Žmonės balsuoja už radikalus, atsižvelgdami ir į kitus, tarkime, socioekonominius klausimus, tokius kaip nedarbo mažinimas, o ne vien todėl, kad nepritaria tam, kaip islamofobiją vertina daugelis pagrindinei srovei priklausančių (dešiniųjų) partijų.

8-ajame dešimtmetyje Vakarų, ypač Jungtinių Valstijų, kultūros kritikai nemažai rašė apie visuomenės „smegenų plovimo“ technologijas. Šiandien, įsigalėjus naujoms medijoms, politinis elitas turi dar daugiau galimybių kontroliuoti visuomenės nuomonę, kad išsaugotų status quo. O gal priešingai – šiuolaikinės medijos yra puikus instrumentas demokratijai plėsti ir užtikrinti? Jeigu taip, tada vertėtų aptarti, ar tinkamai jomis naudojames, kad įtvirtintume demokratiją?

Nėra jokios abejonės, kad šiandien politiniams elitams yra kur kas sunkiau kontroliuoti žiniasklaidą, negu buvo prieš du ar tris dešimtmečius. Taip susiklostė ne vien dėl interneto, bet ir dėl tradicinės žiniasklaidos pokyčių, įvykusių kiek anksčiau. Laikraščiai tapo labiau nepriklausomi nuo politinių partijų ir socialinių sąjūdžių, valstybinis radijas ir TV turi varžytis su komerciniu radiju ir TV. Internetas sugriovė informacijos monopolį, anksčiau priklausiusį žiniasklaidai, o politiniai eliti, ypač tie, kurių politinė darbotvarkė labai griežta, jau nebeįstengia kontroliuoti viso žinių srauto. Taigi apsaugoti ką nors, kad neprasisiskverbtų į viešumą, tapo beveik neįmanoma. Kita vertus, nors dabar yra tiek daug informacijos, bet ji nepasiekia žmonių, nes paprasčiausiai neturime nei laiko, nei energijos ja domėtis. Manau, socialiniai tinklai, naujosios medijos

nedaug kuo skiriasi nuo tradicinių, nes demokratijos atžvilgiu jų vaidmuo ganėtinai neutralus. Politiniams veikėjams taikyti „žiniasklaidos“ koncepciją beprasmiška, nes jai būdingas individualių veiksmų perteklius, o nuomonių ir veiksmų įvairovė yra tiesiog pribloškianti. Kiekvienas socialinis tarpininkas gali atlikti tiek pozityvų, tiek negatyvų vaidmenį. Pavyzdžiui, Veidaknygė arba *Twitter* jau įrodė turinčios fenomenalią galią informuoti ir mobilizuoti žmones (pradedant Tahiro aikšte, baigiant *JeSuis-Charlie*). Tačiau tuo pat metu didelę dalį „aktyvumo“ jos redukavo iki „man ši istorija patinka arba ne“, užuot išvedusios žmones į gatves ar bandžiusios sukelti kokį nors politinį atsaką.

Teigiate, kad nacionalinėms demokratijoms ir europinei integracijai rimtą grėsmę kelia „apsišvietęs europietiskumas“, – taip vadinate sąmoningą tolesnės eurointegracijos politiką, kurią vykdo nacionalinės vyriausybės, jau nebeturėdamos didžiosios dalies savo piliečių paramos. Ar Europos elitai suvokia pavojus, kuriuos kelia tokia priverstinė integracija, ir yra pasirengę su jais susidoroti?

Esminį pavojų kelia didėjantis atotrūkis tarp Europos elitų ir gyventojų. Šis atotrūkis atspindi ne tik skirtingus politinius pasirinkimus, jis susijęs ir su moraline laikysena, o tuo puikiai gali pasinaudoti populistai, – esą visas „elitas“ korumpuotas ir žlugdo „žmonių“ teisę pasirinkti. Europos elitų problema ta, kad visi jie – politikai, biurokratai, verslininkai, žurnalistai – europinę politiką ilgai vykdė be viešų diskusijų, neatsiklausdami visuomenės nuomonės. Iki Maastrichto sutarties buvo galima remtis „leistinu konsensusu“, nes žmonės numanomai rėmė proeuropietišką elitų kursą. Pasirašius Maastrichto sutartį, šis konsensusas ėmė silpnėti, o ištikus ekonominei krizei, apskritai sunyko. Šiandien proeuropietiško požiūrio laikosi, kitaip tariant, pozityviai ES vertina ir nori toliau gilinti integraciją europiečių mažuma. Dauguma nesidžiaugia dabartine ES ir nenori, kad ji toliau plėstųsi, yra nusiteikę žengti keletą žingsnių atgal, netgi neapgailestautų, jeigu ji nustotų egzista-

vusi (bent jau nepritaria, kad jų šalis priklausytų ES). Teoriškai tai turėtų baigtis „nesantaikos įtampa“, tačiau rimtesnių nesutarimų dėl proeuropietiškos elito politikos praktiškai nekyla. Tą paaiškinti galima paprastai – nors europiniai elitai iki šiol yra įsikibę į fundamentalią Europos integraciją ir toliau vykdo proeuropietišką politiką, tačiau dabar ji pridengta ekonomine ir organizacine „neišvengiamybe“. Antai apribotas Europos Parlamentas, nes atstovus į jį siunčia jau ne penkiolika, bet dvidešimt aštuonios valstybės narės. Toliaregiškai įsteigta „bankų sąjunga“, esą padėsianti įveikti ekonominę krizę. Nors panikieriai perspėja, kad tarp europinių elitų įsigalės „ekstremistai“ ir „antieuropiečiai“, nemanau, kad kas nors, pradedant buvusiu ES prezidentu Van Rompuy'u, baigiant dabartiniu Europos Komisijos pirmininku Junckeriu, iš tikrųjų supranta, kaip fundamentaliai pasikeitė viešoji nuomonė Europos Sąjungos atžvilgiu. Panašu, kad daugelis įsivaizduoja, esą tai susiję su ekonomine krize, o kai ši bus įveikta, nepasitenkinimas išnyks. Aš rimtai tuo abejoju ir manau, kad euroskeptiškumas niekur neišgarsuos.

Pabaigai bendresnio pobūdžio klausimas – ką manote apie demokratijos ateitį Europoje? Turiu omenyje dabartines socialines ir politines įtampas, pavyzdžiui, didėjančią radikalizmą, atgijusią „civilizacijų susidūrimo“ šmėklą... Ar laukia ir demokratijos nuosmukis, o gal priešingai – negandos tik sustiprins europinę demokratiją, padidins jos imunitetą?

Pirmiausia, netikiu, kad egzistuoja „civilizacijų susidūrimas“, suprantamas taip, esą dvi kultūros fundamentalistiškai varžosi viena su kita. Fundamentalistų netrūksta nė vienai civilizacijai, o konfliktai vyksta viduje, bet ne išorėje. Antra, esu pesimistas ir netikiu, kad gebėsime demokratizuotis taip esmingai, kaip buvo viliamasi socialdemokratinės demokratijos aukso amžiuje, kalbu apie 7-ąją ir 8-ąją dešimtmečius. Nemanau, kad dėl europinės demokratijos silpnėjimo reikėtų kaltinti globalizaciją, nes ši sąvoka, būdama pernelyg plati ir miglota, vargu ar pagelbės atlikti empirinę analizę.

Liberalioji demokratija tapo pernelyg liberali ir per mažai demokratiška – čia mano nuomonė sutampa su kai kurių populistų požiūriu. 7-uoju ir 8-uoju dešimtmečiais kairieji sprendė įvairius klausimus, nutoldami nuo demokratijos, t. y. nuo rinkėjo daugumos, ir pereidami į teisės sritį, pavyzdžiui, mažumų teises pavedė ginti teismams. O dešinieji tą patį padarė, ekonomikos klausimus perleisdami spręsti tokioms nedemokratiškoms institucijoms kaip pusiau savarankiškos nevyriausybines organizacijos ir centriniai bankai. Nepaisant to, toliau tvirtinama, kad gyvename demokratijos sąlygomis, kai esminius klausimus sprendžia dauguma, nors iš tikrųjų tų klausimų liūto dalis jau seniai atsidūrusi kitapus demokratijos valdų – monetarinę politiką nustato Centrinis bankas, išradingai apribodamas galimybę priimti socioekonominius sprendimus, o fundamentalią diskusiją dėl integracijos griežtai reguliuoja įstatymai, kuriuos gina nacionaliniai ir europiniai teismai. Trečia, dominuojančios partijos jau nebeturi ideologinių atsakymų į daugelį svarbiausių šiandieninės politikos klausimų – turiu omenyje multikultūriškumą, nelygybę, europinę integraciją.

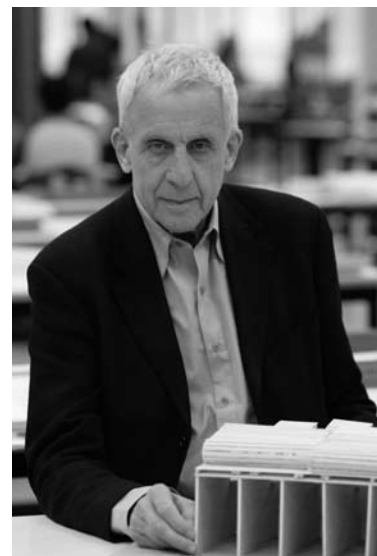
Trečiojo kelio ideologija lėmė, kad kairė tapo dešinės šešėliu, o dešinė turėtų hegemoniją prarado, žlugus neoliberalizmui. Tad skamba tik du balsai – tylesnis (žaliųjų) ir skardesnis (kraštutinių dešiniųjų). Abu kartu jie atstovauja Europos gyventojų mažumai – nuo 5 iki 25 proc. geriausiu atveju. Didžioji dauguma europiečių žvalgosi į tradicines partijas ar atsirandančias naujas jėgas, kurios priklauso pagrindinei srovei, dažniausiai susidurdami su grynai „pragmatiškais“ sprendimais arba girdėdami vien „kraštutinės dešinės atspalvio“ diskursą. O politika iš esmės nesikeičia, išlaiko senąsias kryptis ir struktūras, nors visi pagrindinės srovės politikai skelbia, esą jos visos žlugo. Štai šis sparčiai didėjantis atotrūkis tarp radikalėjančios retorikos ir pagrindinei srovei priklausančios politikos kelia didžiausią grėsmę gyvai europietiškai demokratijai.

Dėkoju už pokalbį.

■

MODERNAUS PASAULIO NEIŠGELBĖS NEI GREITIS, NEI SKAITMENINĖ NARSA

*Su Kennethu FRAMPTONU
kalbasi Almantas SAMALAVIČIUS*

Kennethas Framptonas, britų architektas, tarptautiniu mastu pripažintas architektūros teoretikas ir kritikas, baigė Guildfordo meno mokyklą ir Architektūros asociacijos Architektūros mokyklą. Dėstė Princetono universitete (JAV), Bartletto architektūros mokykloje (Anglija). Kolumbijos universiteto Niujorke profesorius. Nuo 1972 m. yra Niujorko Architektūros ir urbanistikos instituto narys.

Jo veikalai, skirti architektūros istorijai ir kritikai, verčiami į daugelį pasaulio kalbų ir daro didelę įtaką šiuolaikinės kritikos diskursams: „Modernioji architektūra: kritiška istorija“ (1980), „Tektoninės kultūros studijos“ (1995), „Triūsas, darbai ir architektūra“ (2002), „Penki Šiaurės Amerikos architektai: Kennetho Framptono antologija“ (2012), monografijos apie Le Corbusier, Aivaro Siza'os, Richardo Meierio, kitų iškilių architektų kūrybą. Naujausia knyga – „Moderniosios architektūros genealogija“ (2015).

Be to, Kennethas Framptonas yra pasaulyje gerai žinomos, perspektyvios ir palankiai vertinamos „kritiško regionalizmo“ koncepcijos kūrėjas. Ją ir pasibaisėtiną totalios „modernizacijos“ barbarizmą aptarėme šiame interviu.

Almantas Samalavičius. *Knygos „Modernioji architektūra: kritiška istorija“ įvade rašote, kad architektūros raidą ir jos poveikį miestui „lėmė ne tik techniniai šios srities metodai, bet ir už jos ribų esančios produktyviosios jėgos“. Ko gero, nebūtų pernelyg drąsu teigti, kad miestas kaip koherentiška ir estetiškai prasminga vieta nustojo egzistavęs (kad ir ką manytume apie jo būklę ankstesniais laikais) dėl milžiniško ir toliau stiprėjančio rinkos, ypač nekilnojamojo turto ir statybų industrijos, jėgų spaudimo, daug lėmė ir vartotojiškas mentalitetas, ir globali socialinė inžinerija.*

Kokią įtaką visa tai daro architektūros santykiui su miestu? Ar miestų planuotojai, architektai turi nors šiokią tokią laisvę aplinkoje, kuri, viena vertus, yra chaotiška, antra vertus, ribojanti ir reglamentuojanti? Ar šiuolaikinė urbanistika atsispirs vartotojų visuomenės užgaidoms?

Kenneth Frampton. Visi septyni jūsų pateikti klausimai iš esmės yra vienas ilgas klausimas su skirtingomis moduliacijomis. „Urbanistinis projektavimas jau nebeįmanomas“, – prieš kurį laiką sakė Jeanas Nouvelis. Akivaizdu, o tai ir implikuoja pirmas jūsų klausimus.

mas, kad dėl nežaboto konsumerizmo ir globalizuoto kapitalizmo miestų statyba darosi vis sudėtingesnė, o jų priežiūrą sunku, jei apskritai įmanoma, užtikrinti. Miesas van der Rohe 6-ojo dešimtmečio pradžioje labai įžvalgiai pareiškė: „Daugiau nebegalime statyti suplanuotų miestų, nes jie driekiasi kaip miškai ir mums teks išmokti gyventi džiunglėse, netgi įvaldyti tokio gyvenimo meną.“ O svarstydamas, ar egzistuoja koks nors vaistas, kuris pagelbėtų esamomis sąlygomis, pagalvoju apie kai kurias Europos, ypač Skandinavijos, sostines. Jos rodo, kad, nepaisant nepalankių aplinkybių, atsiranda jėgų, kurioms rūpi išsaugoti miestus. Pavyzdžiui, Helsinkis iki šiol išvengė nuolatos gresiančio pavojaus, kad dangaus linija bus užstatyta aukštybiniais statiniais. Tą patį galima pasakyti ir apie kitas Šiaurės šalių sostines, kaip antai Stokholmą, Oslą ir Kopenhagą.

Kalbant bendriau, urbanistinis planavimas Jungtinėse Valstijose jau seniai redukuotas iki autotransporto infrastruktūros ir žemės panaudos administravimo. Jungtinėje Karalystėje, kur paskutinis naujas miestas Milton Keinsas buvo inauguruojamas 1972 m., miesto kaip viešojo gėrio idėja jau palaidota ir užleido vietą automobilių transporto skatinamam priemiestėjimui. Tai atspindi Melvino Webberio „Urbanistinių struktūrų tyrimai“ (1968) su iškalbingais idealais, aukštinančiais „bendruomenę be giminių ryšių“ ir „nevietines urbanistines valdas“. Šiuo požiūriu pralaimėjimo liudijimu laikyčiau tai, kad Milton Keinsas pastatytas tuo metu, kai galutinai atmestas įstabus naujo Huko miesto projektas. Akiivaizdu, kad tebesitęsiantis priemiestėjimas iš esmės yra gerai apgalvotas naftos kompanijų, automobilių pramonės, būsto paskolų sistemos, vietinių statybos taisyklių ir

būstų statybos industrijos kartu su stambiaisiais viso kontinento prekybos tinklais sąmokslas, bet apie jį viešai nekalbama. Šį ekologijos atžvilgiu „galutinį žaidimą“ prieš daugelį metų išpranašavo Henrykas Skolimowskis puikioje savo knygelėje „Ekofilosofija“ (1972).

Klausiate manęs, ar įmanoma ištrūkti iš užburto rato? Vienintelė viltis, mano nuomone, yra kvazisocialistinio racionalumo pakartotinis atsiradimas, kategoriškas vėlyvojo kapitalizmo atmetimas arba tokia latentinė revoliucija, kokia vyksta šiuolaikinės Graikijos politikoje. Tačiau vargu ar tai įmanoma. Antai Slavojus Žižekas neseniai pareiškė: „Pasaulio pabaigą įsivaizduoti yra lengviau negu kapitalizmo baigtį.“

Didžioji dauguma architektų ir architektūros teoretikų, kuriuos galima vadinti modernistais arba architektūros avangardistais, tei-

Milton Keinsas

gė, kad naujajai epochai, vadinamajam Mašinų amžiui, būtinai reikia išraiškos, adekvačios unikaliai jo zeitgeist, ir kad tokią galima suteikti tik pasitelkus inžineriją, pažangiausias technologijas, chemines medžiagas, o tradicinių žinių, patirties ir panašaus „balasto“ reikėtų atsisakyti socialinės ir estetinės pažangos labui. Dabar, kai požiūris į pažangą tapo mažų mažiausiai dviprasmiškas ir prieštaringas, ar neturėtų būti permąstytas modernizmo, kaip dominuojančios ideologijos ir estetinės doktrinos, paveldas? Galbūt tai, kas vadinama radikaliu modernizmu, vis dėlto galėtų įgyti mažiau indoktrinuotas formas?

Modernizmas urbanistiniu požiūriu niekada nebuvo monolitiškas, kaip galima spręsti iš įvairių urbanistinių modelių, pateikiamų jo vardu. Imkime, pavyzdžiui, Auguste'o Perret Havrą, perimetrinį Raudonosios Vienos kvartalo užstatymą, Veimaro respublikos Siedlungeną, Berlage'o parengtą pietinio Amsterdamo planą, įgyvendintą per pirmuosius tris XX a. dešimtmečius... Net Le Corbusier savo Šiuolaikinį miestą (1922) grindė tęstiniu gatvės formavimu ir perimetriniu kvartalo užstatymu. Arba pažvelkime į Ateljė 5, įkurtą 6-ojo dešimtmečio pabaigoje šveicarų modernistų neokorbiuzjeristų, kurių reputaciją kone per vieną naktį įtvirtino 1960 m. įgyvendintas Siedlung Halenas – tirštai apgyventos vietovės modelis su daugiausia neaukštais statiniais [turimas omenyje gyvenamųjų namų rajonas Šveicarijoje, prie Berno, – A. S.]. Tai buvo pavyzdinis modernistinis projektas ištisus penkiasdešimt metų. Tenka pripažinti, kad jis nėra visiškai urbanistinis, tačiau ir ne priemiestinis.

Daugiau kaip šimtmetį modernioji architektūra buvo susijusi su gerokai senesne utopinio mąstymo ir planavimo tradicija, kurios šaknys siekia senovės Graikiją. Tarp praėjusio amžiaus architektų vizionierių, miestų planuotojų ir projektuotojų buvo itin populiarios utopinės architektūros ir miestokūros idėjos netgi po to, kai žlugo utopijomis grindžiami politiniai režimai. Kaip vertinate šį, tokį prieštaringą paveldą? Ar jis tebeturi gyvybinį potencialą? O gal vertėtų jį visiems laikams padėti į bibliotekų lentynas, kur saugomos įvairių epochų mentalinės keistenybės?

Akivaizdu, kad modernusis architektūros ir urbanistikos projektas neatsiejamas nuo socializmo, nesvarbu, ar tai iš tikrųjų revoliucingas komunizmas, ar 1945–1965 m. pokarinis Europos neosocializmas. Šis socialistinis kitoniškumas išnyko po to, kai 1989 m. griuvo Berlyno siena. JAV kapitalizmo, kuris pats save pasveikino su pergale Šaltajame kare, triumfas, mano akimis žvelgiant, – tai Pyro pergalė tuo atžvilgiu, kad visiems laikams buvo eliminuotas balansui reikalingas „kitoniškumo“ principas. 1945–1965 m. pasauliui teikė vilties „nesilygiuojančios“ šalys, turio galvoje Tito Jugoslaviją, Nehru Indiją ir t. t. Naujų miestų sąjūdžiai Europoje, pirmiausia Jungtinėje Karalystėje, Švedijoje ir Suomijoje, 1945–1965 metų laikotarpiu buvo, be jokios abejonės, pozityvi neosocializmo pasekmė. Šie modeliai galėtų turėti tam tikrą vertę, jei gebėtume įveikti šiandieninį agresyvų konsumerizmą.

Praėjusiame amžiuje kaip viena galingiausių doktrinių reiškėsi funkcionalizmas, atsiradęs kartu su architektūros modernizmu ir įgavęs daug įvairių pavidalų. Ar pastebite naujų jo pasireiškimų tiek mąstyme, tiek praktikoje? Kaip funkcionalistinės nuostatos paveikė architektūros raidą? Koks jų ryšys su šiuolaikiniu konsumerizmu, jo įtaka architektūrai ir miestokūrai?

Jei funkcionalizmu vadinsime negailestingą instrumentiškumą, tiesiogiai ar netiesiogiai siekiant vien pelno maksimizacijos ir nieko daugiau, tada jis neabejotinai yra visais atžvilgiais negatyvi koncepcija, tarnaujanti konsumerizmui. Jei funkcionalizmu laikysime realiai įgyvendinamus, protingus aktualių projektavimo ir aplinkosaugos problemų sprendimus, ar turėsime pagrindą laikyti jį atžangos veiksnium? Ši sąvoka, vartojama apibrėžti būtent tokiam turiniui, aprėptų pačią architektų išsilavinimo esmę.

Kai kalbame apie modernizmo paveldą, neišvengiamai nusidriekia Le Corbusier šešėlis. Prancūzų architektas, nors įgyvendino labai nedaug urbanistinių savo projektų, darė ir (kaip teigia kai kurie kritikai) iki šiol daro didelę įtaką, nes jo idėjas naujoms architektų kartoms įskiepijo bendražygiai iš CIAMO (ypač

Sigfriedas Giedionas). *Ką manote apie šį mentalinį paveldą?*

Le Corbusier – ypač dažnai šmeižiama figūra. Kaip galima asmenį, pasižymėjusį tokiais akivaizdžiais gabumais, išskirtiniu protu ir gera valia, kaltinti nejautrumu, kitų kvailinimu, man sunkiai suvokiama. Nuostabi *Ville Radieuse* vizija nebuvo įgyvendinta todėl, kad neatsirado iš esmės utopiška socialistinė nekonsumeristinė visuomenė. Galima tvirtinti, kad vaidmuo, kurį jis skyrė automobiliams, iš tikrųjų akivaizdi klaida, tačiau kitais atžvilgiais transatlantinių jo *unites d'habitation*, iškilusių žalumos jūroje, vizija išlieka geidžiamas tikslas – tai miesto-sodo idealas, *ruris in urb*. Taip pat derėtų pripažinti: po Antrojo pasaulinio karo Le Corbusier susivokė, kad švytinti „balta“ vizija yra utopija, kurios neįmanoma realizuoti, ir pasuko „egzistencialistiškesnio“ požiūrio į realybę keliu. Jau pačioje 4-ojo dešimtmečio pradžioje nutolo nuo purizmo. Neaukšti gyvenamieji kvartalai, kuriuos jis suprojektavo Marlino kyšuliui 1948 m., neabejotinai tapo pavyzdžiu Siedlung Halenui, Ateljė 5 sukurdam 1960 m., o tai lyg ir uždaro ratą. Ar Le Corbusier pasaulėžiūra daro poveikį dabartinei urbanistinei vaizduotei? Mano nuomone, labai menką, deja.

Reaguodamas į kai kurias esmingiausias mūsų laikų architektūros ir urbanistikos problemas, iškėlėte kritiško regionalizmo koncepciją. Suvokiu tai kaip atoveiksmį globaliu mastu įsigalėjusiam Tarptautiniam stiliui. Aibė jo avatarų pasisengė suvienodinti architektūros ir miestų vaizdinius visame pasaulyje. Manychiau, kritiškas regionalizmas – tai sveikos nuovokos diktuojama alternatyva tendencijoms, jau užtraukusioms globalaus masto urbanistines nelaimes. Gal išsivadėjus globalizacijos patosui, tokio pobūdžio alternatyvos, kaip Jūsų vizija, įgis daugiau šalininkų, nusivylusių pastaraisiais dešimtmečiais vykstančia urbanistine plėtra?

Akivaizdžiai priverstinis globalizuoto konsumeristinio kapitalizmo poveikis (nepaisant moksliskai pagrįstų duomenų, įrodančių, kad žmonės kaip rūšis naikina ne tik planetą, bet ir save pačius) verčia pripažinti: pakankamai kokybiška kritiška architektūra gali būti tik ariergardo operacija, nors tai, mano

įsitikinimu, nenuneigia kultūrinės ir politinės jos reikšmės. Šiandien architektūros ir urbanistikos plėtmėje tai vienintelis likęs „kitas“ principas kaip atsvara pagrindinei srovei. Galima prisiminti Clemento Greenbergo 1939 m. parašytą esė „Avangardas ir kičas“ – jis tvirtino, kad bet koks kokybiškas menas veikia kaip „kontrolinė palaikomoji operacija“.

Pažvelgus į šiuolaikines globalias statybas pasaulio mastu, totalios „modernizacijos“ (*sic!*) barbarizmas yra pasibaisėtinas. Toli neieškant pavyzdžių, galima priminti negailestingą Londono suniokojimą, kuris įvykdytas, pasitelkus perimetrinį užstatymą prabangiais daugiaaukščiais, dabar juosiančiais miestą iš visų pusių. Tačiau tuo pat metu visame pasaulyje esama kritiškų (jei neieškosime kitos sąvokos) architektų regionalistų, kuriančių kas antrą išskirtinai jautrų aplinkai, kokybišką statinį.

Tradiconalizmas, namudinės architektūros plėtra ir panašios koncepcijos dažnai pateikiamos kaip alternatyva, padėsianti susidoroti su urbanistinės plėtros problemomis. Ar tarp jų išvelgiate rimtą, perspektyvią atsvarą modernistinei ideologijai, kuri kartu su globalizacija gilina vidinius šiuolaikinės globalios socialinės sistemos prieštaravimus, sukelia ekonomines krizes?

Tą puikiai suformulavo Paulis Ricoeuras įstabilioje 1963 m. esė „Universali civilizacija ir nacionalinės kultūros“. Darau aliuziją į jo klausimą „Kaip tapti moderniems ir sugrįžti prie ištakų“. Šiuo požiūriu derėtų susigyventi su tuo, ką labai skirtingais žodžiais patarė Aldo Van Eyckas ir Arnoldas Gehlenas, aiškindami, kad nėra tokio dalyko kaip „pažanga“, ypač šiais laikais, kuriuos Gehlenas pavadino postistoriniais. Šiuo atžvilgiu mums kaip rūšiai būtina suvokti, kad įžengėme į tokį entropišką istorinį laikotarpį, kai, priešingai negu teigia tie, kurie infantilai puoselėja nesibaigiančio tobulėjimo (t. y. pažangos) iliuzijas, mūsų akyse vyksta modernaus pasaulio žlugimas, nepaisant didėjančio greičio ir skaitmeninės narsos. Tai liudija tokia gausybė indikatorių, kad vargu ar verta juos visus čia vardyti.

Dėkoju už pokalbį.

■

KLIMATO KAITA. AKIMIRKA, KAI TEKS SUŠUKTI: „O, VELNIAS!“

Marlowe Hoodas, naujienų agentūros AFP sveikatos ir aplinkosaugos korespondentas 2007–2012 m., pernai, kai pasaulio lyderiai rinkosi Niujorke aptarti su klimato pokyčiais susijusių problemų, pateikė savo apmąstymus, kaip blogai viskas gali baigtis.

*Godzila atlieka savo darbelius.
AFP / Yoshikazu Tsuno nuotrauka*

Paryžius. 2014 m. rugsėjo 22 d. Kad susisteminičiau ir parengčiau spaudai penkerius metus savo rinktą informaciją apie gripo pandemijas, paslaptingas subatomines daleles ir sparčiai tirpstančius ledynus, prireikė daugiau negu dvejų metų. O dabar norėčiau padėkoti Godzilai (kartu ir šio filmo kritikams) už idėją, padėjusią viskam atsistoti į savo vietas.

Dar prieš baigdamas taip ilgai brandintą apibendrinimą, nujaučiau, kad trečdalį mano gulsės giesmės sudarys mokslas, trečdalį – sveikata... ir 100 proc. – klimato kaita. Bent jau taip atrodė, kai savo kailiu pajutau, ką norėjo pasakyti australų filosofas ir klimato kaitos tyrinėtojas Clive'as Hamiltonas, knygos „Requiem rūšiai“ (*Requiem for a Species*) autorius, kalbėdamas apie

„O, velnias!“ akimirką, kai žiauri nelaimė visu savo svoriu užguls planetą, grasindama ją sunaikinti, ir tai jau vyksta, nepaisant instinktyvaus mūsų nenoro mąstyti apie Pabaigą.

Mane, skeptiką iš prigimties ir pagal išsilavinimą, šis jausmas kaip perkūnas iš giedro dangaus pirmą kartą nusmelkė, kai kalbėjausi su garsiais mokslininkais, kurių buvo paprašyta 2009 m. Oksfordo konferencijai parengti pranešimą, kaip jie įsivaizduoja pasaulį, jei vidutinė oro temperatūra planetoje pakiltų keturiais laipsniais pagal Celsijų. Mokslininkai nupiešė neapsakomai niūrų vaizdą: karai dėl geriamojo vandens, šimtai milijonų klimato pabėgėlių, ligų antplūdis, masinis badas... (Dabar klimato atši-

Audringa jūra Antofagastoje. Čilė. 2013 m. liepos 4 d. AFP / Jorge's Jaro nuotrauka

limas 4° C iki amžiaus pabaigos laikomas jau „tarpieniu“ scenarijumi, t. y. klimatas šils kiek mažiau arba kiek daugiau.)

Bet labiausiai šurpina tai, kad pragaro šunis pririšti prie pasaitėlio gali būti jau per vėlu. Kitaip tariant, kas bus, jei toks klimato kaitos košmaras pasirodys esąs ne perdėta atsargiųjų fantazija, bet žiauri realybė, kurios link lekia linksmi nusiteikusi žmonija? Mokslininkams ramiai miegoti iš tikrųjų neleidžia (mačiau, kaip vienas iš jų, kalbėdamas apie tai, apsipylė ašaromis) pamatuota tikimybė, kad kvailiojimas su planetos termostatu galutinai suardys gamtinių jėgų pusiausvyrą ir tada reliatyviu akies mirksniu Žemė pavirs kur kas mažiau palankia vieta gyventi tokiai „jautriapėdžių“ padermei, kokiai priklausome.

Apie ką aš kalbu? Neseniai buvo ištirta,¹ kad, pavyzdžiui, milžiniškas ledo luitas, vadinamas vakariniu Antarktidos ledynu [angl. WAIS, – *vertėjo pastaba*], jau pasiekė kritinę ribą, kurią pažeidus, greitėjantis tirpsimas (iš esmės nulemtas šiltėjančio vandenyno) darosi nebesustabdomas, tampa tiek priežastimi, tiek pasekme. Tai reiškia, kad net jeigu rytoj išjungtume visus prietaisus, išskiriančius anglies dvideginį, vakarinis Antarktidos ledynas vis tiek mažės tol, kol pranyks, pakeldamas jūros lygį keletu metrų.

Atsisveikinkime su Bangladešu ir kitomis neaukštai virš jūros lygio iškilusiomis teritorijomis, tarkime „sudie“ ten

gyvenantiems žmonėms ir jų auginamam derliui. Pasisveikinkime su uraganais, su kuriais palygintas „Sandy’s“ atrodys paprasčiausias vandenyno potvynis vėjuotą dieną. (Klimato pokyčiai įgyvendins savotišką teisingumą – visa Florida ims badauti dėl pajūryje vykdytos beatodairiškos plėtos.) Ar tai atsitiks per vieną, ar per tris šimtmečius, nėra itin svarbu, nes laiko prisitaikyti vis tiek nepakaks.

Ir čia tik vienas iš daugybės kataklizmų, kurie įvyksta automatiškai ir grėsmingai ardo cheminį balansą, kurį mokslininkai vadiną *Žemės sistema*. Kitas pavyzdys – tai milžiniškas anglies kiekis (kelis kartus didesnis, negu per visą industrinę erą buvo į atmosferą išmesta anglies dvideginio). Ji, įgavusi meta-

no dujų pavidalą, palaidota amžinojo išalo (akiplėšiška klaidinantis apibūdinimas) žemėje – Sibire ir Kanadoje. Subarktinuose regionuose temperatūrai kylant dvigubai greičiau negu pasaulio vidurkis, šių nuodingų dujų veržimasis į paviršių jau prasidėjo ir nuo tam tikros ribos sustabdyti šio proceso bus nebeįmanoma.

Baisiausia, kad galbūt jau peržengėme pavojingą ribą, tiesiog to dar nežinome.

Ar yra šansų, kad visa tai neįvyks? Be abejo. Egzistuoja tikimybė, kad saulė sprogs man dar nebaigus rašyti šio sakinio. (Tfu, mažai betruko.) Turiu omenyje tikiemybių apskaičiavimą, kuriuo remdamiesi mokslininkai kalba apie ateitį. Bet pasidomėjus atliktais tyrimais ir pasiklausius, ką sako ekspertai, aiškėja, kad prognozės tokios pat niūrios kaip giltinė.

Šiuo metu, ko gero, savęs klausiate: „Jeigu viskas taip blogai, kodėl aš apie tai girdžiu pirmą kartą?“

O gal ir ne pirmą. Galbūt girdėjote naujienas... Bet atidžiai nesiklausėte. Savisaugos instinktas suveikia nedelsiant, kai akis į akį susiduriame su puolančiu raganosiu ar tipu, kuris mojuoja pistoletu. Tačiau žmonės linkę ignoruoti grėsmes, nekeliančias pavojaus čia ir dabar,² o klimato kaita priskirtina prie būtent tokių. Ko nematau, apie tą nemąstau. (Freudas³ ir evoliucinės psichologijos šalininkai⁴ sutaria bent jau dėl šio dalyko.) Gyventi apimtam Apokalipsės nuojautų yra tam

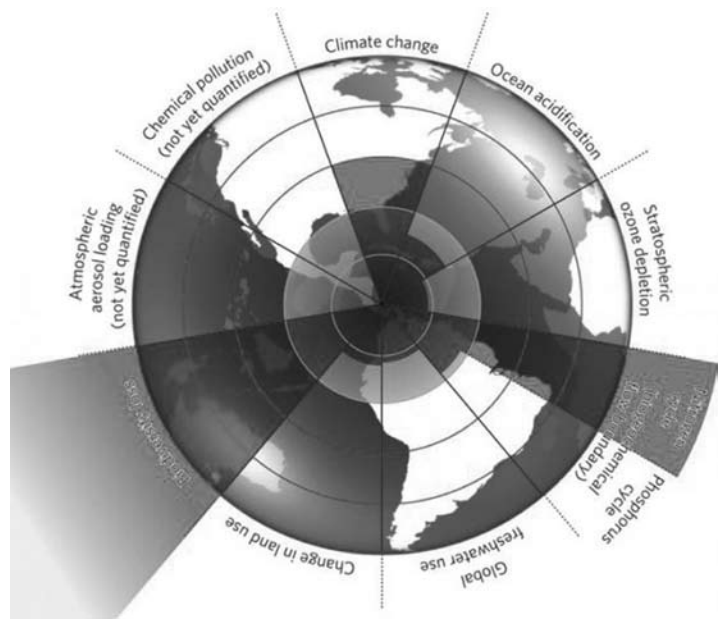
tikra beprotybės forma⁵ (žiūrėkite: vienišas barzdočius, dūsaujantis, kad „pabaiga čia pat“).

Bet nežinojimas nėra vien jūsų kaltė. Tiek žmonės, dirbantys „nuo šiol žaliose“ nevyriausybinėse organizacijose, tiek didieji teršėjai, tiek klimatologai – visos šios grupės nenori (dėl skirtingų priežasčių) skelbti aukščiausio lygio pavojaus.

Garsiausi klimatologai vis dar suglumę dėl parodomosios nesėkmės, patirtos per viršūnių susitikimą klimato kaitos klausimu Kopenhagoje 2009 m. Jie stengėsi iš visų jėgų, kalbėdami apie „paskutinį šansą“, bet pralaimėjo ir nuo to laiko nedrįsta įkylėti. Vadinkime tai viščiuko Cypsius sindromu. [Kompiuterinės animacijos filmo herojus viščiukas Cypsius tikėjosi išgelbėti gimtąjį miestelį nuo pražūties, tačiau be reikalo sukėlė baisią paniką ir apsijuokė prieš visus gyventojus, – *vertėjo pastaba*.]

Žmonės, kurie pelnosi iš veiklos, lemiančios anglies dvideginio išmetimą į atmosferą, turi priežasčių menkinti su tuo susijusios grėsmės mastą. Jie išleido dideles sumas pinigų, ciniškai siekdami, kad žmonėms būtų kuždama, esą grėsmė yra abejotina ir tolima,⁶ o nusprendus veikti dabar, kaina būtų neapsakomai didelė. Kai didėjančios klimato kaitos įrodymai privers net labiausiai užkietėjusius skeptikus pripažinti, kad pavojus realiai egzistuoja čia ir dabar, jie sakys: „Jau vis tiek per vėlu, tad geriau rengtis tam, kas neišvengiama.“⁷ Tada Didžioji Nafta ir Draugai, kad užtikrintų tolesnį savo verslo klestėjimą, pasiūlys įmantrius techninius sprendimus – įtaisyti milijonus mažyčių veidrodžių artimajame kosmose, į vandenynus berti geležį, o anglies dvideginį sandėliuoti požeminėse saugyklose...

Mokslininkai yra kaustomi griežtos profesinės etikos ir elgesio kultūros. Prognozuodami ateitį ir siūlydami sprendimus, jie jaučiasi nejaukiai. „Tai ne mano darbas“, – šimtus kartų girdėjau juos sakant. Savo ruožtu žiniasklaida, sėdama abejones, tik dar labiau blogina situaciją, bet mums visiems patinka konkurencija. O politikams apskritai tereikia prisiminti, kad jų rinkėjai – ne ateities kartos...

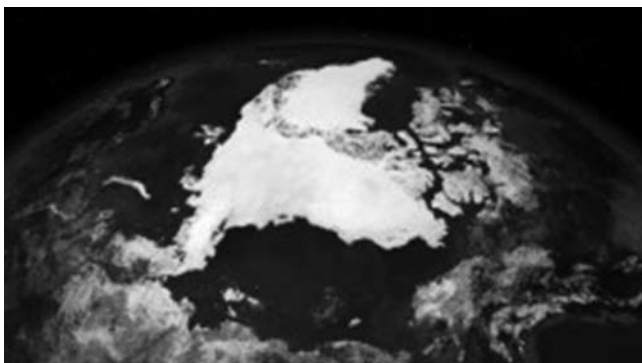
Paveikslėlis vaizduoja „planetos ribas“ pagal devynias chemines ir biologines pusiausvyros sistemas, kurios visos kartu sudaro Žemės sistemą. Mokslininkų teigimu, žmonija „saugią veiklos ribą“ peržengė mažiausiai trijose iš šių sistemų – tai klimato kaita, azoto ciklas ir bioįvairovės nykimas.

Bet egzistuoja (čia pasirodo Godzila) ir trečia priežastis, trukdanti matyti ateitį tokią, kokia parodyta filmuose „Pasaulinis karas Z“, „Diena po rytojaus“ ir „Užkratas“. Tai puikybė.

Originaliame 1954 m. japonų sukurtame filme „Gojira“ yra miestą drebinantis radioaktyvus monstras, atsiradęs dėl naujos žmonių sukurtos technologijos, kuri leidžia valdyti elementariąsias daleles. Atomo suskaldymas tesėjo pažadą sukurti ginklus, padarysiančius galą karams, ir neribotai gaminti energiją, bet galiausiai paaiškėjo, kad kainos ir naudos santykis yra kur kas mažiau patrauklus, nei manyta. Pasak kino kritiko Andrew O'Heiro, Godzila po šešiasdešimties metų grįžta, kad primintų: bandymai užkariauti gamtą gali turėti nenumatytų ir labai baisių pasekmių.

Puikybė pasauliniu mastu

Tiesą sakant, idėja, kad žmonija gali ir turi palenkti Žemę savo naudai, yra gana nauja. Atsiradusi Apšvietos

epochoje, ji suklestėjo per Pramonės revoliuciją, grindžiama įsitikinimu, kad mokslas, technologijos ir švietimas nutrauks „pakilimų ir nuosmukių“ kartojimąsi, stumtelės žmoniją aukštyn begalinio progreso spirale. Įvairiausio sukirpimo XIX a. mąstytojams – nuo Marxo iki Millio, nuo socialistų iki socialinių darvinistų – atrodė, kad šiuos pokyčius užtikrins žmonių išradingumas ir įgimtas pranašumas, o iš gamtos jie galės neribotai semti išteklius.

Senovės graikų tragedijoje puikybė – išdidumo ir savęs pervertinimo mišinys – užsispyrusį protagonistą pasmerkia priešlaikinei mirčiai. Modernioji šios tragedijos versija yra vaidinama globalioje scenoje, o pagrindinį vaidmenį atlieka žmonija.

Progreso, rašomo didžiąja P raide, kultas iš esmės nebuvo kvestionuojamas iki pat XX a. antrosios pusės. Bet nuo tada visame pasaulyje pradėjo žybsėti raudoni pavojaus signalai, šiandien reiškiantys grėsmę pačiam žmonijos išlikimui, – tai masinio nykimo era, vos šešta per pastaruosius 500 milijonų metų; epidemijos, kurių nebepajėgiama suvaldyti antibiotikais, kaip buvo tikėtasi; milžiniški plyšiai, atsiveriantys stratosferoje; potvynių, audrų, sausrų ir gaisrų dažnėjimas; vandens lygio kilimas ir vandenynų merdėjimas...

Esame vienintelė gyvūnų rūšis, pirmą kartą Žemės istorijoje, trunkančioje 4,57 milijardo metų, ne tik pakeitusi planetos morfologiją, cheminę ir biologinę pusiausvyrą, bet ir sąmoningai suvokianti savo veiksmus. Pokyčiai, sukelti žmonių veiklos, tokie dideli, kad daugelis mokslininkų vadina juos naujos geologinės eros pradžia. „Mes neišsivaizduojame, kas gali nutikti

Antropocene (žmonių amžiuje), – sako Erle’as Ellisas, Merilando universiteto profesorius. – Gali būti visai neblogai, o gal net geriau. Bet privalome pradėti mąstyti kitaip, globaliai, ir priimti atsakomybę už Žemę.“

„Priimti atsakomybę už Žemę“... Mūsų padermės puikybė turi du aspektus. Pirmiausia patikėjome, kad galime parklupdyti gamtą, išnaudodami ją savo poreikiams ir norams tenkinti. O kai gavome pakankamai įrodymų, kad nuodijame šeimos šulinį, nesiliaujame tikėję, kad išrasime naują vandens šaltinį.

Žaliųjų kovos, trunkančios dešimtmečius, irgi atskleidžia tam tikrą aroganciją. Kai aplinkosaugos aktyvistai reikalauja „saugoti planetą“, iš tikrųjų jie turi omeny „saugokite žmoniją“. Planetos gelbėti nereikia, gelbėti reikia mus. Net jei žmonija visiškai sutrikdys planetoje vykstančius cheminius ir biologinius procesus, palaukančius gyvybę, Žemė, kaip tai įvyko jau ne kartą, pati nusistatys naują pusiausvyrą. O žmonių padermei pritaikyti prie pokyčių gali būti labai nelengva.

Pagalvokime apie tai, žvelgdami iš tokio taško: Dievui(-ams) mūsų kančia gal ir gali rūpėti, bet Gamtai – ne. Tik puikybė neleidžia mums suprasti, kad Žemė gali atsikratyti žmonių kaip įkyrių parazitų, leisdama jų vietą užimti kitokiai gyvybės formai. ■

Iš anglų k. išvertė Mantas JONAITIS

<http://blogs.afp.com/correspondent/?post/Ice-sheets%2C-Godzilla-and-hubris>

¹ žr. http://www.nasa.gov/press/2014/may/nasa-uci-study-indicates-loss-of-west-antarctic-glaciers-appears-unstoppable/#.U7u3M_mSx8E

² http://www.nytimes.com/2011/11/15/opinion/brooks-lets-all-feel-superior.html?_r=1&

³ <http://www.bartleby.com/282/2.html>

⁴ <http://www.epjournal.net/articles/on-the-compatibility-of-terror-management-theory-and-perspectives-on-human-evolution/>

⁵ <http://www.la-fin-du-monde.fr/2011/06/6591/>

⁶ <http://heartland.org/issues/environment>

⁷ <http://www.wsj.com/articles/edward-p-lazear-the-climate-change-agenda-needs-to-adapt-to-reality-1409700618#livefyre-comment>

Odeta ŽUKAUSKIENĖ

VAIDUOKLIŲ ŠEŠĖLIAI: PRESTIŽAS, PRIVILEGIJOS, DYKINĖJIMO LAISVĖ IR PASEKMĖS KULTŪRAI

Klestintis įžymybių kultas ir kolektyvinis narcizmas socialinį ir kultūrinį gyvenimą veikia kur kas labiau, negu įsivaizduojame [ypač Rytų Europoje, kur kultinės asmenybės pakeitė XX a. prakeiksmą – asmenybės kultą. Tiesa, Rusijoje, kliecinčioje „Rusų pasaulio“ idėja, procesas ir vėl atvirkštinis – nuo kultinių asmenybių sparčiai slystama prie asmenybės kulto su jam atnašaujamomis aukomis, naujausias to pavyzdys būtų opozicijos lyderio Boriso Nemcovo nužudymas, – *red.*].

Dėl populiarumo, dėl reitingų konkuruojantys herojai, be paliovos „kepami“ bulvarinių žurnalų, TV, kino ir interneto, tampa neatsiejama visuomenės gyvenimo dalimi, su jais mėginama derinti įvaizdžius, požiūrius, poreikius, skonius ir siekius. Vis dėlto nepamirškime, kad „žvaigždės“ tėra produktai, greitai gaminami ir dar greičiau suvartojami, nes garsenybėmis tampama ne dėl kokių nors asmeninių nuopelnų, bet dėl visagalės plačios ir nepaliaujamos reklamos. Gyvenant spalvingų, bet paviršutiniškų „personų“ apsuptyje, pasikliaujant vienadiene jų išmintimi, san-

tykiai tarp žmonių darosi vis lėkštesni, o egzistenciniame horizonte atsiveria gūdi vertybinė tuštuma. Tai daro poveikį visoms sritims, tad šį populiariosios kultūros reiškinį tikrai verta paanalizuoti.

Įžymybių kultūros (*celebrity culture*) tyrinėjimai XX a. viduryje prasidėjo nuo kino industrijos analizės, atskleidusios slaptus mechanizmus, kaip daromos „žvaigždės“. Prancūzų filosofas, sociologas Edgaras Morinas, 1956 m. paskelbęs knygą *Le cinéma ou l'homme imaginaire* („Kinas, arba Įsivaizduojamas žmogus“), po metų knygoje *Les Stars* („Žvaigždės“) argumentuotai įrodė, kad kino garsenybės (naujieji Olimpo dievai) nėra tik pramoginis žavėjimosi objektas. Jų šlovė ir galia smelkiasi į visas kasdieninio sociokultūrinio ir akademinio gyvenimo sritis.

Britų feministinės pakraipos kinotyrininkė Laura Mulvey 1975 m. straipsnyje *Visual Pleasure and Narrative Cinema* („Vizualinis malonumas ir naratyvinis kinas“) aptarė skopofiliją (malonumą žiūrėti) – tai reiškinys, kartu su vaizdiniu žmogaus demonstravimu, vizualinės jo būties sureikšminimu įdiegęs „žvaigž-

džių“ sistemą ir paklojęs šiuolaikinės reginių kultūros pamatus. 1979 m. pasirodė žymaus kino teoretiko ir tyrinėtojo Richardo Dyerio knyga *Stars*, atskleidusi „žvaigždžių“ viešinimo, vaizdinio jų reprezentavimo ryšį su glamūrine kino tikrove. Kiti tyrėjai irgi ėmėsi popkultūros ir „žvaigždžių“ sistemos studijų.

XX a. pabaigoje įžymybių kultūra ir masinis jų garbinimas tapo vienu iš mokslinio tyrimo objektų, padedančių suvokti gelmines sociokultūrinių permainų priežastis. Analizuojamos ideologijos, skatinančios masiškai tiražuoti bulvarinių garsenybių atvaizdus, bandoma nustatyti galios vektorius, pasverti įtaką, daromą institucijoms, moralės normoms, vertybių hierarchijai, įvairioms politinio, socialinio, kultūrinio gyvenimo sritims.

Iškilių asmenybių, istorinių veikėjų, juo labiau šventųjų garbinimas anaip tol nėra naujas reiškinys. Kadaise jie reprezentavo visuomenės idealus ir elgesio modelius. Tačiau fenomenas, kai išskirtinis „įžymybės“ statusas siejamas ne tiek su asmens nuopelnais, kiek su jo įvaizdžiu, su nuolatinio šmėžavimu TV ar kino ekrane, trokštant būti visų matomam ir atpažįstamam, atsirado tik XX a. Tokį vizualumo režimą užtikrina didžiulė atvaizdų sklaida ir augantis reginių vartojimas.

Walterio Benjamino teigimu, būtent fotografija ir kinas atvėrė vartus į naują erą – vaizdų sklaida pasiekė išpūdingų „tikrovės efektų“ ir atsidadė visuomenės dėmesio centre. Guy Debord'as, Jeanas Baudrillard'as, Roland'as Barthes'as, Régis Debray analizavo technologinę kino ir televizijos vaizdų prigimtį, jų suvokimo kaitą, svarstė, kaip paveiks visuomenę aktyvių medijuoto patyrimo formų, fetišizmo ir vujarizmo įsiviešpatavimas.

Prancūzų filosofas Gilles'is Lipovetsky's su literatūros ir teatro tyrinėtoju Jeanu Serroy knygoje *L'écran global* („Globalusis ekranas“, 2007) ir *L'esthétisation du monde* („Pasaulio estetizacija“, 2013) atskleidė, kaip giliai kino dvasia (*l'esprit cinéma*) ir nuo jos neatsiejama „žvaigždžių“ kultūra įsismelkė į kitas gyvenimo sritis, sukeldamos įvairiausias transformacijas. Autorių teigimu, XX a. viduryje Holivudas tapo tikra

sociumo vaizduotės kalve, „*kino studijose pagamintos „žvaigždės“ kūrė ir formavo visus mūsų fantazmus*“.¹ Kino raidos etapą, prasidėjusį maždaug 1980 m., jie vadina hipermoderniu: būtent tada kino dvasia (estetika ir „žvaigždžių“ kultūros dėsniumai) iš didelių ir mažų ekranų pradėjo smelktis į žmonių kasdienybę. Įsitvirtino reginių ir įžymybių kultas. Dabar jau visi nori tapti kino kūrėjais ir gyvenimo aktoriais. „*Kuo mažiau žiūrovų ateina į tamsiąsias kino teatrų sales, tuo apima didesnis noras patiems filmuoti. Atsiranda vis daugiau kino narcisizmo, hipervizualumo, visi trokšta būti matomi*“.² Pasaulis „kinematografiškėja“: „*Hipermoderni visuomenė nesąmoningai stebi gyvenimą, tarytum užsidėjusi kino akinius, per kuriuos žvelgia ir į tikrovę. Kinas formuoja globalų žvilgsnį, nukreiptą į įvairiausias šiuolaikinio gyvenimo sferas*“.³

Įžymybių kultūra vis labiau dominuoja, ypač po to, kai įvairiose šalyse išplito bulvariniai leidiniai *Žmonės*. Beje, popkultūros ir bulvarinės žiniasklaidos pamėgta sąvoka „žmonės“ yra posakio „pasaulio žmonės“ trumpinys. Tačiau, pasak Nathalie Heinich, žvelgiant išsilavinusių visuomenės narių akimis, šie „išsišokėliai“ turi „*liaudiškumo*“ ir vulgarumo bruožų, būdingų jų garbintojams, todėl dabarties „*išrinktieji*“, priešingai nei ankstesni elitai, iš esmės nesiskiria nuo eilinių žmonių. Garsenybių kultas, tapęs neatsiejama vizualinės kultūros dalimi, skatina analizuoti ne tik įvaizdžių gamybos principus, bet ir kasdienes jų žiūrėjimo, vartojimo praktikas. Pasak Morino, „*kaip karaliai ar dievai, „žvaigždės“ yra priklausomos nuo savo gerbėjų, o šie – nuo „žvaigždžių*““.⁴ Tos „žvaigždės“ nežiba be vaizdinių reprodukcijų, be masinio jų dauginimo ir didžiulio vartotojų skaičiaus.

Vizualumas, vizualioji kultūra – plačiai vartojami terminai, tačiau jų reikšmės nėra aiškiai apibrėžtos, todėl interpretuojamos skirtingai. Vizualinių studijų (*Visual Studies*) steigėjai Nicholas Mirzoeffas ir Williamas J. T. Mitchellas pripažįsta, kad vizualumas tapo šiuolaikinės kultūros visrakčiu. Knygos „Vizija ir vizualumas“ (*Vision and Visuality*, 1988) sudarytojas, amerikiečių meno istorikas ir kritikas Halas Fosteris

įžanginiame straipsnyje rašo: „Nors vizija nurodo į regėjimą kaip fizinį veiksmą, o vizualumas – į reginį kaip socialinį įvykį, jie vienas kitam neprieštarauja taip smarkiai, kaip gamta ir kultūra: regėjimas yra determinuotas socialiai ir istoriškai, o reginys susijęs ne tik su kūnu, bet ir su psichika. Vis dėlto jie nėra identiški: šių terminų skirtumas nurodo vizualume slypintį dvilypumą – regėjimo mechanizmus ir istorinę jų techniką, žiūrėjimo charakteristikas ir diskursyvinę jų apibrėžtį. Be to, atskleidžia skirtingas matymo perspektyvas – kaip yra matoma, kaip leidžiama ar verčiama matyti, kaip suvokiamas santykis tarp to, kas regima ir kas neregima. Kiekvienas skopinis režimas savo retorika ir reprezentacija siekia užmaskuoti šį dvilypumą – daugybę visuomeninių reginių paversti viena vyraujančia vizija arba įtvirtinti tam tikrą vaizdų hierarchiją.“⁵

Pasak Mirzoeffo, vizualinės kultūros tyrinėjimų pradininkas yra škotų filosofas, istorikas Thomas Carlyle'is (1795–1881). XIX a. 4-ajame dešimtmetyje rašydamas apie britų imperinės kultūros herojus ir jų įsitvirtinimą vaizdiniame naratyve, jis svajojo apie moraliai nepriekaištingą ir taikų imperializmą, kurio link vestų garbingi asmenys. Deja, modernioji epocha Carlyle'io viziją apvertė aukštyrų kojomis. Vis dėlto rašytojas atskleidė, koks svarbus imperinei kultūrai yra herojaus vizualizavimas, ritualinis jo pasirodymas viešumoje ir dalyvavimas vizualiniame disкурse.⁶

Mitchello nuomone, žiūrėjimo praktika, regėjimo patirtis, nematomų mechanizmų, kurie valdo vaizdų funkcionavimą ir matymą, atskleidimas yra pagrindiniai naujos tarpdalykinės disciplinos tikslai. Vizualinės kultūros disciplina nesiekia nukonkuruoti meno istorijos ar estetikos, bet vis dėlto neapsiriboja tik meninės ar nemeninės vaizdo raiškos analize, tyrinėja vaizdų prigimtį, jų sklaidą, kasdieninio žiūrėjimo praktiką. Šiuo požiūriu „ *tiek politinė ir moralinė panika, tiek euforija, sukliamos vaizdų ir vadinamųjų vaizdinių medijų*“,⁷ nėra visiškai naujas vizualinis posūkis. Vizualumo tyrinėtojai, kritikuodami politinę ir etinę sistemą, kreipia dėmesį į manipuliacines praktikas, vaizdų, reginių galią ir įtaką visuomenės gyvenimui. Perpratus reginių dialektiką (materialinę

būtį ir poveikį socialinei vaizduotei), natūraliai kyla klausimai, susiję ne tik su vaizdų prasmėmis ir funkcijomis, bet ir su jų gyvybingumo paslaptimi – kaip jie užvaldo žiūrovus, kodėl yra taip godžiai stebimi ir taip nekritiškai vertinami?⁸

Vizualumo terminas vartojamas, nusakant ir visuomenės kontrolės mechanizmus, galios diskursus, matomų socialinio gyvenimo reiškinių ryšius su nematomais, žiūrėjimo ir viešinimo(si) praktikas. Iš tikrųjų vizualumas yra dviprasmiškas reiškinys, – masiškai tiražuojami vaizdai kuria neautentišką, medijų sukonstruotą pasaulį, kuris savo ruožtu atsispindi tikrovės veidrodyje. Įžymybių pasaulis, reprezentuojamas ne tiek vardų, kiek „veidų“ (vaizdų), yra integrali šiuolaikinės vizualiosios kultūros dalis. Tai vizualumo matrica, apimanti ne tik masinę kultūrą, bet ir kitas politinio, socialinio, kultūrinio gyvenimo sritis.

Prancūzų sociologė Nathalie Heinich rašo: „*Masiškai dauginami vaizdai suteikia individui reikšmingumo ir skatina pripažinimą/atpažinimą, kuris, susikūrus tinkamai situacijai, lemia jo pripažinimą/įteisinimą, pripažinimą/garbinimą arba net pripažinimą/šlovinimą, jeigu dievinamasis stabas paaukoja tam visą savo gyvenimą.*“⁹ Medijinis režimas ir matavimo didinimas užtikrina, kad „*spektaklio visuomenės*“ (Guy Debord) herojai taptų žinomi, tai suteikia jiems ne tik išskirtines galimybes, leidžia maudytis šlovės spinduliuose, bet ir duoda finansinę naudą. Tarp garbinamų personažų ir žiūrovų atsiranda asimetrinis ryšys – išskirtines „žvaigždes“ stebi daugybė žmonių, nors tų garsenybių jie visiškai nepažįsta, nėra su jomis bendravę. Heinich manymu, būtent asimetriniai ryšiai lemia žinomų ir nežinomų, viešumoje matomų ir nematomų žmonių diferenciaciją, kurią galima paversti *kapitalu*. Toks disbalansas ir nelygybė atveria kapitalo rinką: „*Arba daugiau pažįstame kitų žmonių, negu esame jų atpažįstami, t. y. priklausome publikai – žiūrovams ir vartotojams, arba mus pažįsta daug daugiau kitų, negu mes jų pažįstame, tada iš tikrųjų esame ryški ir matoma persona. Kaip tik šios skirtingos individo atpažinimo sąlygos lemia, kad sukaupiamas regimasis kapitalas.*“¹⁰

Pamatus paklojo būtent kino industrijos suformuota „žvaigždžių“ sistema, kuriai atsiradus, žiūrovų skaičius nepaprastai išaugo. Nuo tada milijonai atpažįsta ir garbina tas pačias „asmenybes“, o jos kraunasi regimąjį kapitalą, duodantį apčiuopiamos naudos. Kaip žinome, Pierre'as Bourdieu į sociologiją įvedė sąvokas *simbolinis* ir *kultūrinis kapitalas*, vienas pirmųjų prabilęs ir apie vizualumą kaip apie tam tikrą socialinio kapitalo formą. Vis dėlto sociologas neįžvelgė, kad vizualinis kapitalas funkcionuoja visiškai savarankiškai, todėl siejo jį su *simboliniu* (įgytas prestižas, reputacija, žinomumas, galia) ir *kultūriniu* (išsilavinimas, sukaupotos žinios) kapitalu. Metaforiškai vizualinio kapitalo sąvoką vartojo ir Morinas, įžymybes vadindamas „prekės ženklais“, siedamas jas su tam tikra „kapitalo forma“.

Heinich manymu, kapitalas, paremtas vizualumu, anaip tol nėra tik metafora: „*regimasis kapitalas pasižymi visomis klasikinio – ekonominio – kapitalo savybėmis: jį galima išmatuoti, kaupiti, perduoti, investuoti už palūkanas ir konvertuoti.*“¹¹ Fetišu virtusio herojaus regimasis kapitalas matuojamas pagal jo gerbėjų skaičių, vardo paminėjimo dažnumą žiniasklaidoje, atvaizdų gausą žurnaluose, ypač ant viršelių, užklausių interneto paieškoje kiekį ir pan. Kuo „žvaigždė“ labiau matoma, tuo didesnis regimasis jos kapitalas. Įgytu įžymybės statusu individai gali dalytis vieni su kitais, perduoti jį sutuoktiniams, draugams ir pažįstamiems. Kine sukauptas vizualinis kapitalas neretai perkeliamas į muzikos sritį, kokios nors sporto šakos „žvaigždė“ tampa mados, reklamos, masinės žiniasklaidos „veidu“ ir pan. Tai viena iš specifinių ekonominio kapitalo formų, suteikianti individui reikiamus išteklius, pakylėjanti į visuomeninės hierarchijos aukštumas ir užtikrinanti išskirtinį statusą.

Kad įgytum vizualinį kapitalą, nei simbolinis, nei kultūrinis kapitalas nėra būtinas. Ši kapitalo forma griauja tradicinę visuomenės hierarchiją ir įtvirtina naują kastą – tai *visuomenininkai-politikai-pramogų verslo atstovai-sportininkai-žurnalistai-menininkai*. „Žvaigždžių“, t. y. personalizuotų atvaizdų, diegiami vizualiniai modeliai, kodai ir suvokimo stilius tampa

ne tik socialinio, bet ir mentalinio gyvenimo dalimi, darydami vis didesnę įtaką sociokultūrinei ir intelektualinei veiklai, palaipsniui išstumdami nepriklausomą kritinį mąstymą. Prisiminkime Debord'o žodžius: „*Visuomenė, kuri remiasi šiuolaikine industrija, nėra atsitiktinai ar dirbtinai reginiška, ji – iš esmės spektakliška.*“¹² Regimumas pažaboja visuomenę, pavergdamas ne tik jos žvilgsnį, bet ir sąmonę.

Pasak Heinich, regimumo įsigalėjimą lemia keletas faktorių: masinis vaizdų tiražavimas, asimetriniai socialiniai santykiai, galimybė įgyti statusą, prestižą, gauti privilegijų ir tapti naujojo elito nariu. „*Jeigu galima sakyti, kad neregimumas yra viena skurdo formų, tai regimumas, priešingai, reiškia priklausymą naujajam elitui.*“¹³ Regimasis (pramogų) elitas užima to elito, kuriam priklausė aristokratai ir kilnios asmenybės, vietą, pasisavindamas kai kuriuos bruožus, būdingus „versališkajai“ (pamaivų) aristokratiškai ir paveldėtam bajoriškumui, – tai išskirtinė turtinė ir socialinė padėtis, dykinėjimo laisvė, prestižas ir privilegijos. Taigi „vaizdingas“ gyvenimas (vizualioji būtis) tampa nauja rafinuota aristokratijos raiškos forma, išsiskiriančia tuo, kad jai priklausantys asmenys turi būti nuolatos matomi viešojoje erdvėje.

Perfrazavus ispanų filosofo José Ortegos y Gasset'o žodžius, galima sakyti, kad mūsų laikais vyrauja „*regimasis žmogus*“. Akivaizdu, kad regimasis elitas toli gražu neprilygsta XIX–XX a. „dvasios aristokratijai“, kultūrinei diduomenei, kuri duodavo ypatingą moralinį toną aplinkiniams. Pirmiausia todėl, kad regimojo elito pagrindas – Holivudo kino aktoriai, kurių dauguma buvo kilę iš menkai išsilavinusio arba viduriniojo visuomenės sluoksnio. Tik ekranų kultūra, žiniasklaida, ypač iliustruoti leidiniai, padarė juos žinomus milijonams žiūrovų ir skaitytojų, imta mėgdžioti jų šukuosenas, aprangą, manieras ir elgesį. (Savi)reklama ir „charizmatiškumas“ pakeitė kilmingumą, garbingumą, išsilavinimą, meistriškumą, asmeninius nuopelnus ir kitus elitui būdingus bruožus (pagarbą autoritetams, principų laikymąsi, vidinę discipliną, tobulumo siekimą, sąmoningą pareigos suvokimą).¹⁴ Regimojo elito atstovams puikiai

tinka Ortegos y Gasseto žodžiai, apibūdinantys vidutinybes, kurioms „*niekada net į galvą neateina suabejoti savo tobulumu*“.¹⁵ Atstovaudamas ne pačiam sau, bet savo atvaizdui, regimasis elitas tampa fikcija, šmėkla, vaiduoklio šešėliu. Jam būdingi „*masės žmogaus*“ bruožai: „*polinkis žaidimus ir sportą paversti pagrindiniu gyvenimo užsiėmimu; kūno kultas – higieniškas režimas ir ypatingas dėmesys aprangai; jokio riteriško moters atžvilgiu; flirtas su intelektualais, širdyje juos niekinant, netgi paliepiant liokajams ar sekliams juos išplakti; absoliučios valdžios garbinimas, panieka demokratijai ir t. t.*“¹⁶

Masinis vaizdų tiražavimas, reginių viršenybė iš esmės pertvarkė sociokultūrinį gyvenimą, sujaukė vertybių hierarchiją. „Žvaigždžių“ sistema iš kino industrijos persikėlė į televiziją ir kitas medijas, visuomenės dėmesį sutelkdama į „personalizuotų“ herojų įvaizdžius ir pseudoveiklą. Viešąją erdvę užtvindė vaizdai, iš kurių trykšta neautentiškos patirties fontanai. Vyksta nesibaigiantis „spektaklis“, režisuojamas pagal „žiūrimumo“ reitingus ir vizualumo diktuojamas taisyklės.

Masiškai tiražuojama pseudokultūra lėmė esminį elito sampratos pokytį. „*XIX a. tarp marginalų atsidūręs menininkų elitas skatino demokratiškai atmesti aristokratų vertybes, siekė, kad būtų pripažįstamas elitinis meistriškumas, o XX a. regimasis elitas išskirtinumą iškeitė į populiarumą, atsisakydamas tradicinių elitui būdingų savybių, tokių kaip iškilumas, meistriškumas ar nuopelnai*“, – teigia Heinrich.¹⁷

Elektroninės medijos ir internetas atvėrė naujas regimumo raiškos galimybes. Kultūrinė industrija prarado vizualumo monopolį, nes interneto vartotojai dabar patys gali dalytis asmeninėmis nuotraukomis ir vaizdais socialiniuose tinkluose, burtis į virtualius fanų klubus, kurti tinklaraščius, kuriuos nuolatos papildo nauja informacija ir vaizdais. Viena vertus, „žvaigždžių“ kultūros reprezentacinį pobūdį pakeitė prezentacinis, – betarpiškesnis, efemeriškesnis, momentinis. Techninės naujovės lėmė, kad tiesioginiai vaizdai tapo dar lengviau prieinami. Pavyzdžiui, 2011 m. Didžiosios Britanijos princo Williamo ir Kate Middleton vestuvių ceremonijos tiesioginę

transliaciją internete stebėjo du milijardai žiūrovų. Antra vertus, atrodytų, atsivėrė galimybės bet kam tapti „žvaigždžių“ kultūros dalimi, t. y. naudojantis asmeninėmis svetainėmis ir socialiniais tinklais, patiems užsitikrinti savo žinomumą (*do-it-yourself celebrity*) ir paversti jį pelnu.¹⁸ Tačiau tokiu būdu įgytas regimasis kapitalas greitai praranda vertę, nes atsiranda daug panašių „išsišokėlių“ ir asimetriniai galios santykiai išnyksta, sunaikindami tiek išskirtinumą, tiek diferenciacinius skirtumus.

Taigi iš „žvaigždžių“ industrijos išaugusi nauja kolektyvinio narcisizmo ir asmeninio gyvenimo viešinimo forma, grindžiama noru susitapatinti su garsenybėmis (kuriant, pavyzdžiui, netikras paskyras socialiniuose tinkluose), yra dėsningas įžymybių kultūros padarinys. Jis ne tiek demokratizuoja regimumo industriją, išlaisvindamas iš vizualumo monopolijos, kiek diegia naujus – trumpalaikius, kintančius ir sparčiai vulgarėjančius – raiškos būdus. Visuomenės gyvenimas atsiduria šio naujo hipervizualaus režimo ir regimumo gniaužtuose, darosi vis labiau priklausomas nuo jo dėsnių.

Vizualiosios kultūros įsigalėjimas naujųjų laikų herojais pavertė pramogų verslo atstovus ir sportininkus. Suklestėjus techniniam vaizdų reprodukavimui, prarado aurą ne tik meno kūriniai, bet ir jų kūrėjai. Viešojoje erdvėje ignoruoja asmenybes, išlavintą kultūrą ir profesionalų žinojimą.¹⁹ Kita vertus, regimumas, kaip neatsiejama vartotojų visuomenės dalis, menininkams ir intelektualams ištis nėra ir neturėtų būti vertybė. Pernelyg didelis kokio nors autoriaus reprezentavimas, reklamavimas sukelia netgi abejonių dėl jo kūrybos autentiškumo ir tikrosios vertės, nes regimumas paklūsta aktualumo principui, „*turi polinkį į ekonominę magiją, daiktų, kaip tokių, ir visų kitų objektų (idėjų, laisvalaikio, žinojimo, kultūros) perversinimą*“.²⁰ Vizualumas dažniausiai simuliuoja vertę. Kūrėjo vardas ima cirkuliuoti kaip prekės ženklas – jeigu autorius gerai reprezentuotas ar „medijuotas“, tai padeda parduoti daugiau „produktų“.

„*Pramogoms ir reginiams reikia artistiško charakterio*“²¹ todėl didesnio dėmesio ir įvertinimo sulaukia

ne dailininkai, rašytojai ar kompozitoriai, o tie, kurie dažniau pasirodo scenoje ir ekrane – aktoriai, televizijos laidų vedėjai, dainininkai.²² Į kūrybos plotus įsibrovęs vizualumas kartu su kūrybinėmis industrijomis griauja tradicinę autoriaus (kūrėjo) sąvoką ir kūrybos vertinimo kriterijus. Estetines diskusijas keičia pateisinimo ir įteisinimo diskursas. Menininko populiarumas tarsi padidina estetinį jo kūrinių svorį, suteikia jiems pridėtinę kūrybinę vertę.

Vizualumo ekonomika grindžiama emociniais argumentais, pastangomis sužavėti ir užvaldyti dėmesį. Popmeno klasikas Andy's Warholas, ištaręs kultinę frazę apie kiekvienam skirtas „15 minučių šlovės“ ir įkūręs *Interview* žurnalą pokalbiams su įžymybėmis, vienas pirmųjų atskleidė globalinį regimumo galios mastą, numatė, kad vizualumas prasisiskverbs į visas tiek sociokultūrinio gyvenimo, tiek meno sritis. XX a. 7-ajame dešimtmetyje kurdamas nuasmenintus kino, muzikos, sporto, mados, meno ir politikos įžymybių portretus, jis išpranašavo, kokius pokyčius lems masinė vaizdų sklaida ir tai, kad visuomenės žvilgsnis bus valingai nukreiptas į „žvaigždes“, stebimas be paliovos.

Regimumo sklaidos padariniai lemtingai paveikė menininkus ir intelektualus. Kaip žinome, „žvaigždžių“ kultūrai itin svarbūs tarpininkai (prodiuseriai, žiniasklaidos atstovai, vadybininkai, administratoriai), įtvirtinantys kokio nors herojaus statusą. Todėl taip sureikšminamas kuratorių, prodiuserių, leidėjų vaidmuo. Pasak Bourdieu, ši tarpininkų grandis itin neigiamą poveikį daro suvokimui, kas yra akademinė veikla. Ją nušviečianti žiniasklaida ne tik tarpininkauja tarp akademinių sluoksnių ir visuomenės, bet palaipsniui netgi perima žodį iš intelektualų, nustumdama juos į kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo paraštes.²³

Suprantama, nei vizualumas, nei regimumas nėra savaime negatyvūs dalykai, tačiau, tapę įžymybių industrijos dalimi, jie skatina ekshibicionizmą ir vulgarizmą, ignoruoja moralines asmens savybes, profesinius nuopelnus ar talentą. Vertinama išimtinai individo išvaizda, būdo bruožai, privatus gyvenimas, išreikšta nuomonė, o ne darbai, nuopelnai, mąstymo

lygis. Regimasis kapitalas plečia savo galias, keičia socialinę hierarchiją, lemia psichologinį visuomenės klimatą, bendravimo kultūrą, emocinę aplinką. Žinomumo, suteikiančio turtus ir galią, geismas, įvairių konkuravimo ir savireklamos strategijų įsiviešpatavimas, moralinės dimensijos nykimas, vertybinė sumaištis ir vaizdų tvanas – lemtingi „žvaigždžių“ kultūros, didžiulio jų populiarumo ir ikonofilijos padariniai. ■

¹ Gilles Lipovetsky, Jean Serroy. *L'écran global. Culture-médias et cinéma à l'âge hypermoderne*. Paris: Seuil. 2007, p. 18.

² Ten pat, p. 26.

³ Ten pat, p. 29.

⁴ Edgar Morin. *Les Stars*. Paris: Seuil. 1972, p. 55.

⁵ Hal Foster. *Vision and Visuality*. Seattle: Bay View Press. 1988, p. ix.

⁶ Nicholas Mirzoeff. "On Visuality". *Journal of Visual Culture*. Vol 5 (1). 2006, p. 53–79 (p. 54).

⁷ William J. T. Mitchell. "Showing seeing: a critique of visual culture". *Journal of Visual Culture*. Vol 1(2). 2002, p. 165–181, (p.173).

⁸ Ten pat, p. 176.

⁹ Nathalie Heinich. *De la visibilité. Excellence et singularité en régime médiatique*. Paris: Éditions Gallimard. 2012, p. 37.

¹⁰ Ten pat, p. 44.

¹¹ Ten pat, p. 46.

¹² Guy Debord. *Spektaklio visuomenė*. Iš prancūzų kalbos vertė Dainius Gintalas. Kaunas: *Kitos knygos*. 2006, p. 45.

¹³ Ten pat, p. 67.

¹⁴ José Ortega y Gassetas. *Masių sukilimas*. Iš ispanų kalbos vertė Elena Treinienė. Vilnius: *Mintis*. 1993, p. 75–78.

¹⁵ Ten pat, p. 82.

¹⁶ Ten pat, p. 115–116.

¹⁷ Heinich, 2012, p. 84.

¹⁸ Graeme Turner. *Understanding Celebrity*. London: *SAGE Publications*. 2004, p. 55.

¹⁹ Heinich, 2012, p. 159.

²⁰ Jean Baudrillard. *Vartotojų visuomenė: mitai ir struktūros*. Iš prancūzų kalbos vertė Neringa Abrutytė. Kaunas: *Kitos knygos*. 2010, p. 62.

²¹ Ortega y Gassetas, 1993, p. 25.

²² Heinich, 2012, p. 563.

²³ Pierre Bourdieu. *Sur la télévision*. Paris: *Liber-Raisons d'agir*. 1996.

Rimantas GUČAS

KADA NORS MUMS BUS GĖDA

Vilniaus Žaliojo tilto skulptūrų istorija įsisiūbavo ne juokais, peticijų, aštrių frazių, patyčių – visko čia jau per akis. Nors objektai nesulyginami, bet panašiu stiliumi buvo drabstomas dumblais Vilniaus pilies Žemutinių (Valdovų) rūmų atstatymas. Kiti intelektualai, net ir politikai tiesiog lenktyniavo, ką čia užgauliau pasakius, kaip šmaikščiau pašiepus. Prieš kelis metus Lietuvą į dvi stovyklas padalijo įvykiai Garliavoje. Anuomet juos apvainikavo destruktivios „Drąsos kelio“ partijos įsikūrimas. Panašios tautą skaldančios, visuomenės dėmesį nuo esminių dalykų atitraukiančios istorijos kartojasi taip reguliariai, tarsi kažkur darbuotųsi jas organizuojanti kontora.

Kai po 1991 m. rugpjūčio pučo nuo sovietinių paminklų pasitraukė juos saugoję šarvuočiai, bene pirmasis, ore dar sklandant KGB rūmuose deginamų dokumentų pelenams, iš Lukiškių aikštės, pamojavęs ranka, „išskrido“ Leninas. Teko būti to istorinio įvykio liudytoju – vaizdas buvo įspūdingas, jo nuotraukos pasklido po visą pasaulį ir iki šiol simbolizuoja sovietinės imperijos žlugimą. Netrukus sudaryta sąjūdininkų komisija sprendė, ką daryti su kitais sovietmečio paminklais. Buvo nukelti visi, susiję su konkrečiomis okupacinio režimo asmenybėmis ar konkrečiais įvykiais. Žaliojo tilto skulptūras, kaip atliekančias dekoratyvinę funkciją, nutarta palikti. Vėliau po karių figūromis buvo pritvirtinta gana solidi lenta su užrašais lietuvių ir anglų kalbomis. Joje nurodyti metai, kada Lietuva buvusi okupuota ir kada iš jos išvestas pašalinis okupanto kareivis.

Žaliojo tilto ansamblis, kaip charakteringas, gerai pastatytas ir daugeliu atžvilgių unikalus, atspindintis praėjusios epochos bruožus, buvo įtrauktas į valstybės saugomo paveldo sąrašą. Tiltą puošiančios figūros galėjo ramiai stovėti. Dabar sunku pasakyti, kas į ugnį papylė žibalo, bet kilęs triukšmas pasiekė tiek „decibelų“, kad susikalbėti beveik nebeįmanoma. Dalis visuomenės ir jos vardu veikiančių politikų reikalauja skulptūras nugriauti. Kita dalis, pritarianti Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos sprendimui, mano, kad jas būtina saugoti kaip paveldą. Prikalbėta daug, nemažai ir prirašyta. Politikų, o ypač žurnalistų, tekstuose randasi tendencijų, keliančių prieštaringas mintis ir asociacijas.

Seno sukirpimo partinių veikėjų stiliumi direktyvinę savo nuomonę, kas yra paveldas, koks jis turi būti, išdėstė Kultūros paveldo departamento direktorė Diana Varnaitė: „*Manau, kad nesame pakankamai įsisavinę, kas yra kultūros paveldas. Ne tik visuomenėje, bet ir paveldo specialistų bendruomenėje. Bendrasis piliečių valstybės gėris yra moralinis gėris. [...] Piliečių puoselėjamas paveldas tegali būti tik moralus. Arba iš viso tai nėra paveldas.*“¹

Sutikime, būtų gražu, jei paveldas būtų tik moralus, nors pati paveldo *moralumo* sąvoka yra daugiau negu miglota – kas tas tikrasis moralistas, nustatysiantis moralumo kriterijus? Talibai, sprogdindami Budos skulptūras, tikrai neturėjo jokių materialinių išskaičiavimų, vadovavosi vien savo moralės principais. Tais pačiais principais vadovaujasi islamistai, naikindami asirų

skulptūras Irake. Daugelis iš mūsų dar neblogai prisimena Moralinį komunizmo statytojo kodeksą, iš esmės nurašytą nuo Dekalogo, bet nesutrukdžiusį uždarinėti bažnyčių, sprogdinti koplyčių ir kitaip rūpintis liaudies morale. Mūsų dienomis rūpestingai saugomame pavelde – pavyzdžiui, Kauno IX forte arba KGB rūsiuose – didelį moralumą irgi sunku įžvelgti.

Paveldas yra paveldas, jo vertė nuo įvairiausių įsakymų ir nutarimų nesikeičia, keičiasi tik saugojimo sąlygos. Priimta, kad praėjus 50 metų nuo atsiradimo, visi kūriniai ir statiniai tampa potencialiais saugomo paveldo objektais. Tokių saugotinių objektų kiekis auga ne tik dėl to, kad daugėja „jubiliatų“. Kyla (tikėkimės!) ir visuomenės išprusimo lygis, atskleidžiamos naujos, anksčiau nepastebėtos vertingosios savybės. Vertinimas turėtų remtis paveldosaugos kriterijais, kurie pagrįsti žiniomis, taigi sudėtingesni negu *patinka–nepatinka*. Tam ir įkurta Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo taryba, į kurią įtraukti žinomi specialistai, daugelio vertingų šios srities mokslo darbų ir knygų autoriai.

Ir staiga Tarybai nurodoma, kad ji „*nedvejodama brauktų šį [Žaliojo tilto skulptūras] ir visus antivalstybinius ir amoralius objektus iš paveldo objektų sąrašų*“.² Taigi, vadovybė žino, kaip turi būti, o Taryba privalo tai tiesiog patvirtinti. Tai labai jau primena gilaus sovietmečio stilių, kai, perduodant bylas teismui, rezoliucijose buvo nurodomas ir nuosprendis. Kadangi Taryba vadovavosi profesionaliais kriterijais ir profesine etika, direktorės direktyvai nepakluso. Nutarta kitame posėdyje šį klausimą papildomai svarstyti. Tada jau vienas Seimo narys išreiškė viltį, kad svarstydami antrą kartą Tarybos nariai paklus „*daugumos pilietiškai nusiteikusių vilniečių*“ (o gal paties politiko, kalbančio visuomenės vardu?) nuomonei ir „*pagaliau priims principingą sprendimą*“.³ Seimo narys neabejoja, kad būtent jo nuomonė yra *principinga*, o Tarybos nariai, sprenddami pagal savo kompetenciją, yra neprincipingi, be to, skirtingai nuo *daugumos vilniečių*, nėra tinkamai *pilietiškai nusiteikę*: pilietiški tie, kurie pasisako už griovimą, o kurie mano, kad skulptūras reikia palikti, yra nepilietiški.

Kultūros paveldo vertinimo taryba kaip tik ir pasirodė principinga – nepaisydama spaudimo ir patyčių,

savo nuomonės neatsisakė. Iškart atsirado veikėjų, nustačiusių užgaulias tokio „neprincipingumo“ priežastis: „*Nerimstant „balvonų“ bylai, kyla įtarimas, ar tie paveldosaugininkai, taip uoliai juos gindami, negauna kokių nors „premijų“ iš suinteresuotų politinių grupuočių, kad tuos „balvonus“ kuo ilgiau išlaikytų? Mat „balvonų“ nebebus, nebus ir naudos!*“⁴ Tai, kad Taryba pasirodė mąstanti savarankiškai ir turinti gana tvirtą savo nuomonę, sukėlė ir politikų susirūpinimą. Kitas Seimo narys net iškėlė klausimą, kas sudarė tokią „nelojalią“ Tarybą? Kas ir iš kur ištraukė šiuos mokslų daktarus, krūvos knygų ir straipsnių įvairiausiais kultūros istorijos, paveldosaugos, menotyros klausimais autorius? „*Visuomenei trūksta informacijos, kodėl vieni ar kiti asmenys tapo „ekspertais“, kas juos ten delegavo, kam jie atstovauja, ar jie turi visuomenės pasitikėjimą? Kultūros paveldas yra viešas interesas ir būtina į lemiamus procesus įtraukti visuomenę, kad kuo daugiau piliečių galėtų įsitraukti į valstybės valdymą, ekspertų tarybose galėtų dirbti platesniam visuomenės ratui atstovaujantys ir pasitikėjimą turintys žmonės, o sprendimai būtų priimami ne diktatoriškai, bet tariantis su mokesčių mokėtojais*“⁵ – sako parlamentaras. Matyt, Tarybą reikėtų atskiesti atitinkamai pilietiškais nespecialistais? Negalima nesutikti su reikalavimu, kad informacija apie panašią tarybą ir komisijų sudarymą turėtų būti vieša. Šiuo atveju bent jau žinoma, kas įeina į Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybą, tačiau būna, kad nei apie komisijos atsiradimą, nei apie jos narius taip nieko ir nesužinojome, tik anoniminis sprendimas trenkia kaip perkūnas iš giedro dangaus. Pavyzdžiui, pernai rudenį išėjo paskutinis *Kalbos kultūros*, leistos nuo 1961 m., numeris. Matyt, kažkokia komisija nusprendė, kad šiais laikais kalbos kultūra nebereikia rūpintis?!

Na, bet grįžkime prie Tarybos, kuri nepaiso viršinininkijos norų. Su tuo taikstytis negalima, taigi D. Varnaitė pažadėjo klausimą išspręsti.⁶ Laikas baigti su vadinaisiais „specialistais“. Šios Tarybos kadencija baigiasi, tad nauja bus sudaryta neabejotinai *teisinga ir principinga*. Reikia tvirtai žinoti, kad visokios tarybos, komisijos ir panašūs specialistų „konvulsiumai“ sudaromi pirmiausia vadovybės nuomonei patvirtinti. Tai buvo

sovietmečio taisyklė, kuri nieko nestebino. Juoba šaknys buvusios kur kas gilesnės – dar tada, kai daktaras Vincas Kudirka užrašinėjo Lietuvos tilto atsiminimus, žinomas rusų rašytojas Saltykovas-Ščedrinas atkreipė dėmesį: „*Idant tokiam svarbiame reikale būtų užkirstas kelias visokiems nesutarimams, natūraliausia būtų nuspręsti, kad tik tie mokslai skleidžia šviesą, kurie prisideda prie viršininkijos įsakymų vykdymo.*“⁷

Tarybą, kuriai priklausio aukštos kvalifikacijos specialistai, priešpriešindami „*pilietišku nusiteikusiems vilniečiams*“, politikai, gal patys nenujausdami, ėmėsi visuomenės skaldymo, primenančio „proletarinės“ revoliucijos Rusijoje laikus. Kai kurie žurnalistai, visaip niekindami Tarybą, pademonstravo tiesiog klasinę neapykantą išsilavinimui, intelektui, inteligencijai. Tarpukario Lietuvoje panašioms dalykams buvo taikoma sąvoka „kulturbolševizmas“. „*Žmonės be vertybinių gairių turi polinkį pasiklysti profesionalume ir apsiskaityme*“⁸ – daugybę kartų girdėjome visokiausiuose atvirose partiniuose susirinkimuose sovietmečiu... „*Aktyvią visuomenę niekinanti taryba nusilenkė partijos potvarkiu nulietiems stabams.*“⁹ Panašiomis patyčiomis, iš kurių įkvėpimo galėtų pasisemti net Raudonoji Rūta, mintį pratęsia žurnalistas Andrius Užkalnis: „*Sprendimas atiduotas mokymams durniams* [paryškinta mano – R. G.], kuriems akademinė nepriklausomybė ir knygų paveiksluokai brangiau už pilietiškumą ir savo sostinės garbę. [...] Jie yra tipiškai inteligentai, skaitę daug knygų, bet mažai supratę. Gyvenimas jiems yra tik stiklo karoliukų žaidimas. Jų protėviai ir idėjiniai mokytojai buvo išdavikai...“¹⁰

Skaitydamas tokias mintis, it nusirašytas nuo chunveibinų, praėjusio šimtmečio viduryje Kinijoje dariusių „kultūrinę revoliuciją“, prisiminiau vieno Vilniuje gimusio garbaus žmogaus, architekto Lauryno Gucevičiaus vaikaitio Cezario Kiuji, tapusio rusų muzikos klasiku, likimą. 1918 m. Peterburge *pilietišku nusiteikusi* minia, pamačiusi *profesionalume ir apsiskaityme pasiklydusį tipiską inteligentą*, negyvai jį užplumpino. Tai tiek apie politikų, žurnalistų požiūrius į Tarybą ir apskritai į profesinę etiką...

Nelengva susitarti, kai viena pusė bando kalbėti ramiau ir profesionaliu lygmeniu, o kita – emocionaliai, neveng-

dama užgaulus leksikono. Kyla daug paralelių su tais laikais, kai Žaliojo tilto skulptūros buvo statomos, o nuo Vilniaus Katedros – nugriautos (apie 1950 m.). Anuomet aiškinta, esą iš pradžių ant Katedros skulptūrų nebuvo, tad jos buvusios nuverstos vien iš pagarbos architektui L. Gucevičiaus minčiai, kad Katedra taptų gražesnė ir „autentiškesnė“. Dabar jau kiti „žinovai“ sako, esą Žaliojo tiltas buvęs statomas be skulptūrų, jas tik vėliau užkėlė, taigi tiltas be jų būsiąs „teisingesnis“ ir gražesnis.

Tiek anuomet, tiek vėliau, ypač chruščiovinės ateistinės psichozės metais, daugiausia iš karingųjų ateistų lūpų ne kartą teko girdėti religines skulptūras vadinant *balvonais*. Dabar taip pravardžiuojamos Žaliojo tilto skulptūros, pastatytos sovietinės okupacijos pradžioje, pačiais žiauriausiais laikais. Jos grynai realistinės, iš jų matyti, kaip atrodė to meto žmonės, kaip jie rengėsi, kokie daiktai simbolizavo jų profesiją. Kas dabar yra matęs javų pėdus arba tokį baisų pneumatinį kūjį? O ir studentai, nešini knygomis ir brėžiniais, darosi vis retesni – dabar visi su „aipadais“ ir kitokiais panašiais padargais. Net drabužiai turėjo atitikti varganą to meto asortimentą. Žodžiu, realizmas kaip realizmas, tik anuomet jis būtinai buvo vadinamas socialistiniu. Sovietiniais laikais toks privalėjo būti visas menas, net ir muzika. Privalomi socialistinio realizmo bruožai – optimizmas, tipiskumas, liaudiškumas, partiškumas, socialistinis humanizmas (?), ypač pabrėžiama teigiamo herojaus svarba. (Kai kompozitoriui Benjaminui Gorbulskiui imta priekaištauti, kad naujoje jo operetėje nėra teigiamo herojaus, jis paaiškino, kad visi teigiami sėdi salėje.) Teisingas socrealistinis muzikos kūrinys turėjo skambėti paprastai, „liaudiškai“. Muzikoje „liaudiškumas“ reiškė XIX a. muzikinę kalbą (iki Richardo Wagnerio), buvo pageidaujama naudoti liaudies melodijas. Savaimė čia nieko blogo – štai Balio Dvariono Koncertas smuikui ir orkestrui atitiko socialistinio realizmo kanonus, net buvo apdovanotas Stalino premija. Nemanau, kad tai argumentas šią muziką suniekinti. Dabar nebesvarbu, ar pagal savo metą Europos kontekste tai buvusi moderni muzika, ar koku šimtmečiu „pavėlavusi“. Neseniai Koncertas vėl skambėjo Filharmonijos salėje. Gera muzika.

„Socialistinio realizmo“ bruožų būta ne vien sovietiniame mene. Žaliojo tilto skulptūros yra keturių visuomenės grupių – valstiečių, pramonės darbininkų, inteligentijos (studentų) ir karių – alegorijos. Šios grupės sudaro kiekvienos valstybės pagrindą. Neatsitiktinai jos pavaizduotos ir ant Valstybės banko rūmų Kaune fasado. Kajetono Sklėriaus 1928 m. sukurtą skulptūrinę grupę sudaro dvi sėdinčios „derlingos“ moterys – viena su javų pėdu, įprastu tiems laikams žemės ūkio simboliu, kita su vaisių pintine. Prie jų kojų pusiau gulomis prigludę iš vienos pusės darbininkas su dideliu kūju, iš kitos – karys su kardu. Tos pačios alegorijos, trūksta tik knygos. Per vidurį – didelis skydas su Vyčiu ir Gedimino stulpais, sovietmečiu jis buvo uždengtas, todėl visa skulptūrinė grupė išliko. Pakeltos galvos, „epiški“ žvilgsniai buvo būdingi XX a. pirmosios pusės Europai, kur vyravo autoritariniai režimai. Tiesa, Kauno banko rūmų skulptūros turi konstruktyvizmo prieskonį, o Žaliojo tilto yra beveik natūralistinės. Jei atmintis nepagauna, Žaliojo tilto skulptūros buvo kritikuojamos kaip nepakankamai idėjiškai brandžios. Gal todėl, kad prie studentų krūtinų „pamiršta“ prisegti komjaunimo ženklelius, o karių veidams trūksta ryžto ir Čingis Chano bruožų? Būtų labai įdomu, jei menotyrininkai įdėmiau pavartytų ano meto spaudą ir archyvus.

Žaliojo tilto skulptūros mūsų dienomis nupasakoja mos labai vaizdžiai: *„Keturi tilto kampai – keturios stalinistinės santvarkos atramos: išbūžinti valstiečiai, suvaryti į kolūkius, studentai plaunamomis smegenimis, darbininkai, plušantys valstybės galios labui, ir visą šį rojų saugantys kareiviai.“*¹¹ Žinoma, bandymai meno kūrinį turinį literatūriškai perpasakoti (verbalizuoti) yra naivūs ir subjektiviški, jie priklauso vien nuo pasakotojo išsivaizdavimo. Įprasta meno kūrinio turinį tapatinti su pavadinimu. Bet pavadinti galima bet ką ir bet kaip, o kūrinys lieka kūrinium. Buvo metas, kai vargonų koncerte nebuvo galima atlikti bažnytinių kūrinių, tiksliau, kūrinių su religiniais pavadinimais, pavyzdžiui, Juozo Naujalio „Maldos“. Bet, pavadinus ją „Daina“, jokių klausimų nebekilo. Dabar nepriklausomoje Lietuvoje pasitaiko priešingų atvejų. Į pačią muziką neįsiklausoma, į skulptūrą neįsižiūrima. Sakykime, iš ko nustatyta, kad „studentai plaunamomis

smegenimis“? „Studentei“ pozavo Elena Tulevičiūtė, vėliau tapusi žymia dailininke keramike, nėra tekę girdėti, kad jos smegenys būtų buvusios išskalautos. „Studentas“ pagal metus galėjo būti, kadangi su brėžiniu, kuris nors iš brolių Nasvyčių. Kad tais laikais aukštosiose (ir vidurinėse, ir pradžios) mokyklose buvo stengiamasi plauti smegenis visais įmanomais būdais, visi žino. Bet kad tai pavyko tik iš dalies, irgi visiems aišku. Antraip dabar nebūtų Nepriklausomos Lietuvos. *„Išbūžinti valstiečiai, suvaryti į kolūkius“*, taip pat nebūtinai buvo vien „stalinistinės santvarkos atramos“. Kaime glūdi lietuvių tautos šaknys, kaimas maitino Lietuvą, kaimas dainavo lietuviškas dainas, pirmiausia kaimas išsaugojo tautinę lietuvių tapatybę. Rimčiausios abejonės kyla dėl karių – net ir uždengus sovietinius simbolius vėliavos viršūnėje, iš aprangos bus galima atpažinti to meto raudonarmiečius. Dėl šių figūrų susiklostė paradoksali situacija. Kaip minėta, prieš kokį dešimtmetį ant pjedestalo buvo pritvirtinta didelė lenta su informacija lietuvių ir anglų kalbomis – nurodyta, kada Lietuva buvo sovietų okupuota ir kada ją paliko paskutinis okupanto kareivis. Kartais susidaro įspūdis, kad tokių, kurie norėtų „užtrinti“ sovietinę savo praeitį, yra ne mažiau negu tokių, kuriems tie kariai primena tragiškus įvykius. Neįtikinamai skamba, kai anuos skulptorius, atseit kūrusius „pagal kolaboravimo santykius“, smerkia žmogus, sovietmečiu pats su pasisekimu rengęs personalines fotoparodas, propaguojančias režimą. Arba štai TV laidoje skulptūras aistringai užsipulė žinomas žurnalistas, kadaise ėjęs svarbias pareigas LKP CK, LTSR Aukščiausiosios Tarybos ir LTSR Ministrų Tarybos organe *Tiesoje* (iš „valstiečio“ kišenės kaip gyvas priekaištas kyšo *Tiesos* kraštelis). Kas galėtų paneigti, kad aršiausi skulptūrų „griovėjai“ tikisi tokiu būdu apsivalyti patys? Nukelsime karių skulptūras, nuimsime lentą su informacija apie okupaciją ir... švaru!

Sovietmetį, kaip ir jo meną, santykinai galima skirstyti į du periodus – iki ir po Stalino mirties. Pirmasis periodas buvo kovos, deportacijų, teroro, žmonių praradimo laikotarpis. Antrasis – prisitaikymo, susigyvenimo, veidmainystės laikotarpis. Atėjus „brandžiam socializmui“, brutalų fizinį tautos naikinimą, kaip buvo prie Stalino, pakeitė dvasios naikinimas, įsiga-

lėjo dviveidystė ir melas. Daugelis menininkų „prisi-trynė“ ir įsijautė į naują vaidmenį, puikiai sutarė su valdžia ir vienas kitą rėmė. Kai kas dabar tai vadina „tyliąja rezistencija“. Garsi Juozo Mikėno skulptūra „Kregždės“, pastatyta šalia tuometinio Revoliucijos muziejaus (dabar Nacionalinė dailės galerija), savuoju „komunizmo statytojo“, kosmoso užkariautojo patosu yra ne mažiau nuodinga negu realistinės Žaliojo tilto skulptūros. Didžiutasi, kad tos „Kregždės“ pastatytos prie Jungtinių Tautų, tuo „garsinant Lietuvos vardą“. Nors iš tikrųjų tai buvo žingsnelis tarptautinio okupacijos įteisavimo keliu... Arba štai su kokiu įkvėpimu vienas mūsų skulptūros klasikas dalyvavo sąjunginia-me „leninų“ konkurse! Visa „respublika“ didžiavosi pirmąja vieta. Vėliau tas Leninas stovėjo Klaipėdoje, dabar atsidūrė Grūte.

Atgrasi vieta tas Grūto parkas, tarsi turintis parodyti okupacijos bjaurastį, bet iš tikrųjų ją nostalgikai idealizuojantis. Nejauku buvo matyti, kaip kai kurie autoriai važiavo į Grūtą pasirūpinti, kad jų „leninai“ būtų gražiai eksponuoti, kad šviesa iš tinkamos pusės kristų. (Yra Grūte ir per įkarštį nepelnytai „sovietizuotų“ skulptūrų, pirmiausia Broniaus Vyšniausko „Kryžkalnio Motina“, bet tai jau kita tema.) Greta „brandaus socializmo“ laikų kūrybos, į Žaliąjį tiltą jau galima žiūrėti kaip į negrižtamai nutolusią epochą. Tose skulptūrose sunku išvelgti nostalgiją sovietinei imperijai, jos paskui save jau nieko nebenuves. O taip karštai puolant „socialistinį realizmą“, būtų nuoseklu nugriauti ir „Žvejį“ Klaipėdoje.

Nejučia ima noras užsistoti seniai mirusius lietuvių skulptorius. Tarpukariu jie įgijo išsilavinimą didžiausiuose Europos meno centruose, nepriklausomoje Lietuvoje sukūrė didelės meninės vertės kūrinių, patyrė Lietuvos okupacijos ir išlikimo dramą. Lengva dabar svaitytis kaltinimais ir užgaulioti, girdi, tai „sugniuždytų kultūrinių prostitučių darbai, už kuriuos okupantai labai gerai mokėjo. Nesąmonė, kad tai yra kultūros ar istorijos vertybė. Iš tiesų tai yra traumuotų ir sovietams parsidavusių menininkų trafaretinė kūryba. Ir ji toliau spinduliuoja savo nuodą, net jei žmonės to nejaučia.“¹² Tokio profesinio ir etinio lygio pasisa-

kymų yra ne vienas. Apgailėtina, kai menininkas taip demonstratyviai niekina prieš pusę šimtmečio (pats tuomet dar nė gimęs nebuvo) visai kitomis sąlygomis kurtus kūrinius, vadindamas juos nemeniškais ir neskoningais. Tarsi jo paties darbai būtų šedevrai, iš kurių visi turėtų mokytis. Garbingas menininkas niekada nesityčios iš kitų, juoba seniai mirusių ir nebegalinčių apsiginti. Savo skonį primesti praeities kūrybai – nerimta ir neprofesionalu, meno kūrinys gali būti vertinamas tik pagal tas „žaidimo taisykles“, pagal kurias jis sukurtas.

Žaliojo tilto istorija siekia XVI a. pradžią. Tiltas beveik dešimt kartų buvo sugriautas, sudegintas, pats sugriuvęs. Jis siejasi su dramatiškais XVII a. įvykiais, 1655 m. mūšyje su rusais prie jo žuvo tūkstančiai Jonušo Radvilos karių. Sakoma, vien iš pagarbos anoms aukoms dabartinės skulptūras reikėtų nugriauti. Bet yra ir pozityvus būdas prisiminti istoriją ir pagerbti ano meto didvyrius – atstatykime koplyčią, stovėjusią priešais Šv. Rapolo bažnyčią ant tam tyčia supilto kalnelio, jai ir dabar vietos yra. Be sovietinės okupacijos, Lietuva patyrė dar ir rusų caro valdymą gerus šimtą metų, per kuriuos kultūriniai ir materialiniai nuostoliai vargu ar daug mažesni negu per sovietinę pusę amžiaus. Tačiau sovietų okupaciją dauguma dar prisimena, todėl ji atrodo skaudesnė. O caro laikai nutolo, nebėra žmonių, juos menančių, beveik nebėra ir su tokiais bendravusių, gyvus pasakojimus girdėjusių. Seni, beveik romantiški knygnešių, Kudirkos, Basanavičiaus, Čiurlionio laikai... Gedimino prospektas Vilniuje atsirado caro laikais, pavadintas Švento Jurgio, Rusijos globėjo, vardu. Nors būdingiausi namai jame pastatyti irgi caro laikais, tai netrukdo jam būti pagrindine, reprezentacine valstybės gatve. Neseniai ant vieno namo fasado buvo atkurta rusiška švento Jurgio figūra, kaip vienas iš nelengvos mūsų istorijos vadovėlio puslapių.

Prasti reikalai, jei savo pilietiškumą galime išreikšti tiktai griaudami. Tai anaip tol ne jėgos, ryžto, bet greičiau silpnumo ženklas. Naujasis Vilniaus meras, dar nespėjęs atšvęsti rinkimų pergalės, pranešė skulptūras griausiąs. Griauti paprasčiau, negu sukurti ką nors

naujo, vertingo, turinčio išliekamąją vertę. Seimo nario Arvydo Anušausko nuomone, reikia „ne tik nuimti „žaliuosius žmogeliukus“ nuo istorinio tilto, bet ir paskelbti konkursą naujam tilto įvaizdžiui, susijusiam su Lietuvos valstybingumu“. Bet juk yra, pavyzdžiui, apleistas Liubarto tiltas, ant jo parengtos vietos dviem skulptūroms – puiki galimybė parodyti savo skonį ir meistriškumą. Neatrodo, kad jau Nepriklausomoje Lietuvoje pastatytas tiltas, pavadintas garbingu Karaliaus Mindaugo vardu, ką nors labai žavėtų grakščiomis formomis, puoštų Pilies kalno panoramą, pakylėtų Lietuvos valstybingumo įvaizdį. Įdomu, ką apie Karaliaus Mindaugo tiltą sakytų Petras Vileišis...

Statyti paminklus mums nelabai sekasi. Ko gero, tik Vilniaus pilies Žemutiniai Valdovų rūmai, Vytauto Kašubos Gediminas šalia ir Arūno Sakalausko Vincas Kudirka priešais Vyriausybės rūmus yra tie, kurie ne šiaip susiję su valstybingumu, bet ir prisideda prie jo įtvirtinimo. Visa kita yra, švelniai tariant, diskutuotina, kartais dėl meninių privalumų, kartais dėl prasmės. Nepriklausomybės metais Vilniuje buvo pastatytas, pavyzdžiui, paminklas Frankui Zappai, dabar kuriamas paminklas Johnui Lennonui, ilgainiui, ko gero, gerbėjai užkels ant pjedestalo Josifą Kobzoną... Tikras pilietiškumo triumfas!

Pristatyta nemažai daiktų, vadinamų moderniomis skulptūromis. Atrodo, aukščiausiu savo tikslu autoriai laiko publikos šokiravimą, įsigalėjusi patyčių „kultūra“. Tokie kūriniai kaip „pakabonai“ po visais sostinės tiltais yra ne kas kita, o patyčios. Kaip performansas, kaip vienkartinis pasismaginimas, Vilniui būnant Europos kultūros sostine, jie gal ir galėjo būti pakabinti. Tačiau tiltai yra ne vien inžineriniai, bet ir architektūros meno kūriniai, toks pasityčiojimas iš tiltų architektūros rodo mažų mažiausiai kultūros stoką. Patyčių „žanrą“ puoselėjo ir *Street art* projektas (jo „pilietiškumą“ atspindi angliškas pavadinimas), pagal kurį buvo siūloma ant Žaliojo tilto skulptūrų uždėti stambius narvus, esą, tai „geriausias variantas, nes šios statulos ideologiškai plėšrios ir meniškai žalingos – kaip laukiniai žvėrys“.¹³

Autoriui maloniai leidus, belieka pacituoti privatų prof. Tomo Venclovos laišką: „Istorinių ir meni-

nių paminklų naikinimas, ar jie kam patinka, ar ne, yra bolševikinio mentaliteto atbūgos, atvirkščia neva „tautinė“ sovietizacija. Mano akyse jis ne itin skiriasi, sakysime, nuo anuometinio statulų naikinimo Karo muziejaus sodelyje. Žaliojo tilto dekorą sukūrė žymūs skulptoriai. Politiniu atžvilgiu jis neutralus, išskyrus nebent karių statulas, bet tokios karių statulos stovi daug kur Rytų Europoje – jos virto grynai istoriniu prisiminimu.

Taip pat nemanau (ir beveik niekas Europoje, įskaitant Vokietiją, nemano), kad tuometiniai sovietų kariai verti vien paniekos ir neapykantos. Taigi, esu prieš Žaliojo tilto „pertvarkymą“ – jeigu jis įvyks, kada nors jo mums bus gėda.“ ■

¹ Diana Varnaitė. Žaliojo tilto – Lietuvos pergalių simbolis. <http://www.lrytas.lt/komentarai/zaliasis-tiltas-lietuvos-pergaliu-simbolis.htm>

² Ten pat.

³ Arvydas Anušauskas. Žalieji tilto žmogeliukai neturi sulaukti Kovo 11-osios 25-mečio. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-02-03-a-anusauskas-zalieji-tilto-zmogeliukai-neturi-sulaukti-kovo-11-osios>

⁴ Paminklų gyvenimai. Liudas Verbiugėvičius 2015-02-17 13:00 <http://lzinios.lt/lzinios/Lietuva-be-balvonu/paminklu-gyvenimai/196965>

⁵ <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-02-13-parlamentaras-k-masiulis-praso-skaidrumo-atrenkant-kulturos-paveldo-ekspertus/127482>

⁶ <http://www.alfa.lt/straipsnis/49802778/zaliojo-tilto-skulpturu-klausimas-bus-sprendziamas-dar-karta>

⁷ Михаил Евграфович Салтыков-Щедрин. Дневник провинциала в Петербурге.

⁸ Ramūnas Bogdanas. Šaunioji septyniukė, Žaliojo tilto balvonų sargai: <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/r-bogdanas-saunioji-septyniuke-zaliojo-tilto-balvonu-sargai.d?id=67155384>

⁹ Ten pat

¹⁰ Andrius Užkalnis. Kažkada mums bus gėda. Dar ne dabar. <http://www.lrytas.lt/komentarai/kazkada-mums-bus-geda-dar-ne-dabar.htm>

¹¹ Ramūnas Bogdanas. Šaunioji septyniukė...

¹² Vaidotas Žukas negailėstingai sukritikavo Žaliojo tilto statulas: tai – okupantų sugniuždytų kultūrinių prostitučių darbai <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/negailistingai-sukritikavo-zaliojo-tilto-statulas-tai-okupantu-sugniuzydutu-kulturiniu-prostituciu-darbai.d?id=67139946#ixzz3SVFK7A4J>.

¹³ Ten pat.

DEBESĖLIS KELNĖSE

Atsakymas socialiai atsakingam menininkui Redui Diržiui

Perskaitęs draugo Redo Diržio straipsnį „Kol neišsivėdinome smegenų, Žaliojo tilto skulptūros turi likti ten, kur jos stovi“ (KB. 2015, nr. 2), prisiminiau vieną nuotyki, patirtą prieš gerus 25 metus Niujorke. 1989 m. teko lankytis Amerikoje, kur domėjausi postmodernizmu. Vieną rytą paskambino žymus menininkas Miša Šemiakinas ir pasiūlė apsilankyti prestižinėje 5-osios gatvės galerijoje, kurios parodą labai išgyrė laikraštis *New York Times*. Nuvykę radome visiškai tuščias sales. Pamanėme, kad paroda pasibaigusi. Bet suklydome. Mums išeinant iš galerijos, tarpduryje išdygo juodaodis, milžiniško ūgio, besišypsantis autorius, kuris taip griausmingai pagadino orą, kad vos išsilaikėme ant kojų. Instalacijos įspūdis buvo pritrenkiantis. Šemiakinas tada ir ištare sermėginę frazę: „Debesis kelnėse“ (aliuzija į garsų Vladimiro Majakovskio eilėrašį „Oblako v štanach“).

Aišku, mielasis Redas kaip profesionalas–kūrėjas–ekspertas iki debesies netraukia, bet debesėlis tikrai galėtų būti. Remtis Marxu ir klasių kova mene, žinoma, ganėtinaį įdomu, bet dar įdomesnė tokia jo mintis: „*Viešojoje erdvėje nėra nė vienos skulptūros, neturinčios ideologinio šleifo.*“ Nenorėčiau su tuo sutikti. Mano „Alytaus verba“ Dzūkijos sostinėje jokio ideologinio šleifo neturi. Nors komplimentai, skirti šiai skulptūrai, kurią psichodarbininkas savo nuožiū-

ra pavadino „Obels žiedu“, man malonūs, nenorėčiau visiškai sutikti su nurodytu vadinamojo *Alytaus falo* dydžiu – jis gerokai perdėtas.

Apskritai, jeigu jau autorius remiasi proletariato žargonu, tai Arūno Sakalausko „Arką“, anot architektės Pasiauraitės, Klaipėdos liaudis vadina *kartuvėmis*, tačiau tai nesumenkina skulptūros vertės. O grįždamas prie „Alytaus verbos“ (tikrasis mano skulptūros pavadinimas), manau, kad skulptorius atvykėlis iš už jūrų marių, iš Vilniaus miestelio tiek Alytuje, tiek Kuršėnuose jaučiasi namie, Lietuvoje, kaip ir drg. Diržys. Vadinasi, mes visi tam tikru atžvilgiu esame atvykėliai, tad priekaištauti man, kad Alytuje pastačiau „totemą“, nors esu ne vietinis, švelniai tariant, keistoka...

Labai, netgi visiškai pritariu drg. Redui, kad sutikus gražią moterį, „širdyje pražysta feminizmas“, nesiginčiju, kad moteris yra ne vien grožio objektas, o ir žmogus, partneris, todėl džiaugiuosi, kad kolegė Dalia Matulaitė, anot Laimos Kreivytės, šioje srityje bando atkurti pusiausvyrą... Vargu ar tai įmanoma. Gamta sukūrė vyrą ir moterį. Normalios orientacijos moteris man yra gražiausioji žmonijos pusė, jos žiedai, jos grožis išgelbės pasaulį. Kai esu klausiamas, kodėl taip dažnai vaizduoju moterį, atsakau: raskite ką nors gražesnio šioje žemėje...

Gerb. Redas drąsiai apibūdina Žaliojo tilto skulptūrų proletarinės raiškos formas. Estetikos pasaulyje toks kro-

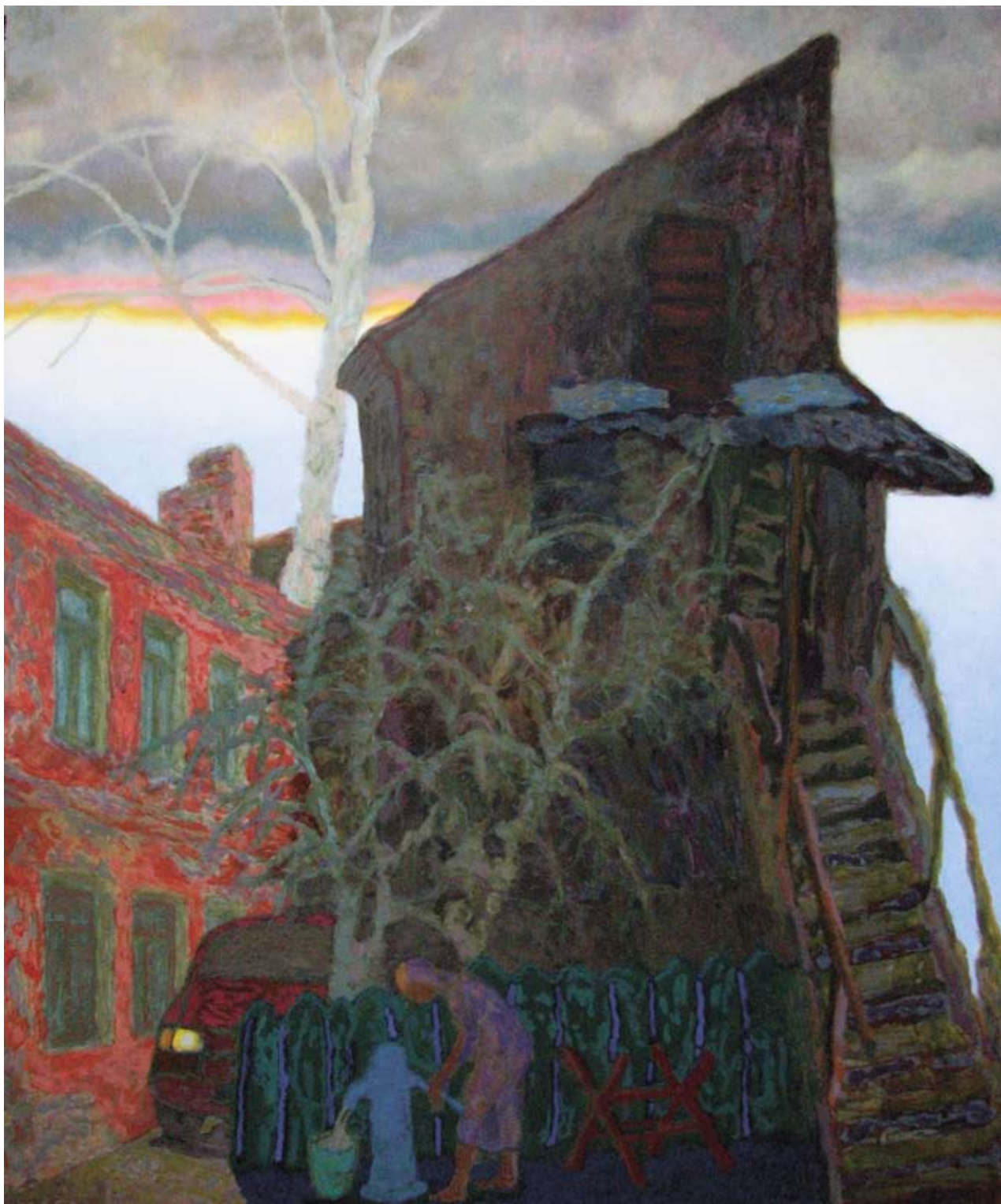

kokatinas neegzistuoja, siautėja nebent klasių kovos pasiilgusio proletaro galvoje. Šiuo klausimu mielam ekspertui praverstų pasiskaityti vieno iš įtakingiausių XX a. meno kritikų Clive'o Bello knygos „Menas“ pirmojo skyriaus „Kas yra menas“ kurį nors poskyrį. Jeigu Redas laiko save rimtu psichodarbininku ir duomenkasiu, tai bazines estetinis išsilavinimas būtinas, nes, jo nesant, gelbsti nebent debesėlis kelnėse. Mano profesionalumas, anot eksperto, nevisavertiškas. Gali būti, bet dar blogiau, kai jis *viršvisavertiškas*, psichodarbininkiškas, tada, žiūrėk, jau ir kelnų nelieka, tik tas debesėlis...

Vis dėlto pripažįstu: drg. Diržys puikiai pajuto Žaliojo tilto proletarinę raišką ir sukurtą prasmę, perleistą valdžios ideologijai. Štai čia ir yra tikroji tiesa, apie kurią kalbame. Todėl net psichodarbininkas turėtų suprasti, kodėl viena visuomenės dalis nori nukelti (sunaikinti, nugriauti niekas nesiūlo, taigi liaukitės pagaliau tuo spekuliuoti!) Žaliojo tilto stovyklas, o „proletariatas“ užsispyręs reikalauja palikti. Būtent dėl viešosios propagandos – tiksliausias žodis būtų šis.

Ideologijai, klasių kovai (kurios nebėra) esu visiškai abejingas. Man gražu arba negražu. O čia būtent negražu. Pagrindinis žmogaus organas turbūt yra akys. Jos kaip sargybiniai saugo mus nuo pavojų. Išorės pasaulis dažnai priešiškas, gal todėl akys nemėgsta tamsos, įtampos, disharmonijos, destruktijos. Ieško ramybės, gamtos prieglobsčio, joms mielas saulėtekis, saulėlydis, tekantis vanduo, šokanti moteris... Jokių karų, klasių kovos, automatų, kūjų ir pjautuvų bei panašių nesąmonių normali akis nepriima.

Geranoriškai patarčiau mielam psichodarbininkui drg. Diržiui suprasti, kad XXI a. iš esmės keičiasi visuomenės sankloda, todėl ir teorija apie klasių kovą darosi nebeaktuali, nes klasės niveliuojasi, jų kaip ir nebėra. Atsiranda kitokie santykiai ir senelis Marxas, nors buvo rimtas mokslininkas, to numatyti negalėjo. Tad ir kritikui-ekspertui palinkėčiau, užuot tuščiai neeksploatavus klasių kovos metodų taikymą mene, verčiau susipažinti su elementariais visuomenės raidos principais. ■

Bronius GRAŽYS. Kiemas Šnipiškėse. 2014. Drobė, aliejus; 116 x 97

Vygantas PAUKŠTĖ. *Neramus dangus*. 2013. Drobė, aliejus; 100x130

Vygantas PAUKŠTĖ. *Nori paimt*. 2013. Drobė, aliejus; 55x115

Vidmanto Ilčiuko reprod.

Kristina STANČIENĖ

VYGANTO PAUKŠTĖS IR BRONIAUS GRAŽIO IŠŠŪKIAI SAU

Aktualūs 9-ojo dešimtmečio lietuvių tapybos tęsiniai

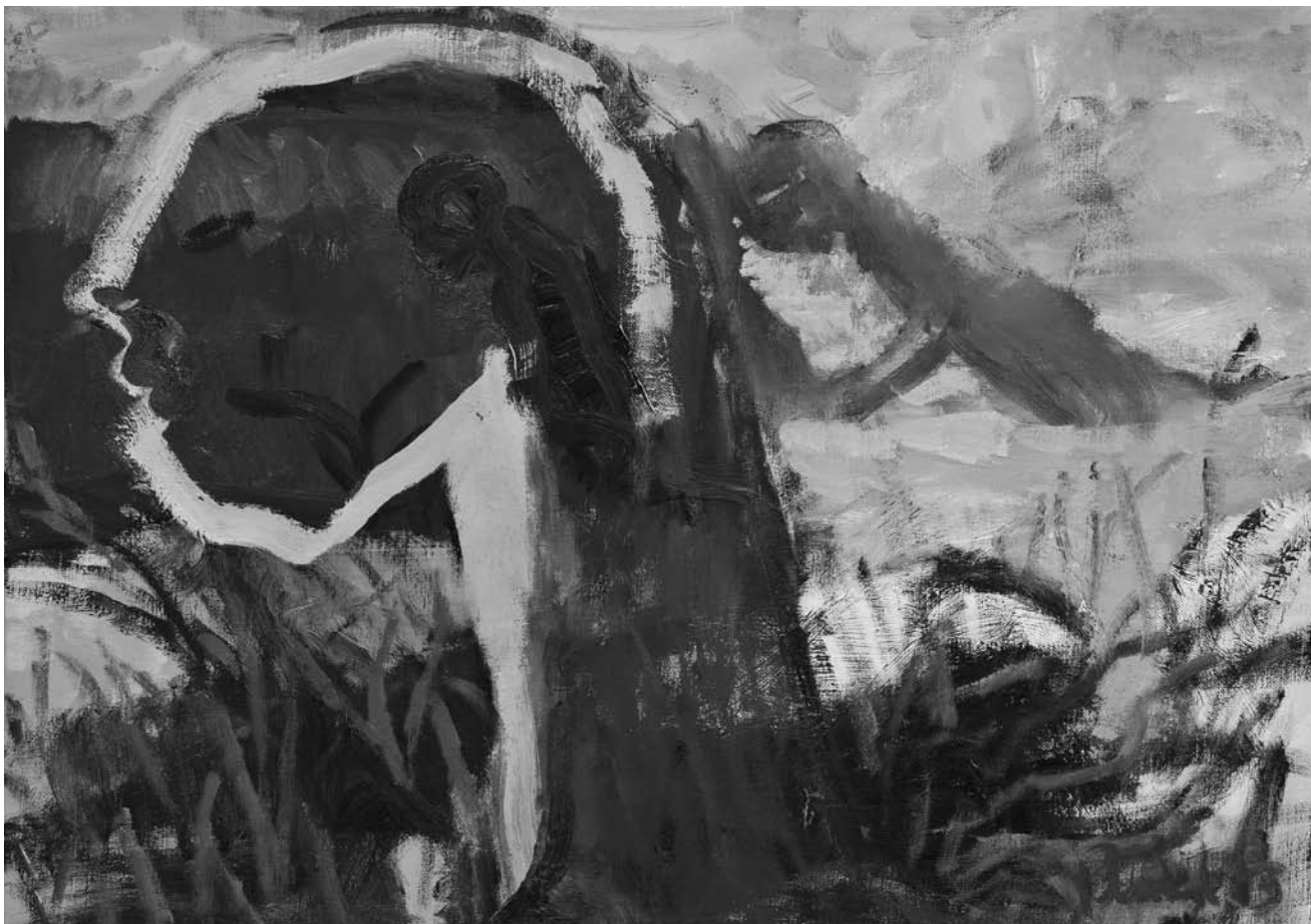
Šiuolaikinės lietuvių dailės kontekste prasminga kalbėti ne apie tapybos mirtį, bet apie jos tąsą, apie įvykius, kurių užuomazgos glūdi ano amžiaus procesuose. Kaip tik du tų laikų herojai vienas po kito eksponavo savo kūrybą sostinės parodų salėse. Vygantas Paukštė, bene ketvirtos kartos lietuvių ekspresionistas, surengė parodą „Aido“ galerijoje, o „Meno niša“ pristatė „Vieną gatvę“, kurią nutapė prisiekęs „kirmėlistas“ Bronius Gražys, kadaise kartu su bendražygiais (Romanu Vilkausku, Mindaugu Skudučiu, Raimundu Sližiu, Henriku Natalevičium) lietuvių dailėje atvėręs neramią, sarkastišką, groteskišką, šaržuotą realybę, pasitelkdamas magiškojo realizmo, siurrealistinės raiškos elementus. Čia neminėsiu kitų reikšmingų autorių kaip antai Šarūno Saukos, kuris atstovautų siurrealistinei tapybai *par excellence*, nes šio teksto objektas yra Paukštės ir Gražio klajonės sunkiai apčiuopiamais ekspresyvos – siurrealios, „daiktiškos“ dailės paribiais.

Atrodytų, apie 9-ojo dešimtmečio kartos tapsmą, tapybinius josios „geidulius“ jau viską pasakė, parašė Alfonsas Andriuškevičius, Raminta Jurėnaitė, Viktoras Liutkus... Pasak Andriuškevičiaus, penkių tapytojų grupė ir konkrečiai Bronius Gražys lietuvių tapyboje įteisino „blogio vaizdavimą“, šių tapytojų paveikluose žarstomos eklektinės–istorinės parafrazės. Ir Paukštės, ir Gražio kūryboje dailėtyrininkas regi

posūkį nuo vyresniųjų – Arvydo Šaltenio, Kosto Deršekevičiaus, Algimanto Kuro – ekspresionistinio realizmo, kai artėjama siurrealios plastinės kalbos, subjektyvaus, introvertiško pasakojimo link. O Jurėnaitė, lietuvių ekspresionistus lygindama su neekspresionistais, teigė, kad daiktinis, fantastinis stilius artimesnis tikrovei negu realybę idealizuojanti neоекспresionistų kūryba. Reikšminga ir Liutkaus įžvalga apie Gražio plėtotą specifinę siurrealizmo atmainą be grėsmės, be baimės, be proto sumaišties ženklų. Jo paveikslų motyvai atitrūkę nuo konvencionalaus mąstymo ir labiau linksta ramios kontempliacijos, taikaus sambūvio pusėn, dirglumas, nervas prasiveržia tik retkarčiais.

Kodėl svarbu palyginti naujausias šių dviejų lietuvių tapybos krypčių išraiškas, konkrečiai Paukštės ir Gražio tapybą, jų paveikslams iš naujo „primatuoju“ sąvokų ir apibrėžimų „drabužius“, pasitikrinti, ar menininkai juos išsaugo, ar jie tinka ir dabartinei jų kūrybai apibūdinti? Viena vertus, gerokai pakito bendrasis dailės fonas, antra vertus, šių menininkų balsai margame tapybos chore irgi skamba kitaip negu prieš trejetą dešimtmečių.

Žvelgiant į naujausią Vyganto Paukštės tapybą, pirmiausia apima *déjà vu* jausmas. Iš pirmo žvilgsnio paveikslai lyg ir išsitenka įprastoje autoriaus meninio pasaulėvaizdžio sistemoje. Peizažas ir apibendrintų,

Vygantas PAUKŠTĖ. Keliasuotojas. 2013. Drobė, aliejus; 50 x 70

redukuotų formų žmogaus figūra, neretai kontūrinis, perregimas siluetas, nemateriali, metafizinė būtybė. Laisvi, platūs potėpiai, sodrus koloritas. Tačiau ankstesnius romius, švelniai ironiškus mitinius personažus keičia titanai, stojantys į dvikovą, besimylintys, šėliojantys, atsiveriant jau ne rojus, bet apokaliptiniams horizontams. Abejonės, suardyta pirmąsias idilė, drumstos, dramatiškos nuotaikos, kurias dar labiau sustiprina ankstesniems Paukštės paveikslams ne itin būdingas radikalus figūros fragmentavimas, – net keliuose paveiksluose vaizduojamos ilgakaklės galvos, tarsi atskirtos nuo kūnų. Keičiasi ir spalvų sąskambiai. Nors apstu ir džugių, pakilių derinių – subtiliai tonuota žalia, svajingi mėlyni toliai, šilti, gyvybingi geltoni blyksniai, tačiau netrūksta ir niūresnių krap-

lako, rudų tonų derinių, o šviesos ir spalvų žaismas, kurį Paukštė taip meistriškai įvaldęs, kartais nuteikia nerimastingai, baugiai. Be to, pastaruoju metu tapytojas, atrodo, ilgiau, atkakliau „kovoja“ su ramybės neduodančiais motyvais, vaizdiniais, tarsi sodriau, tirščiau tapo ironiškas metafizines savo istorijas. Paveikslų paviršiuje regime gal ir ne pastozinius, bet vis tiek vienas kitą energingai uždengiančius dažų sluoksnius. Tai paneigia absoliutų gestiškosios tapybos spontaniškumą, nes akivaizdu, kad tapyta tam tikrais etapais, sugrįžtant ir vėl atsitraukiant, ieškant įtaigiausio, kulminacinio „pabaigos“ akordo. Paukštės tapybą galima su malonumu kontempliuoti ir kaip formalų kompozicinį darinį, grožėtis jautriai subalansuotomis masėmis, figūrų, peizažo, horizonto linijos

harmonija. Tai liudija meistriškumą ir tam tikras prigimtines savybes, kurių neišsiugdysi net kasdien treniruodamasis prie molberto.

Taigi Paukštė su kiekviena nauja paroda arba kiekvienu kūrybos etapu tarsi įtvirtina individualią dogmą, nesiekdamas naujumo, keisdamas tik niuansus, detales. Tačiau toji nežymi, vos juntama kaita neleidžia jo tapybos vandenims užsistovėti, užakti. Tikslas išlieka tas pats, tačiau jis toks neapčiuopiamas, nenusakomas, kad kelionė jo link nepabosta nei tapytojui, nei žiūrovams. Nenuostabu, juk nekintamumas ir universalumas koduotas pačioje mito prigimtyje – niekada nepasens senovės graikų mitai ar šiauriečių sagos. Ko gero, visada bus atpažįstami ir Paukštės herojai – žmogaus prigimtį atskleidžiantys aistringi valgytojai, krapštantys nosį nuobodžiautojai, kovotojai, išimylėjėliai, bailiai, besislapstantys krūmuose, naivūs šventieji... Juolab nekonkretūs, poetiški naujausių drobių personažai, nestokojantys atpažįstamų mitologinių bruožų. Viename paveiksle matome moterį – sfinksą (tą patvirtina ir kūrinio pavadinimas), o minėtos „nukirstos“ galvos galbūt yra užuomina apie asirų kariaunos vadą Holoferną su už kadro likusia, todėl nematoma Judita... Kažkur, ko gero, blaškosi ir sūnus palaidūnas... Paukštės paveiksluose plyti idiliškas pirmapradis senovės graikų mitologijos pasaulis su žmonėmis, kurių neslegia senatvė, ligos, kiti žemiški vargai, rūpesčiai. Beje, pasigilinus į kai kurių mitinių tapytojo vaizdinių ikonografiją, aiškėja, kad jie atstovauja konkrečioms mitologinėms sistemoms.

Štai sfinksas – senovės Egipte jis paprastai buvo vaizduojamas kaip liūtas su žmogaus ar avino galva, panašus į vyriškos lyties būtybę, o moteriškas Paukštės „sutvėrimas“ yra senovės graikų pasaulėvaizdžio atgarsis – jie sfinksą vaizdavo kaip pabaisą su moters veidu ir krūtine, liūto liemeniu, paukščio sparnais.

Prisimenant Broniaus Gražio ankstesnę kūrybą ir jo bendražygių iš „penkiukės“ paveikslus, atrodo, sarkastiškiausia, „nuodingiausia“ buvo Raimundo Sližio tapyba, kurią įprasta laikyti miesčionių visuomenės kritika. Spalvinės estetikos požiūriu Gražys ėjo panašiu keliu – tiesa, niekada nenaudojo tokių kičinių „zefyrinių“ rausvumų kaip Sližys, tačiau jo paveiksluose įvairiais laikotarpiais irgi vyravo ryškūs, aitrūs spalvų deriniai, jau savaime „signalizuojantys“, kaip ironiškai autorius vertina esamą pasaulio tvarką. Kita vertus, motyvų požiūriu tie kūriniai visada buvo gana abstraktrūs (turiu omenyje ne motyvų vaizdavimo tikroviškumą, o prasmes). Sli-

Bronius GRAŽYS. Žmonės ir šuo. 2014. Drobė, aliejus. 81 x 100

žio personažai priskirtini snobams, o Gražiui labiau rūpi gamta, architektūra ir iš jų elementų sudėliotos fantastinės sapniškos vizijos. Štai kad ir prieš trejetą metų rodytas jo tapybos ciklas „Medžio metai“ – tai virpančiais smulkučiais potėpiais nutapytos kompozicijos su nuvirtusiais, nukirstais medžių kamienais, pūvančiais kelmiais, miško paklotėje atsiveriančiomis prarajomis. Šie motyvai susiję ne tik su egzistenciniais žmogaus būties klausimais, bet ir su nematomų makabriškų gamtos jėgų poveikiu.

Siurrealistinį tikrovės vaizdą Gražys paprastai išreiškia specifine tapybos maniera – išvarpyta, tarsi kirmėlaičių apnikta materija keistai knibžda, juda, o erdves, daiktus dygsniuojančios siūlės paverčiamos ne tik formaliu paveikslu elementu, bet ir savarakišku vaizdiniu, motyvu. Spalvų gama dažnai aštri, kontrastinga, nusmelkianti ryškiais dėmių deriniais. Naujausi Gražio kūriniai liudija, kad įvyko reikšmingas pokytis. Visų pirma tapytojui akivaizdžiai parūpo ne tik abstrakčios blogio jėgos, kurios užsimaskavusios grėsmingai glūdi tikrovės daiktuose ir reiškiniuose, bet ir gyvenamasis pasaulis, netgi konkrečios, atpažįstamos Vilniaus erdvės, gatvės, pastatai, praeiviai... Neatsisakydamas siurrealistinio mąstymo, šįkart tapytojas jį pritaikė ir instaliuodamas galerijos erdvę. Urbanistinės tematikos paveikslus sudėliojęs vieną šalia kito, sukūrė keistą, alogišką atpažįstamų vaizdinių seką, tarsi „klasikinis“ siurrealistas pasikliaudamas mąstymo automatizmu, atsitiktinumais.

Pakito ir dar kai kas – Gražio paveiksluose nebeliko „sudygsniuotų“ vaizdų, kompozicijos tapo aiškesnės, dekoratyvesnės, „kirmėliškos“ tapybinės struktūros sugulė tvarkingais plotais. Kartais tikrovės perteikimas gali atrodyti pernelyg tiesmukas, balansuojantis ant dekoratyvaus kičo ribos, tačiau ši įspūdį bematant išsklaido spalvos. Gražio koloritas čia užsiliepsnojo dar aitriau, ryškiau: geltonas fasadas, violetinis žibintas, tarsi paslaptingo žvėries akys žioruojančios automobilių šviesos kuria paslaptinę atmosferą, verčia atitrūkti nuo konkrečių urbanistinių motyvų ir pasinerti į sodrius, tirštus miesto kaip

fenomeno vaizdinius. Gražys imasi naujų tapybinių iššūkių – aistringai mokosi perteikti sintetinę, „elektrinę“ miesto spalvų gamą. Juk apšviestos gatvės, spalvoti namų fasadai ar stiklinių naujosios architektūros sienų metami atšvaitai visai ne tokie kaip turtinga miško paklotė, medžių kelmiai ir kamieniai, krūmokšnių metami šešėliai... Konkretumo, detalus pasakojimo tapytojas išvengia ir panaudodamas „tuščius“, bespalvius drobės plotus – tai senų namų langų kiaurymės, durų angos, atsiveriančios į niekur, pramaišiusi su siurrealistiniais triukais – nukirstas, skaudžiai raudonas medis pakabinamas erdvėje, miesto atspindžiai perteikiami šaltai blizgančiuose fasadų stikluose, vitrinose fantasmagoriškai rikiuojasi manekenai, vilkintys kareivių uniformomis...

Nors aptariamieji tapytojai atstovauja skirtingoms tapybos kryptims, tačiau kai kas jų kūrybą aiškiai sieja. Ir daugeliui „penkiukės“ narių, tarp jų Gražiui, ir ekspresionizmo adeptams, tarp jų Paukštei, visada rūpėjo simbolinis paveikslų sluoksnis. Jų kūryboje tai iškyla ne tik bendruoju (auto)mitologiniu pavidalu, tą byloja ir pavienių personažų ikonografija, ritualinės pozos, veiksmas. Gražio „simbolizmas“ reiškiasi daiktų, artefaktų dermėmis, spalvomis – juk iš esmės simboliški ir pūvančių medžių siluetai, ir antropomorfizuojama miesto *genius loci*. Brėžiant jų tapybos trajektorijas laike, matyti, kad Paukštės tapyba darosi rūstesnė, ekspresyvesnė, o Gražio – skambesnė, dekoratyvesnė.

Taigi prieš keletą dešimtmečių aptarti Paukštės ir Gražio kūrybos bruožai radikalai nesikeičia, jų tapybos pokyčiai yra ne globalaus, visuotinio, bet individualaus pobūdžio. Kita vertus, tapyba, nestokojanti estetizmo, elegancijos, kartais ir manieringumo arba – Gražio atveju – net ir kiek pavojingo, kičo link artėjančio grožio, saldumo, ir šiandien yra gyvybinga, aktuali, nes sklidina mitinio archetipinio arba antropomorfiško urbanistinio turinio. Paukštė, atrodo, visiems laikams „užsitikrino“ savo paveikslų universalumą ir aktualumą per metafizinę jų plotmę, o Gražys „antgamtinio“ matmens savitai ieško prepaudamas tikrovę. ■

KRYSTIAN LUPA: NESUPRANTU LAIKO ŽENKLŲ

Lietuvos nacionaliniame dramos teatre kovo pabaigoje – garsaus lenkų režisieriaus Krystiano Lupos premjera pagal jo mylimiausio autoriaus Thomaso Bernhardo paskutinę pjesę „Didvyrių aikštė“. Premjeros išvakarėse su režisieriumi kalbėjosi LNDT meno vadovas Audronis Liuga.

Audronis Liuga. *Bernhardas nekenė savo tėvynės ir ją mylėjo, kalbėjo apie mirtį kaip išsivadimą iš absurdo ir mylėjo gyvenimą. Iš kur tokie prieštaravimai?*

Krystian Lupa. Pats Bernhardas neįstengė sau į tai atsakyti. Ieškant atsakymo, gal reikėtų pasigilinti į jo vaikystę, į būseną, kai buvo vaikas. Nemylimas vaikas. Motinos daug kartų bandytas atiduoti į globos namus, pabėgdavo pas senelį, kurį mylėjo. Thomaso atsikratyti motina norėjo pirmiausia todėl, kad pagimdė jį po to, kai buvo išprievartauta. Ją slėgė ryšys su vaiko tėvu, apie kurį nenorėjo nieko girdėti. Vylėsi pradėti viską nuo pradžių su kitu vyru, kitų jos vaikų tėvu. Nuo mažens Thomasas gyveno, supamas absurdo. Brėsdamas tapo nepatiklus, visur įžvelgdavo sąmokslą.

Turbūt labiausiai intriguoja Bernhardo santykis su tėvyne. Austrijoje vyravo miesčioniškas etosas, labai paveikęs austrų elgesį po karo. Bandyta teisinti kolaboravimą su Hitleriu, buvo slepiami naciai žmogžudžiai. Austrų laikysena pokariu rodė, kad istorijos pamokų jie neišmoko. Bernhardas nenorėjo su tuo taikstyti ir nonkonformistiškai priešinosi. Tėvyne atsakė tuo pačiu – atstūmė jį kaip ir motina.

Bernhardas buvo problemiška asmenybė. Kuo labiau norėjo mylėti, tuo labiau puldavo, tikėdamasis, kad konfrontacija atves į tiesą ir susitaikymą. Bet jo tėvynainiams tai kėlė tik atmetimo reakciją. Jei pasaulis nebūtų pripažinęs, kad Bernhardas – pokario Europos

literatūros genijus, Austrija būtų išmetusi jį į šiukšlyną. Daugybę kartų bandyta rašytoją diskredituoti. Ne tik dėl politinių jo pažiūrų. Buvo tyčiojama iš jo rašymo stiliaus, esą knygos nepaskaitomos, nuobodžios. Varčiau storą austrų kritikos tomą, skirtą Bernhardui. Galiu pasakyti, kad tai absurdiškas šmeižtas. Kvailas ir keliantis pasibjaurėjimą. Taip Austrija kovojo su viena iškiliausių savo kultūros asmenybių.

Bernhardo tėvynainis Raineris Maria Rilke „Duino elegijose“ rašė: „Likimas tai vaikystės tankmės pakartojimas.“ Per vaikystės prizmę apmąsto savo likimą ir Bernhardas paskutiniame romane „Ištrynimai“.

Abu jie buvo išskirtinai jautrūs, ligoti žmonės, galima net sakyti, kad jų įžvalgas paveikė liga. Prousto manymu, sveikas žmogus nedaug ką žino apie vidinį savo aš. Gal būtent liga atveria psichikos gelmes ir paradoksus, į kuriuos sveiki žmonės nekreipia dėmesio. „Maltės Lauridso Brigės užrašuose“ Rilke rašė: per anksti nutrūkusi vaikystė, žvelgiant iš laiko atstumo, atrodo paskendusi miglose, prarasta, nes vaikas nepatyrė visų stebuklų, kurie jam ne tik buvo pažadėti, bet ir atrodė esantys visai čia pat. Bernhardas patyrė panašų praradimo skausmą, bet reagavo kitaip, nes kitoks buvo jo santykis su pasauliu. Rilke gyvenimo saulėlydyje buvo globojamas, o Bernhardas – privertas kovoti vienas su visais. Jo vaikystė, galima sakyti, irgi pamestas raktas į realybę. Todėl jautė poreikį

grįžti į vaikystę, vildamasis tą raktą surasti, nes tik juo įmanoma atrakinti duris į suaugusiųjų gyvenimą. „Ištrynime“ rašytojas pasakoja tokią istoriją: pame-tusi raktelį nuo sekretero, motina pamanė, gal sūnus bus įmetęs į šulinį. Liepė sodininkui apieškoti. Nors tas nieko nerado, ji vis tiek su laukiniu įniršiu kaltino sūnų. Tai sugriovė motinos ir sūnaus santykius. Nu-trūkęs ryšys su motina lėmė, kad Bernhardas jautėsi atsidūręs klaidingame kelyje. Romane jis aprašo jaus-mą, kad nuolatos klaidžioja ir tą suvokia, bet nieko negali pakeisti. Galbūtėjimas klaidingu keliu, žvilgs-nis iš kitokios perspektyvos jam ir padėjo išsiaiškinti, koks apsimetėliškas yra pasaulis, nors žmonės to nemato. Tačiau, vos pradėjęs kalbėti apie veidmainys-tę, Bernhardas pajunta, kad tai beprasmiška. Vieną keisčiausių tiesų apie žmonių santykius man atskleidė žodžiai, kuriuos „Ištrynime“ pasakotojas taiko savo seserims: jūs nesuprantate manęs su beatodairišku ir žiauriu užsispyrimu. Visas savo jėgas sutelkiate tam, kad nesuprastumėte. Manau, tą patį galima pasakyti apie daugelį išpuolių, nukreiptų prieš Bernhardą.

Romane „Ištrynimas“ ir pjesėje „Didvyrių aikštė“, ku-rie yra tarsi Bernhardo testamentas, vaizduojama gyvų-jų akistata su mirusiais artimaisiais. Kodėl?

Mirtis jam buvo tarsi stigma. Jo paties mirtis, kurios artėjimą nuolatos jautė. Tai nulėmė kūrinį, ypač paskuti-niųjų, perspektyvą. Kito žmogaus mirtis tampa didžiuliu iššūkiu gyviesiems, ypač jeigu ji yra klaidų pasekmė. To-kių klaidų, kurios nulėmė artimų žmonių – draugų arba šeimos narių – santykius. Mirtis paskutiniuose Bernhar-do kūrinuose yra tarsi obsesija. Neįmanoma sugrįžti ir ištaisyti to, kas neturėjo įvykti. „Didvyrių aikštėje“ pa-rodomas savižudybės poveikis artimiesiems. Tai dažnas rašytojo kūrinų motyvas. Manau, jį nulėmė Bernhardo vaikystės draugės Johanos Tul savižudybė. Patyrusi kū-rybinę nesėkmę, ji liovėsi bendravusi su žmonėmis ir nusižudė, savo mirtimi atkeršydama pasauliui.

„Ištrynimas“ prasideda nuo žinios apie autokatastro-fą, kurioje žūsta pasakotojo tėvai ir brolis. Tėvų mirtis išprovokuoja jį atlikti viso savo gyvenimo reviziją. Ta-čiau tai, ką jis atranda, yra absurdiška ir liūdna, nes su-

vokimas ateina pernelyg vėlai. Meno kūrinys gali tap-ti testamentu, jeigu autorius sumoka už jį savo paties gyvenimu. Per kūrybos aktą aukodamas save, suteikia kūrinui poveikio jėgą. Bernhardas tą puikiai suvokė ir manė, kad gyvenimo pabaigoje turi paaukoti kažką ne-paprastai svarbaus, kad išreikštų save ir pasipriešintų žlugdymui, kurį patyrė tėvynėje.

Šiandien skaitant „Didvyrių aikštę“, parašytą 1988 metais, apima jausmas, tarsi pats Bernhardas, pasitelk-damas nusižudžiusio profesoriaus įvaizdį, iš anapus už-duoda klausimus dabarčiai.

Taip. O mirties stigma suteikia tiems klausimams aštrumo. Tai genialus Bernhardo sprendimas. Profeso-rius pasitelkė mirtį, siekdamas pateikti klausimus taip, kad būtų neįmanoma jų išvengti. Tie klausimai nusėda mumyse ir pradeda daryti didelį poveikį.

Profesorius žydas, negalintis gyventi Austrijoje, bet neno-rintis jos ir palikti, sako: „Aš nesuprantu laiko ženklų“...

Tai paradoksaliūs žodžiai. Prisipažinti, kad nesu-pranti laiko ženklų, būtent ir reiškia tuos ženklus su-prasti. Laiko ženklai yra kažkas daugiau, negu esame mes. Bernhardo kūrinuose žmonės, sakantys, kad ne-supranta laiko ženklų, išties supranta kur kas daugiau už tuos, kurie dedasi visus ženklus suprantantys. Jei manai, kad supranti laiko ženklus, vadinasi, nesistengi mąstyti giliau. Tai reiškia rūpintis ne pasaulio, o vien savo reikalais. Kai tik pradėdu gilintis į mane supantį absurdą, kuris mūsų laikais sparčiai plečiasi, tas nesu-pratimo jausmas tampa iššūkiu ir provokacija.

„Didvyrių aikštėje“ Bernhardas taiko radikalią rašymo techniką. Pjesėje nėra įvykių, laikas sustojęs, mums prieš akis teka tik personažų mintys, bet ir jų motyvacija neaiški...

Manau, specialiai pasirinktas toks momentas – profe-soriaus laidotuvių diena. Laikas sustojo. Po šitos savižu-dybės kasdieniniai reikalai ir norai tapo nebeaktualūs. Galima sakyti, visas gyvenimas sustojo ir sukamės ratu. Nežinome, į kurią pusę visas pakryps, ką darysime to-liau. Trys pjesės scenos verčia vis labiau gilintis į savižu-

dybę ir jos poveikį savižudžio artimiesiems. Girdime, kaip kiti personažai kartoja mirusiojo žodžius, kurie dabar, iš mirties perspektyvos, ima reikšti visai ką kita. Vienas artimiausių profesorius žmonių, jo ūkvedė ponja Citel tampa savotišku dibuku – pirmoje scenoje matome, kad į ją tarytum persikėlė mirusiojo siela. Kiekvienas iš profesoriaus šeimos narių tampa tokiu jo sielos nešiotu. Savižudis tarsi išsilieja ir savimi užpildo gyvuosius. Matome ne tik sustojusį laiką, bet ir asmens dematerializaciją. Suskilusi į atomus asmenybė išprovokuoja gyvuosius netikėtiems apmąstymams. Suskilusi į atomus asmenybė išprovokuoja neįtikėtinas gyvųjų mintis. Kai kurios iš jų tampa savotiškomis būtybėmis, turinčiomis neapsakomą jėgą.

„Didvyrių aikštė“, palyginti su ankstesnėmis Bernhardo pjesėmis, yra žingsnis tolyn. Neįprasta tai, kad neatskleidžiami jokie motyvai, sukeliantys personažų mintis. Čechovas kūrė vis dėlto motyvuotus dialogus, o Bernhardas to jau nebedarė. Jis siekė pagauti momentus, atsirandančius tarsi iš niekur, bet jie neatsiranda iš niekur, tiesiog Bernhardas neparodo, iš kur jie atsiranda, ir manau, kad tai genialu.

O kokią tiesą slepia savižudžio artimųjų mintys?

Profesoriaus Jozefo savižudybė ir testamentas pastūmėja jo šeimą elgtis ekstremaliai. Pirmiau Jozefas padarė kažką baisaus, o dabar jie, norėdami tai atitaisyti, ieško išeities, bet elgiasi dar baisiau ir visiškai sugriauna savo šeimą. Per laidotuves visi kartu ištrina velionį iš atminties. Kiekvienas šitą nuojautą nešioja savyje ir jos kausdami negali pajudėti iš vietos. Tai stiprus viską apimantis vaizdinys. Jis – tarsi vinis smegenyse, įsmigusi taip giliai, kad nebelieka minčių. Tikrai skausmas, iš kurio kyla melas, nesusišnekėjimas, tarpusavio kaltinimai. Ir baimė – visi bijo ateities. Nes jos nėra. Šitas suvokimas smelkiasi per pojūčius, apie kuriuos nekalbama. Peršasi analogija: kažkoks didžiulis rutulys pramušė sieną ir žmonės, paniškai bijodami, kad ji skils, kalba apie visai ką kita.

Artimųjų mintys slepia tiesą ne tik apie šeimą, bet ir apie pasaulį. Galima sakyti, visa šeima yra auka, kurią ją pavertė klaidinga politinė ir visuomeninė mūsų epochos savimonė. XX amžiaus puikybės auka, kai žmonėms at-

rodė, kad jie gali ne tik sukurti naują istorinę realybę, bet ir nulemti pasaulio ateitį. Tokia bendruomenė yra praradusi moralės normas, kurios gal irgi buvo tik priedanga, tačiau be jų žmonės apskritai darosi laukiniai, viską nustelbia neapykanta ir nepakantumas kitokiems.

Šioje Bernhardo pjesėje atskleidžiamos moralinės ir socialinės karo pasekmės. Buvo sunaikinti ne tik tie, kuriuos naciai nužudė, kankino konclageriuose. Buvo nutrauktas žmonijos raidos ciklas. Sunaikinta tai, kas jame natūraliai kūrybiškai skleidėsi. Kai priverstinai emigravęs žmogus po tam tikro laiko sugrįžta ir bando ieškoti jam svarbios prasmės, kurią kadaise paliko tėvynėje, jos jau neberanda. Tačiau nebegali gyventi ir ten, kur išvyko, nes su ta vieta jo niekas nesieja. Pjesėje toks likimas ištinka žydų Šusterių šeimą. Iš nacistinės Austrijos emigravusi į Oksfordą, po ilgų metų ji grįžta į Vieną, tačiau negali čia pasilikti, nors nesugeba gyventi ir svetur. Tai suluošinti žmonės. Tokius juos padarė tikrovė, kuriai asmens likimas nieko nebereikia.

Dabarties pasaulyje dažnai susiduriame su tikrove, abejinga žmogaus lemčiai. Tokia, pavyzdžiui, dabar yra politinė mano šalies, Lenkijos, tikrovė. Kalbu apie visapusišką netoleranciją. Jos poveikis žudantis. Ir tai ne vien antisemitizmas. „Didvyrių aikštėje“ antisemitizmo tema labai stipriai išreikšta, tačiau Bernhardas iš esmės kalba apie pavienio asmens tragizmą XX amžiaus visuomenėje, naikinančioje kūrybiškumą. Į šią globalią problemą Bernhardas žvelgia per antisemitizmo prizmę. Savo pastatyme nesiekiu antisemitizmo temos sušvelninti, tik noriu atkreipti dėmesį į aištingą Bernhardo protestą prieš totalų griovimą, kuris apėmęs pasaulį. Galima sakyti, kad tai, apie ką kalbėjo rašytojas, yra siaubinga dabarties diagnozė. Šitos ligos padarinių nematome, nes nenorime jų matyti. Tai kertasi su mūsų troškimu gyventi, siekti savo tikslų, daryti karjerą. Jei atmerktume akis, išvystume nevilties prislėgtą žmogų. Neviltis, kurią Bernhardas ypač aiškiai įžvelgė gyvenimo pabaigoje, yra bauginanti. Ir mes savo spektaklyje negalime to vaizduoti paviršutiniškai. Negalime apsimesiti, kad čia viso labo juoda pranašystė. Tuo rašytoją daug kas kaltino dar jam gyvam esant, sakydavo – šitas juodas pranašas... O jis, apimtas dar didesnės nevilties, klausdavo – kaip jūs galite viso to nematyti? Nenorėdami nieko

Krystianas Lupa ir Valentinas Masalskis „Didvyrių aikštės“ repeticijoje

Audronio Liugos nuotr.

matyti, jūs leidžiate, kad visa ta destrukcija vyktų toliau. Pasaulis griunamas iš kvailumo, iš nesuvaldomo pinigų geismo. Civilizaciją žlugdo šiukšlių kultas. Tai beprasmybės triumfas, viešai trypiant dvasią... Beprasmybės neaptykantų motyvų tokia aibė, kad niekas nebesupranta, kas iš tikrųjų dedasi. Niekas nesijaučia kaltas dėl košmariškos politinės sumaišties, apėmusios žmoniją trečiojo pasaulinio karo grėsmės fone.

Kokį pasirinkimą gali turėti mąstantis žmogus?

Mąstantys, jautrūs žmonės šiandien retai eina į politiką. Lenkijoje dažnai svarstome: kaip čia yra, kad turėdami nemažai protingų kairiųjų pažiūrų žmonių, politikoje kairiuosius matome kaip mažą juokingą kretinų šutvę? Be idėjų ir be jokios įtakos žmonių protams. Į politiką eina kuo toliau, tuo kvailesni žmonės, ir nežinia, ką daryti, kad būtų kitaip. Gal atsidūrėme tokia raidos etape, kai demokratiją reikia apmąstyti iš nau-

jo, suteikti jai evoliucinį postūmį? Juk negalima tiesiog stebėti, kaip artinasi katastrofa.

Jokiu būdu nemanau, kad reikėtų grįžti prie stiprios rankos politikos. Bernhardas sakė, kad kiekviena praktinio absurdo situacija iškelia stiprios rankos žmogų, kuris, tenkindamas asmeninius interesus, galiausiai visus įstumia į pražūtį. Kaip Hitleris. Turime pripažinti, kad prieš akis iškilęs klausimas, kas sustabdys išibėgėjusį absurdo mechanizmą, kuris kelia, galima sakyti, Apokalipsės grėsmę vadinamajai trečiojo lygio civilizacijai. Ar galima tikėtis, kad kažkuriuo momentu dar įvyks dvasinis proveržis ir sąmonė nušvis? Jeigu taip, tai sąmonėjimo aktai, atskleisti Bernhardo kūryboje, veda to link. Nusizudžiusio profesoriaus brolis Robertas sako: kiekviena epocha savaip pasibaisėtina, tačiau tik senatvėje įstengiamoje suprasti. Tai labai asmeniška paties Bernhardo pozicija. Bet jis nėra nihilistas, jo negatyvizmas turi gy-

vybiškai pozityvios pasipriešinimo energijos, suteikiančios jėgų. Tai nėra mirties giesmė. Jis kalba apie mirtį, bet iš esmės brangina gyvenimą.

Absurdiškai vaizduodamas depresyvas nuotaikas, Bernhardas išlaisvina juoką...

Depresija yra sprogstamoji medžiaga. Bernhardo atveju – tai savotiška bomba. Jis turėjo tokį humoro jausmą, kuris veikia kaip pažinimo įrankis. Humoro jausmas padeda atskleisti paslėptus motyvus, kurių neįžvelgia perdėtai rimti žmonės. Todėl jie, nutaisę rimtą miną, žudo pasaulį. Humoro jausmas sufleruoja, kad viskas yra galbūt atvirkščiai, negu mums atrodo. Siūlo priimti absurdišką mintį ir pasigilinti, kur jinai veda. Gal reikia atsistoti žemyn galva, kad pamatytume šviesą, kurios nematome, jau tiek amžių stovėdami ant kojų. Tai sakydamas, galvoju apie vilties teikiančius poslinkius, kurie vyksta dabar, – tai visuomenės mentaliteto, papročių keitimasis, religijos metamorfozės, reikalaujančios atmesti krikščioniškos moralės kiautą, viską, kas įkalina žmogų absurdiškame būvyje, artindamas katastrofą. Manau, kai tokie kito tipo žmonės taps dauguma, gal atsiras kas nors pozityvaus.

Ar su šituo kitokiu žmogaus tipu susijusi Bernhardo mintis apie „akimirksnio filosofą“, kuris įkūnija spontanišką mąstymą, nevaržomą jokio išankstinio žinojimo?

Taip, kažkoks bendrumas yra. Visais laikais dideli žmonijos pasikeitimai įvykdavo netikėtai ir iš kokios nors periferinės pusės. Dabar klostosi panaši virsmo situacija. Kol kas matome apokaliptinę pusę, bet gal ji yra reikalinga, kad kažkas naujo atsivertų žmonijai.

Manau, ši „akimirksnio filosofo“ idėja yra artima Tavo darbui su aktoriais. Provokuoji, kad per repeticijas jie atmestų išankstinį žinojimą ir kartu su Tavim pasinertų į mąstymo procesą.

Fantastiška, kaip intensyviai visa tai vyksta! Lenkijoje dirbu su žmonėmis, kuriuos gerai pažįstu, žinome, ko vieni iš kitų norime, taigi repeticijos teka tarsi ramus vanduo. O čia sutikau aktorius, kurie turi visai kitokius darbo įgūdžius, įpročius, vieni kitiems mes duodame

kažką, ko iki tol nebuvo patyrę. Tas kažkas išsprogs ta staiga, per spontanišką, kaip tu sakai, mąstymo aktą. Ne iškart matome meninį rezultatą, bet pati refleksija, minčių turtas, mus supantis repeticijose, man atrodo neįtikėtinai įkvepiantis. Norėčiau, kad iš to rastųsi spektaklis, naujas mums visiems. Bet ir be šito pažado visa tai, kas čia vyksta, man yra neįkainojama.

Stengiesi kurti ribines situacijas tarp scenos ir salės, tarp aktoriaus ir vaidmens, tarp teatro ir gyvenimo. Ką Tau reiškia šios ribos?

Bernhardas kaip rašytojas jautė savyje tą asmenybės ribą, generuojančią unikalų procesą: mano mintys yra priešingos mano aš. Galima klausti, kur tada esu aš? Savo veiksmuose ar mintyse? Mano mintys yra nuo manęs nepriklausomos būtybės. Dažnai maištaujančios. Nuo seno domiuosi ryšiais tarp teatrinės naracijos ir publikos. Spektaklio metu gali įvykti kažkas panašaus į spiritizmo seansą tarp personažų ir žiūrovų. Aktorius per savo personažą turi galimybę protu ir siela staiga sutapti su žiūrovais. Suvokę, kad tarp jų ir mūsų vyksta kažkas keisto, daug įdomesnio už istoriją, kurią pasakojame nuo scenos, pajusime, kaip toji istorija plyšta ir atsiranda visiškai naujas reiškinys, vedantis į kitą, mums dar nežinomą plotmę. Kai aktorius sąmoningai atsiveria šioms paslaptims jausenoms, žiūrovų akivaizdoje kurdamas vaidmenį, tai yra viena. Bet kai savo potyrius sugeba kūrybiškai panaudoti, plėsdamas tokio akto galimybes, jis tampa performeriu, labai keisto proceso vedliu. Manau, tai, ką vadiname katarsiu, žinomu nuo Antikos laikų, yra dar neištyrinėta planeta. Iš esmės kalbame apie išgyvenimą, kurį nešiojamės savyje ir stengiamės išreikšti per įvairius teatro ritualus, bet iki galo nežinome nei išraiškos mechanizmo, nei momento, kada tai įvyks, nei šito fenomeno priežasties. Tadeusz Kantoras bandė įvardyti šį fenomeną, teigdamas: keista ir baisu, kad ten, anapus ramos, yra kažkokia svetima bauginanti būtybė, apie kurią šurpstančia oda sakome – tai esu aš.

Dėkoju už pokalbį.

HORIZONTALĖ AR VERTIKALĖ?

Jūratės Stauskaitės „Judesiai“ galerijoje „Titanikas“

Ar pakanka apie parodą, juo labiau apie visą kūrybą spręsti, remiantis nuostata „patinka–nepatinka“, kad ir kaip patogu būtų pagal ją gyventi bent jau virtualybėje? Žinoma, ne. Jei užtektų vien asmeninio įspūdžio, turėčiau skaudama širdimi prisipažinti, kad Jūratės Stauskaitės kūryba *man asmeniškai* atrodo pernelyg manieringa, teatrališka, pozuojanti, pretenzinga, net banaloka... Tačiau tai būtų grynai subjektyvus požiūris, be to, tendencingas, o blogiausia, kad primygtinai peršamas kitiems. Dėl to kalti ir maskulinistiniai prietariai – įsivaizdavimas, esą „tikra“ kūryba neišvengiamai būna „vyriška“. Iš to atsiradęs ir įprotis nepatinkančius ar mažiau patinkančius moters dailininkės kūrybos bruožus peikti labiau negu vyro dailininko nesėkmes meno „fronte“.

Tačiau, jeigu paroda verčia (susi)mąstyti apie vertinimo klišes, vadinasi, ji turi grūdą, nuteikiantį abejoti ir klausti. Pavyzdžiui, ar būdvardžiai „manieringa“, „pretenzinga“, „paviršutiniška“ ką nors (daugiau ar mažiau) objektyviai pasako apie kūrinius, ar vis dėlto parodo tik stereotipus, kuriais remiasi interpretatoriai?

Šioks toks objektyvumo žiupsnis vis dėlto priivalomas. Šiuo atveju labai praverstų pasigilinti į kontekstą, istorinį, ideologinį, institucinį ir pan. Jis patvirtina, kad sovietmečiu Stauskaitė sukūrė ir ištobulino *savo* stilių, kuris atrodė laisvesnis, maištingesnis, negu drįso daugelis kitų autorių. Patinka

jis ar ne, kiekvieno asmeninis reikalas, bet kad toks stilius buvo/yra – tai nepaneigiamas faktas. Pabrėžtinis eskiziškumas, efemeriskumas, kaligrafijai, kaip rašymui ranka (nebūtinai dailia rašyba), artimas piešimas, judančios šokančios žmogaus-paukščio figūros vaizdavimas, *piešimas kaip (dvasinis) judesys* ryškiai išsiskyrė to meto grafikos fone.

Objektyviai žvelgiant, vertinga ir kita Stauskaitės veikla, pavyzdžiui, edukacinė – Vaikų ir jaunimo dailės mokykla, jos įkurta 1991 m., tapo išskirtiniu reiškiniu. Arba grafikai alternatyvi kūryba – tekstų rašymas, nors Valentinas Sventickas „Guriniuose“ ir siūlė Stauskaitei, užuot rašius, daugiau piešti... Aš savo ruožtu norėčiau rašytojus ir literatūros kritikus paraginti, kad kuo mažiau viešai postringautų apie dailę, nes pažeria tokių „perlų“, kad nei bėk, nei rėk... (Antanas Gudaitis kadaise teisingai sakė, kad apie vaizduojamąjį meną niekas nėra pripaistęs daugiau nesąmonių ir kvailysčių negu rašytojai...)

Minėta šalutinė veikla Stauskaitės kūrybai simboliškai suteikia solidumo ir kontekstualumo, prieš akis iškyla įvairialypė kūrybinių, edukacinių jos intencijų visuma.

Kitas daugmaž objektyvus faktas yra tai, kad konkrečiai ši paroda architektūriniu atžvilgiu suręsta ypač tvirtai. Jos anotacijoje rašoma, kad atrinkti kūrinius, išgryninti parodos akcijos „Judesiai“ koncepciją pa-

Parodos fragmentas

Vidmanto Ilčiuko nuotr.

dėjo Giedrė Jankevičiūtė ir Viktoras Liutkus, o rasti architektūrinę ekspozicijos sprendimą pagelbėjo Saulius Valius. Šiuo atžvilgiu paroda laikytina instaliacija, beveik savarankišku erdviu ir prasminiu kūriniu.

Toks „formatas“ šiuo konkrečiu atveju padeda, tačiau paspendžia ir spąstus. Stauskaitė, taikydama instaliacijos principą, pasitelkia skaitmenines medijas, kurios paverčia piešinius animacija, įterpia garsą, be to, ji rengia kūrybines dirbtuves, paskaitas, nevengia performanso elementų, nes kai kurie piešiniai, pasak autorės, tveriasi čia ir dabar, tiesiog parodos metu. Šiuo atžvilgiu sunku prie ko nors *objektyviai* prikibti. Vis dėlto susižavėjimas instaliacija ir pasinėrimas į procesą, mano *subjektyvia* nuomone, ekspoziciją (ypač antroje salėje, kur dominuoja didžiulių forma-

tų piešiniai ir tušti lapai) paverčia kiek tuštoka (perkeltine prasme). Tiesą sakant, įprastam kameriniam Stauskaitės kaligrafinio piešimo stiliui visas tas „bruzdesys“ papildomų, naujų prasmų lyg ir nesuteikia. Gal atrenkant kūrinius kaip tik nevertėjo stengtis pernelyg išgryninti ekspozicijos? Antai man asmeniškai įdomiausi, nuoširdžiausi ir įspūdingiausi atrodo ne primygtinai peršami, vis tiražuojami ir vis didinami, tarsi kokie politinės reklamos lozungai, Stauskaitės „firminiai“ piešiniai (intuityviai vengiu piršte peršamo dvasingumo), o ankstyvieji kuklūs, jautrūs grafikos atspaudai įvadinėje parodos dalyje.

Kita vertus, šią parodą, o ypač antrą salę, galima traktuoti kaip bandymą išsiveržti iš piešinio ir žengti drąsų žingsnį „akcionizmo“ link. Tiesa, nelabai su-

Jūratė STAUSKAITĖ. Mergaitė. 1979. Ofortas

Jūratė STAUSKAITĖ. Juoda katė. 1977. Ofortas

pratau, ar tuščių (negarantuoju, bet man jie pasirodė tušti) lapų ekspozicijoje akcentuojamos skirtingos po-

pieriaus rūšys (sakykime, darančios įtaką piešinio pavidalui), ar metaforiškai sutelkiamas dėmesys į tuščią lapą kaip į tuščią „prenatalinę“ erdvę, kurioje piešiniai dar tik tversis? Šiaip ar taip, pliusas yra jau vien tai, kad į galimas „tuštumos“ metaforas skatinama pažvelgti plačiau ir drąsiau.

Kad ir kaip būtų, man (gal todėl, kad esu labai įtarus ir priekabus žiūrovas?) grynai *subjektyviai* vis tiek atrodo, kad posūkis į veiksmą, aktyvų procesą privertė, sakyčiau, nuslysti *paviršiumi, horizontale*, nors buvo pretenduojama į *gylį* ir *vertikalę*.

Kita vertus, pusiau objektyvus aspektas yra ir tai, kad viso meno, ne tik dailės, vertinimas neišvengiamai keičiasi, pakitus istorinėms, ideologinėms, sociokultūrinėms ir estetinėms aplinkybėms. Toji kaita dažniausiai nepriklauso nuo autoriaus norų ir pastangų. Antai vertinant Stauskaitę, nuo kūrybos kaip alternatyvos pastebimai pereinama prie kūrybos, pelnytai vadinamos klasika, tačiau kartu tai ir žingsnis iš (saikingo) avangardo (sovietmečio kontekste) į saloninio meno, netgi šio tokio kičo teritoriją (šiandienos kontekste). Joks menas nefunkcionuoja estetiniame vakuume. Stauskaitės kūryba irgi vertintina, atsižvelgiant į daugybę įvairių faktorių.

Baigdamas norėčiau pasakyti, kad formaliai paroda kaip erdvinė instaliacija yra puiki, tačiau turinio atžvilgiu susidaro daugžodžiavimo pramaisiui su tuščiažodžiavimu išpūdis. Tiesa, net ir pats sau negalėčiau pasakyti, kiek tokia interpretacija subjektyvi, o kiek objektyvi. Juo labiau kad norimą parodos formą visiškai objektyviai turi teisę rinktis pati autorė ir jeigu jai rūpėjo ne retrospektyva, bet autorinis projektas, kvaila būtų dėl to priekaištauti.

Galų gale kalčiausias esu pats, nes neišdrįsau kai kurių man neaiškių dalykų paklausti pačios Stauskaitės, nors ji kaip tik buvo šalia – savo parodoje tvėrė naujus piešinius. Pagalvojau, negi tiesiog prieisi prie autorės ir paklausi: gerbiamoji Jūrate, kas jums rūpėjo labiau – ar efektinga, bet paviršutiniška horizontalė, ar gili prasmė vertikale? Juk šiandienos mene „horizontalės“ ir „vertikalės“, o ypač jų skirtis, apskritai nebeegzistuoja. Be to, tokiais netaktiškais klausimais ir įžeisti žmogų galima. Dar pamanyt: tyčiojasi bestija... ■

ŽUVIES AKYS

Doiejų veiksmų farsas

Veikėjai

Manas – Thomas Mann, garsus rašytojas

Sartras – Jean-Paul Sartre, garsus rašytojas

Simona – Simone de Beauvoir, garsi rašytoja

Žmogus žuvies akimis, garsus žmogus

Per videoryšį

Alecas Guinnessas, garsus aktorius

Joda – Yoda, garsus džedajų mokytojas

Josephas Beuysas, garsus menininkas, šamanas

Veiksmo metu rašytojai vaikšto labai mažais žingsniukais, tarsi sustingusiomis ar supančiotomis kojomis, tik Žmogus žuvies akimis vienintelis juda laisvai. Rašytojai vienoje ausyje turi po ausinę su laidu, vedančiu į kišenę. Cituodami save jie skaito iš knygų.

Pirmas veiksmas. „Ar aš taip sakiau?“

SARTRAS atsiranda kambaryje su trimis sofomis, knygų lentyna kampe ir stiklinėmis durimis, vedančiomis į kopas. Ant vienos iš sofų jau sėdi MANAS ir per ausinę klausosi balsų, bet SARTRAS iš pradžių jo nepastebi.

SARTRAS: „Alors voilà. C'est comme ça... Bon, bon, bon...“ Štai ir Nida. Bet kodėl į šitą užkampį? Kodėl čia? Už kokias nuodėmes? Čia juk nieko nėra... Nors, tiesą sakant, čia dar nepanašiau į...

MANAS (*pertraukia*): Aber nicht Nida. Nidden. Nidden.¹

SARTRAS (*nustebęs*): O, jūs jau čia!

MANAS: Senokai. Tomas Manas.

SARTRAS: Sartras. O mane, įsivaizduojat, – perkėlė. Į aną vietą tai aš pirmasis atvykau. Galėjau išsirinkti ge-

riausią sofą. Tiksliau, gražiausios spalvos. Gerumo jos buvo visiškai vienodo – prastos.

MANAS: Į aną vietą?

SARTRAS (*atidžiau įsižiūri į aplinką*): Po velnių, ir vėl ampyras?! Jie ką, tyčiojasi? Taip, kadaise – juokaudamas! – rašiau: „Pamatysite, Antrosios imperijos stiliaus salonas – irgi visai neblogai.“ Ir še tau – vėl tas pats!

MANAS: Kaip aš irgi jau esu rašęs, „nuostabiai grynas imperijos stilius“. Tai jūs jau ne pirmą kartą?

SARTRAS: O gal čia „Second Life“? ²

MANAS: Galiu ir vėl pasakyti: „Tikroji priežastis, dėl ko aš čia, – tai stiliaus pajautimas. Čia visur tobulas ampyras. Kažkada čia buvo vasaros rezidencija, nors šitas korpusas pristatytas vėliau. Kartais Imperijos stilius man tiesiog būtinas, kad galėčiau patirti bent kokį gerovės pojūtį. Be abejo, žmonės jaučiasi vienaip tarp minkštų, patogių, ištaigingų baldų ir visai kitaip tarp šių tiesių stalų, kėdžių ir draperijų linijų. Šis ryškumas ir kietumas, šis šaltas, asketiškas paprastumas ir santūrus tvirtumas – jis mane ypatingai veikia, jaučiuosi viduje apsivalęs, lyg iš naujo užgimęs ir, be abejonės, dvasiškai pakylėtas.“

SARTRAS: Palaukite! Prancūziškai jūs sakėte kitaip! Sakėte: „Kartais ir aš nepakenčiu imperijos stiliaus, o kartais jis man tiesiog būtnas“!

MANAS: Argi aš taip sakiau?

SARTRAS: Prancūziškai – taip. Ir netgi angliškai – taip.

MANAS: Negali būti! Aš prancūziškai nekalbu... Bet kad ir angliškai!

Tylos minutė.

MANAS: Ampyras – jis visur ampyras.

SARTRAS: Kai kurie dalykai nesikeičia. Iš tikrųjų tai niekas nesikeičia. (*susinervinęs*) Visą laiką tas pats!

MANAS: Žmonės trokšta pastovumo.

SARTRAS: Žmonės trokšta progreso.

MANAS: Žmonės, žmonės, žmonės.

SARTRAS: Žodžiai, žodžiai, žodžiai.

MANAS: Čia mes turime net biblioteką. Jeigu taip galima pavadinti tą knygų lentyną kampe.

SARTRAS: Oho, nuostabu – yra knygų! Kas galėjo tikėtis – tokioje vietoje?

MANAS: Manau, mes nusipelnėme sanatorijos. Ir, atkreipkite dėmesį, mūsų durys – neužsklęstos. Čia galima išeiti į lauką!

SARTRAS: Į tą dykumą? Neįtikėtina. (*Prieina prie stiklinių durų ir bando įžiūrėti, kas už jų.*) O kaktusai čia auga?

MANAS: Kol kas nemačiau nė vieno.

SARTRAS: Kaip sakė vienas prancūzų rašytojas, niekada negali būti viskas kaip reikia. Jeigu yra kaktusų, tai nėra knygų. Jeigu yra knygų, tai nėra kaktusų.

MANAS: Užtat mums leidžiama nueiti net iki tos didžiosios kopos – matote? Bet ne toliau.

SARTRAS: Puiku. Kaip jau sakiau, „jaučiuosi tarsi rojaus prieangyje“. O kas ten už tos kopos? Turbūt pats Rojus?

MANAS: Už kopos? Imperija.

SARTRAS: Antroji?

MANAS: Kaip čia pasakius...

SARTRAS *patogiai įsitaisto ant sofos.*

Tylos minutė.

SARTRAS: „Vot vy govorite – voina...“

MANAS (*nustebęs*): „Ja govoriu?“

SARTRAS: „Nu chorošo, ne govorite, dumajete.“³

Tylos minutė.

Iš už sofos staiga atsiranda SIMONA.

SARTRAS: Castor, regardez – ir vėl ampyras!

SIMONA: Vampyras.

SARTRAS: Kas, aš?

SIMONA: Beje, čia visai ne ampyras.

SARTRAS: Kaipgi ne ampyras! Aš jį užsimerkęs pažinčiau.

SIMONA: Jūs kalbate apie Antrosios imperijos stilių, o čia...

ALECAS GUINNESSAS kaip BEN KENOBIS: „Before the dark times – before the Empire.“⁴

SIMONA: Po to turėtų eiti Trečioji...

SARTRAS: Imperija – viena.

MANAS: Dykuma viena. Čia tokios platumos, taip tuščia – pasaulio kraštas... Atrodo, be ribų...

SIMONA: Ką jūs paistot? Kraštas – ir *be ribų*?

SARTRAS: Ką jūs kalbat – „atrodo“! Pats sakėte, už kelių šimtų metrų – Imperija.

MANAS (*bando įgelti*): O jūs pats, Sartrai, tą Imperiją savo laiku adoravote. Adoraaavote.

SARTRAS: Aš? Juk jau sakiau: „Esu atviras imperializmo priešas ir einu su visais, kurie prieš jį kovoja.“

MANAS (*sarkastiškai*): Tai imperializmo. O mes – apie Impeeriją!

SARTRAS (*nepatenkintas*): Gerai, gerai. Gal pakalbėkime apie ką kita?

MANAS: Žinoma. Kaip kadaise sakiau, „visi gerieji, tikrieji protai turi išsikalbėti – visuose kraštuose, visose zonosė“. Pavyzdžiui, kaip jums patinka šioje zonoje?

SARTRAS (*su dirbtiniu nuoširdumu cituoja save*): „Lietuva yra kraštas su originalia kultūra, kurioje giliai vienijasi istorija, tradicijos, peizažas, liaudies menas ir tai, ką šiuo metu kuria dabartiniai lietuvių rašytojai, dailininkai, architektai, su kurių kūriniais man teko susipažinti. Man ypatingą įspūdį padarė ryšys tarp tradicijų ir to, ko ieško nūdienis Lietuvos menas, pradžiugino tai, kad senos legendos, sakmės gyvena šiuolaikiniame mene, kad jis išsaugo liaudišką pobūdį. Visi lietuviai, su kuriais man teko susitikti, yra laisvų žmonių pavyzdys.“

O jums čia patinka?

MANAS (*cituoja save*): „Mielas man tasai krašto vaizdis ten, aukščiau, mieli man jūra ir žmonės, miškai, duburiai, karpyta pakrantė, pirmykštis vešėjimas... Visa taip tikra ir didinga, išsipildė senas troškimas ramiai pamąstyti gamtos artumoje... Nežinau, kodėl per tą trumpą laiką Rytai man pasidarė tokie mieli. Gal tai manosios esybės papildymas? O galbūt todėl, kad tose širdyse ir galvose gyvuoja didis svetimas mitas?“

SIMONA: Koks dar svetimas mitas?

MANAS: „Čia randu tiltą į slavų kultūros sritį...“ (*Simonai*) O kaip jums čia patinka moterų reikalai?

SIMONA: O kodėl jūs manęs klausiate apie *moterų* reikalus, o ne apie reikalus apskritai?

Tylos minutė.

MANAS (*susierzinęs*): Gerai, pakalbėkime apie ką nors kita. Čia, žinokite, net truputis jūros yra.

SARTRAS: O moterų pliažas?

MANAS: Kur ten!

SARTRAS: Gaila, gaila...

MANAS: Apmaudu, bet vyrų pliažo irgi nėra. Užtat galima kokią žuvį pagauti...

SARTRAS: Šiuo metu mane domina tik vienas klausimas apie žuvis.

MANAS: Ir koks gi?

SARTRAS: Ar žuvys mirksi.

MANAS: Kam joms mirksėti, aplink jas juk ir taip šlapia.

SARTRAS: O kad pailsėtų? Kad užsimirštų? Kad galėtų iškęsti save?

MANAS: Na, manau, kad žuvys neturi vokų, tai ir negali mirksėti.

SARTRAS: O aš girdėjau, kad yra žuvų, kurios mirksi viena akimi.

MANAS: Nesu girdėjęs tokio dalyko. O va kad miega – tai taip. Tik atmerkтомis akimis.

SARTRAS: Turbūt nenori nieko išleisti iš akių... Turi stebėti. Nes per tą akimirkąsnį...

SIMONA (*nuo knygų lentynos*): Žiūrėkit, Sartrai, kokia knyga čia yra: Martin Thiele. Die Macht des Blicks – Exemplifiziert an Jean-Paul Sartres Geschlossene Gesellschaft (*atsiverčia, skaito*): Das Schliessen der Augen. Der Blick als Spiegel. Das Auge als Transzendierende Grenze und die Unerträglichkeit des Blicks.⁵

SARTRAS: Hm, labai įdomu, bet apie žuvų mirksėjimą turbūt ten nebus. O gal eikime pažiūrėti, kas už tos kopos? Reikia kažkaip transcenduoti...

MANAS: Tai pavojinga.

SARTRAS: Kartą buvau iškritęs už kompiuterinio žaidimo ribų. Netyčia – tai buvo kažkoks, kaip jie sako, *glitch*. Tiesiog kažkur peržengiau ribą, ir viskas. Nebegalėjau sugrįžti atgal. Užtat galėjau amžinai keliauti į saulėlydį, tik aplink visiškai nieko nebuvo. Nebūtis. Kiek akys užmato, tvyrojo oranžiniai gaisai...

MANAS: Koks ten buvo žaidimas?

SARTRAS (*kiek sutrikęs*): „Vabalų pasaulis“...

MANAS: Pirmą kartą apie tokį girdžiu.

SARTRAS: Kaip sakė kažkuris filosofas, „visi mes tam tikru fundamentaliu požiūriu esame vabalai“.

MANAS: O kaip jį žaisti?

SARTRAS: Na... reikia būti vabaliuku, keliauti per žolynus, balas, krūmynus ir laisvinti boružėles iš skruzdėlių vergijos.

MANAS: Sakyčiau, kilnus tikslas.

SIMONA: O aš girdėjau, kad yra toks žaidėjas, kuris nusprendė pasiekti vieno žaidimo pasaulio kraštą. Kiekvieną dieną jis eina vis ta pačia kryptimi. Eina, eina ir eina. Sako, kraštui pasiekti jam prireiks daugelio metų. Gal penkiasdešimties ar panašiai.

SARTRAS: Ilgokas kelias... Kažin ar nenusibosta?

MANAS: Cha, palyginti su amžinybe... O koks tai žaidimas?

SARTRAS: Kam jūs klausiate? Vis tiek juk nežinosite.

SIMONA: Tikrai ne „Vabalų pasaulis“ – jame visi gyvena mažoj aptvertoj teritorijoje.

MANAS: O ar yra toks žaidimas *The Empire Strikes Again*⁶?

SARTRAS: Vaizduojate šiuolaikišką?

MANAS: Kaip kadaise sakėte: „Žmones būtinai reikia pamatyti iš viršaus.“

SARTRAS: O jūs sakėte: „Prancūzas sako: kai vokiečiai nori būti grakštus, jis šoka pro langą.“

MANAS: O jūs sakėte: „Ar aš pasipūtęs?“

SARTRAS: O jūs sakėte: „Menininkas niekada nekalba apie esmę.“

MANAS: O jūs sakėte: „Nesikabinėkite prie žodžių.“

SARTRAS: O jūs sakėte: „Tačiau kokia nauda iš pasipiktinimo?“

MANAS: O jūs sakėte: „Ši kartą aš esu Katedra.“

SARTRAS: O jūs sakėte: „Velniop pavasarį, jis man daro gėdą.“

MANAS: O jūs sakėte: „Aš per daug save analizuoju.“

SARTRAS: O jūs sakėte: „Man prašom stiklą vyno.“

MANAS: O jūs sakėte: „Vilties nebėra, bet viskas dar priešaky.“

SARTRAS: O jūs sakėte: „Aš taip juokiausiu, kad net apsiverčiau.“

MANAS: O jūs sakėte: „Nematau nieko juokingo.“

SIMONA (*Manui*): O jūs sakėte: „Kartais tai nervina.“

MANAS (*Simonai*): O jūs sakėte: „Menas yra mėginimas integruoti blogi.“

SARTRAS (*Manui*): O jūs sakėte: „Ar nemanote, kad ganėtinai įžūlu, jog rašytojas lengvai gali atsikratyti savo jausmų, paversdamas juos literatūra?“

MANAS: O jūs sakėte: „Aš turiu kompleksą.“

SARTRAS: O jūs sakėte: „Ar menininkas apskritai yra vyras?“

MANAS (*Simonai*): O jūs sakėte: „Ar moterų apskritai esama?“

SIMONA (*Manui*): O jūs sakėte: „Mes, poetai, esame kaip moterys.“

MANAS (*Simonai*): O jūs sakėte: „Mano gyvenimas bus tarsi šaltinis, iš kurio gers kiti.“

SIMONA: O jūs sakėte: „Kas galėjo numanyti, kad gimti pajacu – tokia tragiška lemtis!“

Tylos minutė.

SARTRAS: Eime pasivaikščioti, gal vis dėlto rasim ir kaktusų. kažko taip užsinorėjo su jumis pasikalbėjus...

MANAS: Nieko nebus.

SARTRAS: Kodėl? Manot, netinkamas klimatas? Ar ne sezonas?..

MANAS: Mes nebegalime išeiti pro duris.

SARTRAS: Kodėl? Ir vėl Huis clos?⁷

MANAS (*rodo į savo ausinę*): Girdėjau balsus. Atrodo, mūsų teritorija mums jau nebeprisiklauso.

SARTRAS: Kaip neprisiklauso?

SARTRAS *prieina prie stiklinių durų, pažiūri pro jas ir grįžta prie savo sofos.*

SARTRAS (*neva atsainiai*): Imperija jau čia.

SIMONA: Juokaujate? (*nueina pažiūrėti*) Ir vėl? Ne, negali būti! Juk taip jau buvo. Negali ir *vėl* taip būti! Mums negali taip atsitikti *antrą kartą*! Vos tik įsikūrėm visai amžinybei!

SARTRAS: Aš noriu išeiti į kiemą! Jų veiksmas neteisėtas! Jie prieštarauja susitarimams ir teisės aktams. Reikia paskelbti kreipimąsi. Organizuoti tribunolą. Reikia pasmerkti jų veiksmus!

ALECAS GUINNESSAS kaip PRINCAS FAIZALIS: „Stand and fight!“⁸

MANAS: Siūlote politiką? Siūlote demokratiją? Siūlote pasisakyti? O gal net sukilti? Bet iš kur mums žinoti, kas iš tikrųjų vyksta – *ten*? Kaip suprasti, kas teisingas, kas ne? Taip, mes girdime balsus, bet jie tokie prieštaringi! Kaip žinoti, kieno pusę palaikyti? Kaip mums atskirti tiesą?

SARTRAS: Kaip sakė Flaubert'as, tiesos nėra.

MANAS: Kaip sakė Davidas Mitchellas, kiek žmonių, tiek tiesų.

SARTRAS: Kaip sakė Benas Kenobis,⁹ tiesa gerokai priklauso nuo mūsų pačių požiūrio.

SIMONA: Kaip norėjo pasakyti Akutagawa,¹⁰ yra tik viena tiesa.

MANAS: Kas tas Akutagawa?

SIMONA: Aš juk neklausiu, kas tas Davidas Mitchellas.

Tylos minutė.

SARTRAS: Niekas nenori paklausti, kas tas Benas Kenobis?

Tylos minutė.

SIMONA: Kaip kas nors tikriausiai jau sakė, pasmerkti įmanoma viską.

SARTRAS: Kaip kas nors tikriausiai jau sakė, pateisinti įmanoma viską.

MANAS: Na, aš tikrai nemanau...

SARTRAS: Matote, čia mes galime tikrai kartoti, kas jau nors kartą buvo pasakyta. Būna susirasti tinkamus žodžius...

MANAS: Radau šiuolaikinius, gal visai tiks: „Tomis dienomis, kai sprendžiamas mūsų (ar jūsų?) tėvynainių likimas, kultūros veikėjai negali likti abejingais stebėtojais šaltomis širdimis. Mūsų bendra istorija ir bendros šaknys, mūsų kultūra ir jos dvasiniai šaltiniai, mūsų pamatinės vertybės sujungė mus amžiams. Norime, kad mūsų tautų ir kultūrų bendrumas turėtų ilgalaikę ateitį. Todėl tvirtai pareiškiame prezidento pozicijos palaikymą...“

SARTRAS: Palaukit! Čia ne tas! Mes prieš, o ne už.

MANAS: A, atsiprašau.

SARTRAS: Gal aš geriau savo: „Be jokių išlygų smerkiu šią invaziją ir atkakliai tvirtinu, kad tos šalies vyriausybė įvykdė nusikaltimą!“

MANAS: Bet kas iš to? Kas mes tokie?

JODA: „Luminous beings are we. Not this crude matter.“¹¹

SARTRAS (*sarkastiškai*): „Intelektualai? Mandarinų kasta, kuri neturi teisės kalbėti visų žmonių vardu?“ Kaip aš kadaise sakiau.

SIMONA: Kaip sakėte Jūs?¹²

MANAS: Kadaise – taip, mes šį tą reiškėme, bet dabar nebeturime jokios galios...

JODA: „Feel the Force!“¹³

MANAS: O kas toliau?

JODA: „Difficult to see. Always in motion is the future!“¹⁴

SARTRAS: Niekur ji nejuda. Visą laiką tas pats! Visas kartojasi...

SIMONA: ...kaip ne visai apie tai sakė Žižekas, kad sakė Marxas, kad norėjo pasakyti Hegelis, iš pradžių kaip tragedija, o po to kaip... kas?

MANAS: Gal – šiuolaikinis menas?

JODA: „A domain of evil it is.“¹⁵

SARTRAS: Kas – menas?

MANAS: Ar istorijos pasikartojimas?

JODA: „You must unlearn what you have learned.“¹⁶

SARTRAS (*Jodai*): Taigi sakau (ar jau sakiau?) – mes *nieko* neišmokome. Kiek galima kartoti?

Pirmo veiksmo pabaiga

Antras veiksmas. „Argi aš nesakiau?“

Pasigirsta garsus sproginimas.

Scena nušvinta, SIMONA žiūri pro stiklines duris.

SIMONA: Žiūrėkite! Imperija pasitraukė! Laisvė, laisvė, laisvė. Mes galėsime išeiti į kopas!

SIMONA atsisuka į kitus ir pamato, kad ant jos sofos sėdi ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS, apnuogintu torsu ir megzta kepure.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS (*šaižiu balsu*): Ko čia rėkauji?

SIMONA netiki savo akimis.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS (*kaip niekur nieko dėsto*): „Kai kurie mokslininkai teigia, kad žmonijos laukia *ketvirtasis* pasaulinis karas. Maskvoje jau įvyko konferencija, skirta šiai futurologinei problemai. Ir štai mokslininkai svarstė, koks gi bus tas ketvirtasis pasaulinis. Pavyzdžiui, Percovas iškėlė mintį, kad šis karas vyks tarp apskritimo ir trikampio. Tai – vyriškumo ir moteriškumo simboliai. Ar mes jau stebime šį procesą? Be abejo: vyriškasis pradas išstumiamas, kyla homoseksualumo svarba, šeimos institucija nyksta. O už visa tai galime padėkoti moterų ekonominei nepriklausomybei. Juk vyrai dabar joms dažniausiai nereikalingi, net pastoti dabar galima be to nepageidaujamo vyrų dėmesio. Matriarchališkumas vėl tampa mūsų dabartimi ir ateitimi. Trikampis laimi prieš apskritimą...“

SIMONA: Atsiprašau? O jūs kas toks?

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Aš? (*su išdidžiu mostu*) Aš esu ramybės oazė tarp jūsų chaoso.

SIMONA: Kas?

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS (*pabrėžtinai nesureikšmindamas*): Pakeliui į Oslą, į ceremoniją. Pamaniau, užsukčiau pasisvečiuoti.

SIMONA: Kaip tai – pasisvečiuoti? Tikiuosi, neilgam? Čia nebėra vietos. Viskas užimta. Be to, mes čia visi savi, kaip šeima... Mums čia nereikia...

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: O kas tavęs klausia, moteriške? Geriau eitum ir išvirtum valgyti, vyrai išalkę.

SIMONA (*Sartrui ir Manui*): O jūs? Ko tylite? Jums ką, čia normalu?

SARTRAS ir MANAS *rodo jai visokius ženklus ir mimiką, bandydami kažką paaiškinti.*

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS (*greitakalbe*): „Atpalaiduoju, masažuoju ir visapusiškai išvaduoju nuo pikto ir visų nuodėmių!“

SIMONA: Jūs čia man?

MANAS (*Simonai, tyliai*): Suprantate, jis mums ką tik masažą padarė, tai kažkaip nepatogu dabar...

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS (*greitakalbe*): „Masažiukas švelnus, be jokių glamonių, tik švelnumas su ranka per mielą jūsų kūną!“

SIMONA: Mes čia susirinkome kurti, rašyti, mąstyti – o jūs lendat su savo masažiukais!

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Kaip rašė žinomas rašytojas Thomas Mannas, „Sveikas, padorus žmogus nieka-

da nerašo, nevaidina, nekuria muzikos. Poetai negali būti nei išmintingi, nei vertingi piliečiai, o mokyti jaunimą ar visuomenę pasitelkus meną yra pavojinga praktika, todėl ji turi būti uždrausta. Koks iš menininko mokytojas, jei nuo pat gimimo jis keliauja viena kryptimi – duobėn.“

MANAS: Bet ar aš taip sakiau? Juk tai literatūros kūrinys!

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: „Menas kenkia sveikatai, varo į depresiją ir skatina įvairiausių iškrypimų. *Sveikos* psichikos žmogui kurti nereikia. Meną ir filosofijas kuria tik psichiniai ligoniai. Jeigu jums kyla tokių problemų, atsiduokite man, ir aš jus išgydysiu. Beje, vienas mano pažįstamas neseniai išrado puikų metodą – psichoterapiją džedajaus kardu.“

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS *išsitraukia „šviesos“ kardą, pamosikuoja.*

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: „Nukertu karmines uodegas, nuimu senmergių ir senbernių karūnas ir užkoduoju „ant gero“. Turiu perspėti – ypač nervingi pacientai procedūros metu kartais nualpsta, bet apskritai metodas, kad ir kaip būtų keista, labai efektyvus.“

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS *daro pratimus su kardu.*

MANAS (*Simonai ir Sartrui*): Argi nesakiau: „Kai mūsų žodžius nusitveria grafomanai ir aludžių demagogai – gero nelauk!“

SIMONA: Jis gi trenktas! Kodėl jį mums čia įkėlė? Ar nieko negalime padaryti, kad jis iš čia dingtų?

SARTRAS: Jam jau padarė. Tenai. Girdėjot – jo lėktuvas nukrito pakeliui į Oslą.

MANAS: Taip taip, jis man labai panašus į tą, kuris Taikos Nobelį turėjo gauti...

SARTRAS: Turėjo ar norėjo?

SIMONA: Aaa! Viskas aišku! Laureatų korpusas! Štai kodėl jis čia.

SARTRAS (*pabrėžtinai*): Aš – ne laureatas.

SIMONA: Viskas aišku, jį susprogdino. Pašalino. Gal jiems tai buvo vienintelė išeitis, o ką mums daryti? Įsikūrėm visai pakenčiamai – nors ne prašmatniai, bet, svarbiausia, intelektualų kompanijoj... O dabar?

MANAS: Manau, kad tikrai nusipelnėme maloniai ir patogiai leisti likusią amžinybę.

SIMONA: Bet dabar čia jau visai nebe rojus... Kaip juo atsikratyti?

MANAS: Yra parašyta: „Eikite pas Faraoną, juk jis peržengė leistinas ribas, ir kalbėkite su juo švelniai, galbūt jis įsiklausys ir pabijos.“¹⁷

SIMONA: Parašyta! Kaipgi mes eisime, ir dar pas Faraoną? Cituokite save, o ne Koraną.

MANAS: Gerai, aš čia savo raštuose radau laišką-kreipimąsi...

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS toliau pamokslauja, berdamas tekstą tarsi gidas atmintinai išmoktą ir jau šimtą kartų kartotą paskaitą, tačiau su didaktinėmis priegaidėmis.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: „Kas tai yra – šiuolaikinė Europos kultūra? Kas ją sukūrė? O sukūrė ją žmonės daugiausia homo- ir biseksualūs, filosofai ir poetai, kurie beveik visi gyvenimą baigė savižudybe. Jie buvo nelaimingi, vieniši žmonės. Dabar mes tą kultūrą vadiname neopostmodernizmu. Tai – šizopraktikos kultūra. Manoma, esą susiskaldymas šiuolaikiniam žmogui yra toks natūralus dalykas, kad šizofrenija yra tapusi būties norma. Tas susiskaldymas gali būti labai įvairus – nuo asmenybės iki imperijos. Dvejopas požiūris į tą patį dalyką tapo savaime su-

prantamas. Žmogus (europietis) iš pradžių susidveji-na, o paskui – susidaugina...“

MANAS: Gerbiamasis, dabar paklauskite mūsų (*skaito laišką*). „Pone, šiomis eilutėmis kreipiuosi į Jus, nes negaliu nesikreipti; nes tai, ką noriu pasakyti, taip užvaldė ir krečia, ir kankina mane, žodžiai taip veržiasi iš manęs, kad uždusčiau, jei nesiimčiau jų išsakyti. Jaučiu primygtinę būtinybę parodyti Jums tai, ką matau pats; parodyti Jums savo akimis, nušviesti ta pačia kalbos jėga, kuri vaizduoja juos man, visus tuos dalykus, jau stovinčius prieš mano dvasios akis savaitę savaites kaip neišdildoma vizija. Esu pratęs pasiduoti impulsui, kuris verčia mane išreikšti savo patirtį karštais, nepamirštamais žodžiais ir išleisti juos į pasaulį. Todėl išklauskite mane. Leiskite dar kartą pabrėžti, kad tikrai nenoriu Jūsų įžeisti. Kreipiuosi į Jus tik dėl to, kad jaučiu poreikį išaiškinti Jums Jūsų paties mintis ir veiksmus; nes mano neišvengiamas pašaukimas šioje žemėje yra vadinti daiktus tikraisiais vardais, prakalbinti juos, nušviesti pašamonę. Pasaulis pilnas, kaip aš vadinu, nesąmoningųjų, ir aš negaliu jų pakęsti! Negaliu tvirti šito buko, nesupratingo, nesuvokiančio egzistavimo, šito siutinančio naivumo aplink save! Jūs, pone, esate gurmanas plebėjas, muzikas su skoniu. Jūs stovite ant ypač žemos evoliucijos pakopos. Leiskite pasakyti Jums, pone, kad aš Jūsų nekenčiu. Negaliu sakyti, kad niekinu Jus, nes Jūs stipresnis už mane. Aš neturiu šarvų kovai su Jumis, turiu tik žodį – silpnųjų ginklą. Šiandien aš pasinaudoju tuo ginklu. Šis laiškas yra tiesiog mano kerštas – matote, koks aš garbingas? – ir jei bent vienas mano žodis...“

Vos pradedamas skaityti laiškas, ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS užmiega. Rašytojai tai pastebi tik baigę skaityti, kai jis sušunka per miegus.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS (šypsodamasis per miegus): „Aš toks gražutis angelėlio kostiumu! ... Kaip mergaitė!“¹⁸

SARTRAS: Šita frazė man kažkur labai girdėta...

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS (per miegos): „Užsiauginsiu ūsus.“¹⁹

SARTRAS: Šita irgi girdėta... Keistas kažkoks. Miega atmerktomis akimis – kaip žuvis. O gal jis – tik mūsų vaizduotės vaisius? Jei taip, reikėtų prisiminti, kurio iš mūsų, gal tada galėsime juo atsikratyti?...

Žinau! Klausykit, Manai, tai jūs aprašėt žmogų žydromis pavandenijusiomis akimis! Turbūt įkvėpė jūra, padūmavę toliai, dangaus žydrynė? Ką? Ką? Prisipažinkit.

MANAS: Taip, aprašiau. Na ir kas? Buvo toks biur-geris. Bet jis čia niekuo dėtas! Buvo raudonu veidu... Pala, pala... Bet ir jūs sukūrėte personažą žydromis pavandenijusiomis akimis! Kažką prisimenu... Ar ne senelių namų direktorius? Aha! Jis gali būti ir jūsų fantomas!

SARTRAS: Ne mano, ne mano. Tas kvailas direktorius buvo Kamiu vaizduotės vaisius.

MANAS (*Simonai*): O jūs? Tarp visų jūsų „pažįstamų“, kuriuos taip dosniai mums aprašėte, turbūt tikrai pasitaikė žydraakis?

SIMONA: Galbūt. Bet jo akys nebuvo pavandenijusios.

MANAS: Nebuvo? O jeigu jis verkė?

Tylos minutė.

SIMONA: O vis dėlto įdomu – ką jūs norėjote pasakyti tomis pavandenijusiomis akimis?

MANAS (*klausosi balsų*): Palaukite, sako, kad nukrito lėktuvas, skridęs į Hagą, o ne į Oslą...

SARTRAS: O gal – į tribunolą? Teisingai! Argi aš nesakiau? Imperija pasitraukė, nes jis atsidūrė čia!

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS *atsibunda ir lašinasi į akis lašų.*

SIMONA: Bet kas iš to? Tribunolo jis nepasiekė, todėl dabar kabos *mums* ant kaklo...

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Moteriške, jeigu tau kas nors nepatinka, galiu pasiūlyti jogos pamoką.

SIMONA: Man atrodo, pokalbis tarp mūsų nesimezga.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Išmokysiu tave atrasti vidinę ramybę. Ir tada tavęs nebeveiks jokie išoriniai dalykai. Niekas tau neberūpės – karai, marai... Viską priimsi natūraliai, atsikratysi visų minčių. Sąžinė – rami kaip žuvis.

SIMONA: Aš visai nenoriu atsikratyti savo minčių! Man jos labai patinka.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Tau labai pasisekė, kad sutikai Mahadžą Jogą. Tą, kuris jau nušvitęs. Pažiūrėk man į akis.

SIMONA: Atstokite nuo manęs.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: O, tau reikia atsipalaiduoti! Išsilaisvinti! Atsiduoti vidiniams instinktams...

SIMONA: Kaip matau, jūs jiems jau atsidavėte taip, kad kelio atgal nebėra.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Praktikuok Vidinę Motiną.

SIMONA: Ką?

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Tai yra mahadža joga – pasaulinė mokslo, sveikatos ir etikos filosofija. Aš ją *tobulai*

valdau. Užsimerk, uždėk kairę ranką sau ant širdies ir sakyk: „Ar Motina mane myli?“ Tada pakartok šešis kartus: „Motina mane myli.“ Oi, supainiojau, – dešinę ranką.

SIMONA sėdi nejudėdama.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Tada uždėk ranką sau ant pilvo ir sakyk: „Ar Motina mane kaltina?“ Ir pakartok dvylika kartų: „Aš niekuo nekalta, aš niekuo nekalta.“ Nors ne, šiuo atveju netinka. Praleisim. Geriau uždėk ranką sau ant viršugalvio ir sakyk: „Ar Motina man atleidžia?“, o po to pakartok šešiolika kartų: „Motina man atleidžia, Motina man atleidžia.“ Visą laiką būk užsimerkusi ir aklai tikėk tuo, ką sakai.

SIMONA: Ir viskas?

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Matau, kad tau labai trūksta dvasinės pusiausvyros. „O moteris ją gali gauti tik per vyrą. Moteris be vyro – visada nerami, visada blaškosi, kažko ieško – neranda gyvenimo prasmės.“

SIMONA: Iš kur žinote?

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: „Apie tai esu girdėjęs iš keleto senų tradicinių šaltinių, taip pat iš žmonių, o vėliau ir pats atkreipiau į tai dėmesį gyvenime. Su vienišos, atskirai gyvenančios moters emocijomis ilgainiui prasideda tam tikros specifinės problemos, nebūdingos vyrus turinčioms moterims.“ Žodžiu, tu be manęs – niekaip. Sėdėsiu su tavim ant tavo sofos.

SIMONA: Dar ko! Aš nenoriu. Noriu sėdėti viena.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Nieko, priprasi. Pažiūrėk į save. Simptomai akivaizdūs. Ir jau labai toli pažengę. „Vienos gyvenančios moterys, nors vaizduoja nepriklausomas, iš tiesų tampa isteriškos, nebegali valdyti savo nuotaikų. Ta nepriklausomybė moterims yra tiesiog žalinga.“

SIMONA (*Sartrui ir Manui*): Na štai, argi aš nesakiau?

SARTRAS: Aš per savo gyvenimą tiek visko apie viską prisakiau – ir kas iš to? Vieni pamiršo, kiti neskaitė...

MANAS: Aš irgi kalbėjau visais klausimais.

SIMONA: O apie moterų priespaudą?

MANAS: A, pamiršom...

SARTRAS: Nespėjom...

MANAS: Nepagalvojom...

SARTRAS: Norėjom, bet...

SIMONA: O jūs, Manai, girdėjau, gailėjotės, kai jums gimė mergaitė, o ne berniukas. Sūnus, atseit, būtų *poetiškiau*.

MANAS: Argi aš taip sakiau?!

Tylos minutė.

MANAS *prideda pirštą prie ausinės, norėdamas geriau išgirsti iš ten sklindančius balsus.*

MANAS (*kažką išgirdęs*): Lėktuve, kuris skrido į Hagą, nebuvo keleivių...

SIMONA: Nebuvo? Bet kaip tada jis?..

MANAS: Koks skirtumas? Svarbiausia, kad galime išeiti į lauką.

SIMONA prieina prie knygų lentynos. Paima knygą, iškelia ir pamojuoja.

SIMONA: Radau! (*skaito*) „Paskyrė pilką neišvaizdų žmogelį šaltomis žuvies akimis. Už kokius nuopelnus? Nes gali padaryti bet ką...“

MANAS: Kaip mėgsta sakyti balsai, „žinomo žmogaus sėkmės istorija“.

SARTRAS: Tikras lyderis! O kaip kažkur rašiau, „visi tikrieji lyderiai yra jautę pagundą nusižudyti“. Tai gal ir jis?..

SIMONA: Bet nė vienas nenusižudė.

SARTRAS: Kitaip nei čia jo minėti poetai ir filosofai...

SIMONA: Tuo jie ir skiriasi. Bet jis – ne *mūsų* kūrinys, todėl negalime jo iš čia išsiųsti. Jis miręs, kaip ir mes. *Ten* viskas gerai, užtat dabar *mums* teks su juo kankintis. *Amžinai*.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Moteriške, nesijaudink, ir čia viskas bus gerai. Aš tave pamokysiu, kaip tapti idealia moterimi. Kad visada šalia savęs turėtum vyrą.

SIMONA: Kuo remdamasis padarėte išvadą, kad aš to noriu?

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Nori, nori. Pati žinai, kad nori. Tai va, „ideali moteris visų pirma yra nekalbi. Ji daugiausia klausosi kitų ir žavisi tuo, kas sakoma, retkarčiais užduodama klausimus, skatinančius pašnekovą dar ką nors papasakoti. Daug maloniau yra bendrauti su tokia pašnekove, kuri moka tylėdama atidžiai išklausyti, o ne su ta, kuri pati ištisai pasakoja kažkokius *man* neįdomius dalykus. Antra, moteris gali ir netgi turi prašyti vyro pagalbos, bet prašyti reikia kokybiškai, ir tą pagalbą dera priimti su dėkingumu ir be kritikos. Trečia...“

SIMONA: Jūsų vietoj nesivarginčiau...

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Kodėl? Argi tu ne moteris?

Tylos minutė.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Gal pažaiskime *The Empire Strikes Back*²⁰?

SIMONA: Again.²¹

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Back.²²

SIMONA: *Again*.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: *Back*.

SIMONA: Tai ne žaidimas.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Žinoma, ne. Tai savigyna. Būtinoji gintis. Imperija duoda atgal. O ką? Gal siūlysite kitą skruostą atsukti? Neišdegs. Tik iki pergalės!

SIMONA: Už ką *atgal*?

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Turbūt yra už ką, jeigu duoda.

MANAS: Argi aš nesakiau, kad su nugalėtoju pagėdautina elgtis išmintingai? Ar nesakiau, kad „tik taip galima užkirsti kelią diktatorių ir pavojingų neapykantos filosofijų iškilimui“?

SIMONA: O geriausia būtų tiesiog uždrausti žodį „pergalė“. Panaikinti tokią sąvoką. Ištrinti, išbraukti, eliminuoti. Pamiršti.

MANAS: Tai neįmanoma.

SARTRAS: Nerealų.

Tylos minutė.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Ei, o gal pažaiskim „Atgaivink numirėlį“?

MANAS: O kaip reikia žaisti?

SIMONA (*šnypščia*): Nežaiskit jo žaidimų! Nekolaboruokit su juo!

MANAS (*šnypščia atgal*): Aš tik šiaip, iš mandagumo... Juk tai nieko blogo... Tik žaidimas – laikui užmušti...

SIMONA: Cha, *užmušti*! Neatsisakymas – taip pat kolaboravimas!

MANAS: Kaip kadaise sakiau, „aš tai nesu dramatiškas žmogus. Noriu ramiai vyti savo giją, trokštu pastovaus ritmo ir gyvenime, ir kūryboje.“

SARTRAS: A! Kaip sakė Hegelis, „tylus, nenuilstantis dvasios audimas“, kuris, kaip sakė Žižekas, yra „pogrindinė veikla, slapta keičianti ideologines koordinates“?

MANAS: Aš visai ne tai norėjau pasakyti!

SIMONA: Galėjote pasirinkti ir geresnių citatų, juk turėjote neblogų, pavyzdžiui, kad ir tokią: „Intelektualas pakerta savo paties egzistenciją, jei trokšdamas laisvės sau tuo pačiu padeda laisvės priešams.“ Arba štai: „Tolerancija blogiui yra nusikaltimas.“

MANAS: Bet ar jis tikrai laisvės priešas? Kokios laisvės? Man regis, kol kas nėra pagrindo manyti, kad jis – blogis. O kiek čia mes tos laisvės turim, tai... Galų gale, sveikas gyvenimo būdas mums būtų į naudą, o jis ir jogos pamokytų...

SIMONA: *Gyvenimo!* Kurgi ne. Kaip aš ir sakiau – *užsimaskavęs* tironas.

MANAS: Kas – aš?

SIMONA: Ne jūs, *jis (rodo į Žmogų žuvies akimis, kuris jų pokalbio metu medituoja Budos pozą)*.

MANAS: Man jis atrodo gana dvasingas, nuoširdus, spontaniškas žmogus...

SIMONA: O ar nesakėte kad (*beria greitai*) „protas turi valdyti prigimtį, instinktus, kraują, pasąmonę ir primityvų gyvenimo spontaniškumą“?

JOSEPHAS BEUYSAS: Ja ja ja ja ja.²³

MANAS: Taip, aš pasisakiau už sveiką protą, tai *jis* buvo prieš racionalizmą! (*Rodo į SARTRĄ.*) Be to, jis agitavo už smurtą, o aš tai...

JOSEPHAS BEUYSAS: Nee nee nee nee nee.

MANAS (*įsikarščiaęs*): Kaip kadaise sakiau, „dvasia pergyvena visas krizes, galbūt ji sudega, žūsta liepsnose, tačiau paskui vėlei lyg feniksas pakyla iš pelenų“.

SARTRAS: Lyg *Feliksas*?

SIMONA: Ar Skorpionas?²⁴

MANAS: Faraonas Skorpionas?

SIMONA: Ar Tritonas?

MANAS: Tai gal Tristanas?²⁵

SARTRAS: Ar Trismegistas?

SIMONA: Tristramas!²⁶

JOSEPHAS BEUYSAS: Ja ja ja ja ja.

SARTRAS: Taigi mūsų žodžiai mums nebepriklauso – juos gali išgalvoti kiti. Arba priskirti kitiems. Arba sau. Arba kitų žodžius – mums. O jeigu turime vardą, jis irgi mums nepriklauso.

JOSEPHAS BEUYSAS: Nee nee nee nee nee.

SIMONA: Bet jeigu mūsų žodžiai turėjo poveikį, tai koks skirtumas, kieno jie buvo?

SARTRAS: Koks gali būti poveikis be vardo? Bet įtariu, kad tikrai tol, kol buvome gyvi.

MANAS: Kaip jau sakiau, „neseniai buvo surengta apklausa (juokinga!): ar dar gyvas Schilleris?“

SARTRAS: Na ir?

MANAS: Kaip jau sakiau, „tai jūs paklauskite prancūzų, ar Moliere'as, Racine'as, Corneille'is, Zola – paklauskite tą tautą, nulydytą iš tradicijų, ar jų dvasios grandai dar gyvi... Visa, kas kitados buvo gera ir stipru, gyva kiekvienoje mūsų gysloje. Schilleris, tasai karštuolis, tasai taurusis kalbos kalvis, – jis toks gyvas ir apčiuopiamas mummyse, kad kartais tariusi net jaučias jojo mostą. Ir Wagneris, be abejo, gyvuoja pačiuose mūsų paširdžiuose. Klausydamasis jo didžiųjų sakmių, jaučiuosi laimingas, nusmelktas kūrybos alsavimo. Tuomet patiriu, kad nėra nieko sena, kas kasdien iš naujo negimtų.“

Tylos minutė.

MANAS: Bet, žinoma, kaip sakiau vėliau, „Politinėje sferoje tokia agresyvi liaudiška sakmė tampa žudikišku melu...“

SIMONA: Girdėjot anekdotą? „Jūsų žuvis gyva? – Žinoma! – O kodėl nejuda? – Miega. – O kodėl smirda? – O tu, kai miegi, ar save kontroliuoji?“

Visi sužiūra į ŽMOGŲ ŽUVIES AKIMIS. Šis vėl miega atsimerkęs.

MANAS (*neįsitikinęs*): Juokinga.

SARTRAS: O kažin ar tos pašvinkėlės gadina orą ir savo seserims, kurios galbūt dar laiko nusitvėrusios savo gyvumo? Aš čia apie idėjas.

MANAS: Svarbiausia – nepasigadinti nekrologo. Kadangi jaunystėje žmonės kalba vienaip, subrendę –

kitaip, link senatvės vieni įgauna daugiau proto, o kiti – atvirkščiai...

SIMONA: Va va, o masažai ir jums jau padaryti, čakros atidarytos, kas žino, kas pro jas išsiverš?

SARTRAS: O būna net kad nekrologas pagadina nekrologą!²⁷

MANAS: Bet mano nekrologas gi jau parašytas! Buvau visai pamiršęs. Ir net jeigu anuomet sakiau vienaip, – beje, gerai nepamenu, – tai dabar galiu pacituoti kitus: „Mums reikia tiesiog dirbti nuo ryto ligi vakaro ir nieko nematyti.“ Žodžiu, atsiduoti kūrybai, ir viskas. Pakilti virš pasaulio dramų.

SIMONA: Bet argi tai įmanoma? Kam tada ta kūryba? Apie ką ji tada bus?

MANAS: Galima gilintis į savo arba į kito vidinį pasaulį...

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS (*staiga atsibudęs*): Klausyk, mamaša, pastatyk man klizmą, ką?

Rašytojai apsimeta, kad neišgirdo.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Man baisiai reikia *detokso*. Jaučiu, organizme susikaupė tiek toksinų, net akis graužia. O aš, kaip jūsų guru ir dvasinis vadovas, turiu būti švarus savo vidumi. Švarus, nuskaidrėjęs, dvasiškai pakylėtas. Moterie, nejaugi nepadėsi savo artimui? Kur tavo atjauta, pagaliau – humanizmas?

SIMONA: Jūs nesate man artimas.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Kaipgi ne artimas? Mes juk viename kambaryje. Amžiams... Jiems bėgant dar glaudžiau suartėsime...

SARTRAS (*Simonai*): O gal padėk?... Juk jeigu žmogui reikia išlaisvinti savo vidų...

SIMONA: Ne.

MANAS: Ar bent jau kad atsiknistų. Kitaip nebus čia ramybės.

SIMONA: Jos, šiaip ar taip, nebus.

MANAS: Bet gal nors laikinai užsičiaups?

SARTRAS: Jeigu žmogui reikia išsilaisvinti...

SIMONA: Tai patys eikit ir padėkit!

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Man tas pats, kuris iš jūsų pastatys. Geriausi laisvinamieji. Senolių išmintis!

Scena užtemsta.

Scena vėl nušvinta. Vaizdas toks pat, tik rašytojai susmukę sofose, išsekinti ir resignavę, kalba silpnais pavargusiais balsais. Užtat ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS po detoksikacijos yra kupinas neblėstančio entuziazmo ir energijos.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Na štai, jaučiuosi lyg iš naujo gimęs. Dabar su naujomis jėgomis galiu kibti ir „puoselėti nacionalinę kultūrą ir tautinę savigarbą, stiprinti tautos tapatybę“. Gerbiamieji, pažaiskime klausimus ir atsakymus. Bet atsakyti galima tik *taip* arba *ne*. (*Simonai*) Atsakykite, ponai, ar vis dar gurkšnojate konjaką rytais? Taip ar ne?

SIMONA: Čia juk Karlsono²⁸ klausimas... Į jį negalima atsakyti *taip* arba *ne*...

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Kodėl gi ne? Štai „Napoleonas Prancūzijos imperatoriumi paskelbtas, gavus absoliučią balsų daugumą lapkričio referendume.“

SARTRAS: Bet ampyro stilius – ar tai ne Antroji imperija, Napoleono Trečiojo...

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS (nutraukia): Koks skirtumas? Užtat vienbalsiai! Nors mane labiau domina „Trečioji imperija“²⁹ (įskaitant Mėnulį). Kur „kultūros politikos pagrindas yra didelė sveika šeima, sveikas laisvalaikis, savišvieta ir nuolatinis dvasinis darbas be performansų ir instaliacijų“. Sutikite, „jokie eksperimentai su forma negali pateisinti nei dvasinės tuštumos, nei turinio, prieštaraujančio tradicinėms – tikrosioms! – mūsų visuomenės vertybėms“.

SIMONA: O kaip tada mes čia...

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: „Juk neimsite tvirtinti, kad vieniša moteris arba devyniasdešimtmetis viengungis yra vertybės.“

SARTRAS: Bet balsavimo rezultatai buvo falsifikuoti...

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Tai jūs – mandarinai – taip manote. Tačiau vyrauja kitokia nuomonė. Be to, kas dabar patikrins? Tų balsuotojų ir gyvų nebėra.

SIMONA: Manau, ir per balsavimą nedaug jų buvo gyvų...

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS: Cha! Gyvesni už visus gyvuosius!

MANAS: Kaip Schilleris?

SARTRAS (*nepatenkintas, irzliai*): Kodėl būtent Schilleris? Yra juk ir kitų...

Rašytojai ir toliau susmukę sėdi ant sofų, o ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS imasi tiesiai jiems prieš nosį daryti „saulės pasveikinimą“.

ŽMOGUS ŽUVIES AKIMIS (*besimankštindamas išsitraukia mobilųjį telefoną ir rėkia į jį*): Ar aš jai nesakiau, kad nereikia vonioj tų auksinių plytelių? Ar nesakiau? Taigi velniškai slidžios! Ką – rožinis mar-

muras buvo blogai? Tai ne, duok jai auksines! Va ir gavo – praskeltą galvą ir kraujo klaną! Patenkinta? Ir ką darys be manęs pasilikusi?

Besimankštinant nuo galvos nukrinta kepurė, matyti praskeltas smilkinys. Jogos pratimai ilgainiui perauga į keistą maldą su vis garsesniu baubimu nesuprantama kalba, o po to virsta agresyviu gentiniu karo šoku su šūksniais, nuo kurių trys rašytojai krūpčioja ir spraudžiasi gilyn į sofas. Jis šoka tai visiems kartu, tai kiekvienam atskirai, išraiškingais judesiais perteikdamas dvasinę kultūrinę matricą, šlovindamas senovės didžiavirius ir garbingus pergalingus jų žygius...

Pabaiga

Parašyta Nidos meno kolonijoje

- ¹ Tik ne Nida. Nidden (vok.)
- ² „Antras gyvenimas“ (angl.), virtualus pasaulis internete.
- ³ „Štai jūs sakote – karas.“ – „Aš sakau?“ – „Na gerai, nesakote, galvojate.“ Perfrazuota iš žinomo rusų filmo „Tas pats Miunhauzenas“ (rež. Mark Zacharov).
- ⁴ Prieš tamsiuosius laikus – prieš Imperiją (angl.). Iš žinomo amerikiečių filmo „Žvaigždžių karai“ (rež. George Lucas).
- ⁵ „Žvilgsnio jėga“ – pagal Jeano-Paulio Sartre'o „Užsklęstas duris“. Akių užmerkimas. Žvilgsnis kaip veidrodis. Akis, peržengianti ribą, ir žvilgsnio nepakenčiamumas. (vok.)
- ⁶ Iškreiptas vienos iš „Žvaigždžių karų“ serijų pavadinimas „Imperija puola“ (*The Empire Strikes Back*) (angl.).
- ⁷ J.-P. Sartre'o pjesės pavadinimas, lietuviškai verčiamas kaip „Užsklęstos durys“ (pranc.).
- ⁸ Stokit ir kaukitės! (angl.) Iš žinomo anglų filmo „Arabijos Lorensas“ (rež. David Lean).
- ⁹ Filmą „Žvaigždžių karai“ veikėjas.
- ¹⁰ Pagal XX a. pradžios japonų rašytojo Ryunosuke's Akutagawos apsakymą „Miškelyje“ žymus japonų kino režisierius Akira Kurosawa

sukūrė filmą „Rašiomonas“. Veikėjai pasakoja visiškai skirtingas vieno nusikaltimo versijas. Akutagawa laikėsi nuomonės, kad pasakojimo būdas ir struktūra yra svarbesni už turinį ir siužetą (*aut. past.*).

- ¹¹ Mes – švytinčios būtybės, ne ši grubi materija (angl.). Iš filmo „Žvaigždžių karai“.
- ¹² Už savo romaną „Les Mandarins“ 1954 m. Simone de Beauvoir gavo Goncourt'ų premiją.
- ¹³ Pajusk Jėgą! (angl.) Iš filmo „Žvaigždžių karai“.
- ¹⁴ Sunku įžiūrėti. Ateitis nuolat juda (angl.). *Ten pat.*
- ¹⁵ Tai – blogio valda (angl.). *Ten pat.*
- ¹⁶ Turi atsimokyti, ką išmokęs (angl. pažodžiui). *Ten pat.*
- ¹⁷ Koranas. 20 Ta Ha, eil. 43, 44.
- ¹⁸ J.-P. Sartre'o apsakymo „Lyderio vaikystė“ pradžia.
- ¹⁹ J.-P. Sartre'o apsakymo „Lyderio vaikystė“ pabaiga.
- ²⁰ Vieno iš „Žvaigždžių karų“ serijų pavadinimas, pažodžiui „Imperija trenkia atgal“ (angl.).
- ²¹ Vėl (angl.).
- ²² Atgal (angl.).
- ²³ XX a. antrosios pusės menininkas šamanas Josephas Beuysas teigė, kad žmonijos polinkis į racionalumą žudo kūrybinę energiją. Jis ragino susieti mąstymą su emocijomis, dvasingumu ir nematomomis vidinėmis energijomis. Čia cituojamas jo performansas, kurio metu jis daugiau nei valandą kartojo vien šiuos žodžius (*aut. past.*).
- ²⁴ „Skorpionas ir Feliksas“ – ankstyvas, neišspausdintas Karlo Marxo romanas, kuriame jis pirmą kartą pakoregavo Hegelio citatą apie istorijos pasikartojimą. Tą frazę Marxas vėliau panaudojo savo straipsnyje „Lui Napoleono lapkričio aštuonioliktoji“ apie Napoleoną III kaip farsišką Napoleono I pasikartojimą (*aut. past.*).
- ²⁵ Thomas Mannas parašė apysaką „Tristanas“. Manoma, kad jis labai mėgo Wagnerio „Tristaną ir Izoldą“ (*aut. past.*).
- ²⁶ Aliuzija į XVIII a. antrosios pusės anglų rašytojo Laurence'o Sterne'o komišką romaną „Džentelmeno Tristramo Šendžio gyvenimas ir nuomonės“, kuris, kaip manoma, padarė įtaką Marxo „Skorpionui ir Feliksui“. Romano tekste buvo gausybė citatų iš žymių praeities autorių, tačiau tai pastebėta tik gerokai po autoriaus mirties, o iki tol kūrinys girtas už originalumą. Tristramui vardas buvo duotas netyčia, neva suplakus į vieną Trismegistą ir Tristaną (*aut. past.*).
- ²⁷ Thomo Manno mėgstamas rašytojas Knutas Hamsunas parašė nekrologą-liaupsę Hitleriui (*aut. past.*).
- ²⁸ Švedų rašytojos Astridos Lindgren knygos vaikams „Mažylis ir Karlsonas, kuris gyvena ant stogo“ personažas.
- ²⁹ Aliuzija į rusų veikėjo Michailo Jurjevo veikalą „Trečioji imperija“.

TIESOS IŠKLOTINĖ

Osvaldo Juškos „Atsiskyrėlio užrašai“

Šiauliuose, jaukioje Trakų gatvės galerijoje kovo pabaigoje atidaryta panevėžiečio dailininko Osvaldo Juškos (g. 1960 m.) tapybos paroda „Atsiskyrėlio užrašai“, veikianti iki balandžio 25 d. Išsamiau aptarti menininko kūrybą skatina tiek išskirtinis, originalus tapymo stilius, tiek eksponuojamų kūrinių visumą vainikuojantis pavadinimas. Tačiau prieš pradėdamas rimtesnę ir išsamesnę analizę, kuria bandysiu demaskuoti savitą mįslingą paveikslų turinį, keletą žodžių norėčiau tarti apie patį dailininką.

Šiaulių pedagoginiame institute Juška įgijo piešimo, braižybos ir darbų mokytojo specialybę. Nuo 1999 m. yra Lietuvos dailininkų sąjungos narys. 1986–2014 m. surengė daugiau kaip dvidešimt autorinių parodų, dalyvavo daugiau kaip aštuoniasdešimtyje grupinių parodų Lietuvoje, devyniose užsienyje. Juškos kūrinių turi Lietuvos dailės ir Balzeko (Čikaga) muziejai. 1997 m. už įdomiausius kūrinius, eksponuotus parodoje „Sfinksas“, dailininkas pelnė Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus premiją, o 2012 m. buvo tarp Minsko tapybos bienalės laureatų.

Naujausios parodos pavadinimas ženklina asmeninį kūrėjo ir žiūrovų artumą, paradoksaliai kylantį iš atsiribojimo. „Atsiskyrėlio užrašai“ – tai kasdieninio gyvenimo fragmentai, nepaklūstantys griežtai tvarkai. Juškos kūriniai tarsi sufleruoja, kad, viena vertus, kasdienybės patirtis yra pasklida, taki, retai pasiduodanti protui, siekiančiam tvarkos ir objek-

tyvumo, antra vertus, meninė kūryba skiriasi nuo mokslinės laisva retorika, laužančia taisykles. Kitą variantą, byloja intymia, autentiška, tarsi neartikuluota (arba artikuliuojama gramatiką perrašančia) individualia kalba.

Paveikslų retoriką (potėpius, spalvų kontrastus, nuilėjimus ir nubėgimus) galima palyginti su melo detektoriaus brėžiama „tiesos išklotine“. Tačiau suprasti tą išklotinę yra gana sudėtingas uždavinys. Reikia įdėti daug pastangų, kad galėtum laisvai „nardyti“ ne tik plačiame meno, bet ir neapbrėptame kultūros vandenyne. Gilinantis į „tiesos išklotinę“ dažnai susidaro įspūdis, kad įtemptas jos skaitymas priartina prie autentiškos asmenybės, dar „nesusitępusios“ tikrove, – mūsų akių vaizdoje menininkas pasirodo „apšviestas tiesos“. Tačiau paveikslai-užrašai – tai tik to paties mito sandai, sugulantys į vienokį arba kitokį absoliučios tobulos būties (at)pasakojimą. Nors puikiai žinome, kad visa tai, ką įstengėme perskaityti Juškos vaizduose, gali būti išgalvota, kasdienybėje niekada nenutikę, tačiau intuityviai pritariame šiam menininko gestui kaip gerai pradžiai, nuo kurios plėtojasi nuoširdus, atviras kūrėjo ir suvokėjo dialogas. Laisvai artikuliuojama kūryba visada artėja prie to, ką galima vadinti grynąja tiesa. Juškos kūrinių „skaitydami“ kaip atsiskyrėlio užrašų fragmentą, prisiliečiame prie apnuogintų autoriaus jausmų ir kibirkščiųuojančios sąmonės. Tik vėliau keistą individualų jo „žodyną-vaizdyną“ ap-

Osvaldas JUŠKA. *Siuntinio pristatymas*. 137x88. 2013

rengiame naujais drabužiais – savo išvalgomis, savo sąmone ir jausmais, t. y. „aprengiame savimi“.

Žvelgdamas į Juškos paveikslą kaip į atskirą užrašą arba jo fragmentą, suvokiū, kad autorius atsiribojęs, atsiskyręs nuo išorinio pasaulio, pasinėręs į asmeninius potyrius, jausmus, mintis. Pabandysiu surinkti jo užrašus ir, skaitydamas melo detektoriaus pateiktą „tiesos išklotinę“, šio atsiskyrėlio tapybą „aprengsiu savimi“. Žinoma, kiekvienas, matydamas Juškos paveikslus arba skaitydamas šį tekstą, turi teisę „aprengti“ tą kūriniją pagal save, taigi visai kitokiais „drabužiais“.

Žvelgiu į tuos paveikslus ir matau žmogystas, kurios atrodo atklydusios iš pasakojimų apie šventuosius, gyvuosius ir demonus („Žaidimai“ II, 2015). Toks mano (kaip ir kieno nors kito) „matymas“ gali būti apgintas kaip „tiesos“ sakymas (nors absoliučios tiesos nėra), tačiau įmanoma toms figūroms priskirti ir visiškai kitus vaidmenis. Galima ignoruoti aki-vaizdžius naratyvus, (pri)kurti naują turinį. Juo labiau kad Juškos tapymo maniera ir siužetai tokiame kūrybiniam suvokėjų gestui visiškai nesipriešina. Kodėl taip yra? Manychiau, imtis tokio savavališko „papildymo“ pirmiausia skatina kūrinių pavadinimai, nurodantys naratyvus, pagrindžiančius procesą, verčiančius (per)mąstyti judėjimą erdvėje ir laike („Būrėjas“, 2015). Nors judėjimas tapyboje fiziškai (nei regint, nei liečiant) nepatiriamas, tačiau ekspresyvūs dailininko potėpiai, spalvų deriniai, kontrastai ir dermės, nekonkrečių figūrų fragmentai, apeliuojantys į tikrovės pavidalus, išjudina, bent jau nuteikia judėti vaizduotę („Siuntinio pristatymas“, 2013). Remdamasi pavadinimu ir bandydama susieti jį su tuo, kas pavaizduota, konkretaus žiūrovo fantazija atskiria judėjimą nuo statiškos momentinės paveikslo scenos. Nors judėjimas yra su laiko tėkme susijusių medijų (pavyzdžiui, filmo) savastis, tačiau bent jau mano vaizduotė iš Juškos paveikslų irgi gauna analogišką impulsą. Žinoma, tai nėra šiuolaikinė pramoga, paviršutiniškai lengvas, negilus pasakojimas. Juškos kūryba – tai ne kultūros karikatūra, o būties, manychiau, glaudžiai susijusios net su vieta ir su kolektyvine patirtimi, interpretacija bei vertinimas („Tylus kambarys“, 2014).

Daugelyje paveikslų figūros vaizduojamos profiliu. Neproporcingi, nedailūs, neatpažįstami veidai. Viena vertus, drobėse regime išderintą, netikrovišką atvaizdą, antra vertus, ekspresyvi jo konstrukcija, „sukalta“ drąsiais potėpiais, verčia permąstyti pačią tikrovę, o tada galbūt paaiškės, kad jos atvaizdas yra netgi tikresnis negu tai, kas įprasta ir akivaizdu kasdienėje aplinkoje. Šiuo atveju paveikslas drąsiai apnuogina ir įteisina paradoksalius gyvenimo ir tikėjimo naratyvus. Staigiais drąsiais potėpiais suku-

riamas judėjimo įspūdis – man tai primena pakartotinę gero filmo peržiūrą. Ne tokio filmo, kuris paviršutiniškai ir lengvabūdiškai atpasakoja pasaulį, o tokio, kuris sužadina jausmus ir nuteikia prisiminimams. Juškos tapyba atgaivina jausminę patirtį, suvirtina ryšius tarp manęs ir aplinkos, tarp manęs ir kitų individų, tarp manęs ir tautos, kuriai priklausu, kurios kultūra sudaro mano tapatybės pagrindą...

Estetinių pasigėrėjimą kelia, vaizduotę įaudrina tiek figūros, tiek individuali paties suvokėjo pajauta. Juškos paveikslai pasakoja nuodėmingųjų ir dievobaimingųjų, gyvųjų ir šventųjų istorijas, kurios atsiskleidžia kaip liaudies tapybos „archetipai“ arba jų atspindžiai. Pavyzdžiui, paveiksle „Mazgojimas“ (2015) vaizduojami trys veikėjai. Nė vieno iš jų negalima išskirti kaip pagrindinio. Visi papildo vienas kitą, varžydamiesi tarpusavyje. Akivaizdi tų figūrų hierarchija. Tikėtina, kad klūpanti figūra yra žemiausio rango, o ją užstojanti baltoji su angelo sparnais – aukščiausio, dieviškojo. Tačiau priešais baltasparnę figūrą regime visa galva aukštesnę, karūnuotą žmogystą. Šis hierarchinis dydžių žaismas primena vaikišką piešinį. Figūros vienoje plokštumoje dėliojamos pagal ūgį, suteikiant joms šventumo, apdalijant galios bei valdžios simboliais, kaip ir naiviojo liaudies meno kompozicijose. Manau, šis bruožas yra stiprioji Juškos kūrybos pusė, sietina tiek su etniniu klodu, tiek su religinės pajautos vaizdavimo tautodailėje tradicija.

„Mazgojime“ judėjimo įspūdį sustiprina kairiajame paveikslo šone pavaizduotos figūros – priekinė balta tartum pridengia didesnę atsiklaupusią žmogystą.

Judėjimas ypač stipriai išreikštas „Žaidimuose“ (2015) – čia matome daug figūrų, pasisukusių profiliu į tą pačią pusę. Atrodytų, jos žengia, atkartodamos viena kitos žingsnį, tačiau vaizdą galima suvokti ir kaip multiplikuotą vienos figūros žingsniavimą. „Žaidimai“ – prieštaringas kūrinys, judėjimą derinantis su sąstingiu, nejudrumu. Dėmesį prikausto

Osvaldas JUŠKA. *Mazgojimas*. 140x120. 2015

dešinioji paveikslo pusė. Čia regime detaliau nutapytus veidus, iš kurių du susiję su makabriškais kanibališkais kūno žaidimais, – abu veidai (arba galvos) yra atplėšti nuo kūnų. Vieną galvą, nutvėrusi keistomis galūnėmis, laiko mažiausioji figūra, atrodo, nusiteikusi ridenti ją tarsi kamuolį. Tad galva čia tampa ir daiktu, ir papildoma sąlyga išivaizduojamam judesiui pratęsti.

Pabaigai pacituosiu filosofo Henri Bergsono žodžius apie judėjimą: „*Formos – tai viskas, ką gali išreikšti kalba. Ji yra priversta numatyti judrumą arba apsiriboti tuo, kad įteigia judrumą [...]*“ (H. Bergson, 2004. Kūrybinė evoliucija. Vilnius: *Margi raštai*, p. 353). Perfrazuojant šią Bergsono mintį, galima teigti, kad Juškos tapybos kalba šiuo atveju demonstruoja formas, (į) teigiančias judėjimą. ■

PEIZAŽAS KAIP GIMTINĖ

Algirdo Petrulio fenomenas

Algirdas Petrulis (1915–2010) – lietuvių modernistinės dailės legenda. Visų pirma tuo atžvilgiu, kad ilgas kūrybinis jo kelias apima keletą dailės istorijos tarpsnių – nepriklausomos Lietuvos dailę tarpukariu, socrealistinį sovietmetį ir, žinoma, modernistinės tradicijos tąsą antrosios nepriklausomybės laikais. 1934–1939 m. Petrulis mokėsi Kauno meno mokykloje, Justino Vienožinskio studijoje. Nuo 1944 iki 1951 m. ir nuo 1962 iki 1984 m. dėstė Vilniaus valstybiniame dailės institute. Grupinėse parodose ėmė dalyvauti nuo 1939 m. Pirmąją personalinę surengė 1964 m.

Petrulio tapybos stilistika ir meno samprata susijusios su prancūzų moderniąja daile. Kūrybai būdinga platinės struktūros harmonija, spalvinis (o kartu emocinis, dvasinis) balansas, santūrus, artimų tonų ir nepaprastai jautriai niuansuotas koloritas. Šis tapytojas nepriklausė nei radikaliausiems eksperimentatoriams, tradicijų griovėjams, nei uoliems konjunktūriniams. Laikėsi nuosaikios socioestetinės pozicijos, rėmėsi nuoširdumo ir platinės kokybės kriterijais. Nėra nė vieno paveikslo, kurį Petrulis būtų nutapęs formaliai, atmetinai.

Sovietmečiu, kai tapybos eksperimentai, nukrypstantys nuo socialistinio realizmo dogmų, buvo draudžiami ir blokuojami, Petrulis garsėjo kaip itin subtilių kamerinių peizažų ir natiurmortų meistras. Tačiau dailininkui

rūpėjo ne išorinis panašumas, o gilesni psichologiniai ir formalieji paveikslo erdvės (kurią suvokė kaip dvasinę erdvę) sandaros, genezės klausimai. Todėl jo peizažai ir natiurmortai niekada nepriklausė paviršutiniškoms realizmo atmainoms. Po atpažįstamais motyvais slypi šis tas svarbesnio, gilesnio, sudėtingesnio.

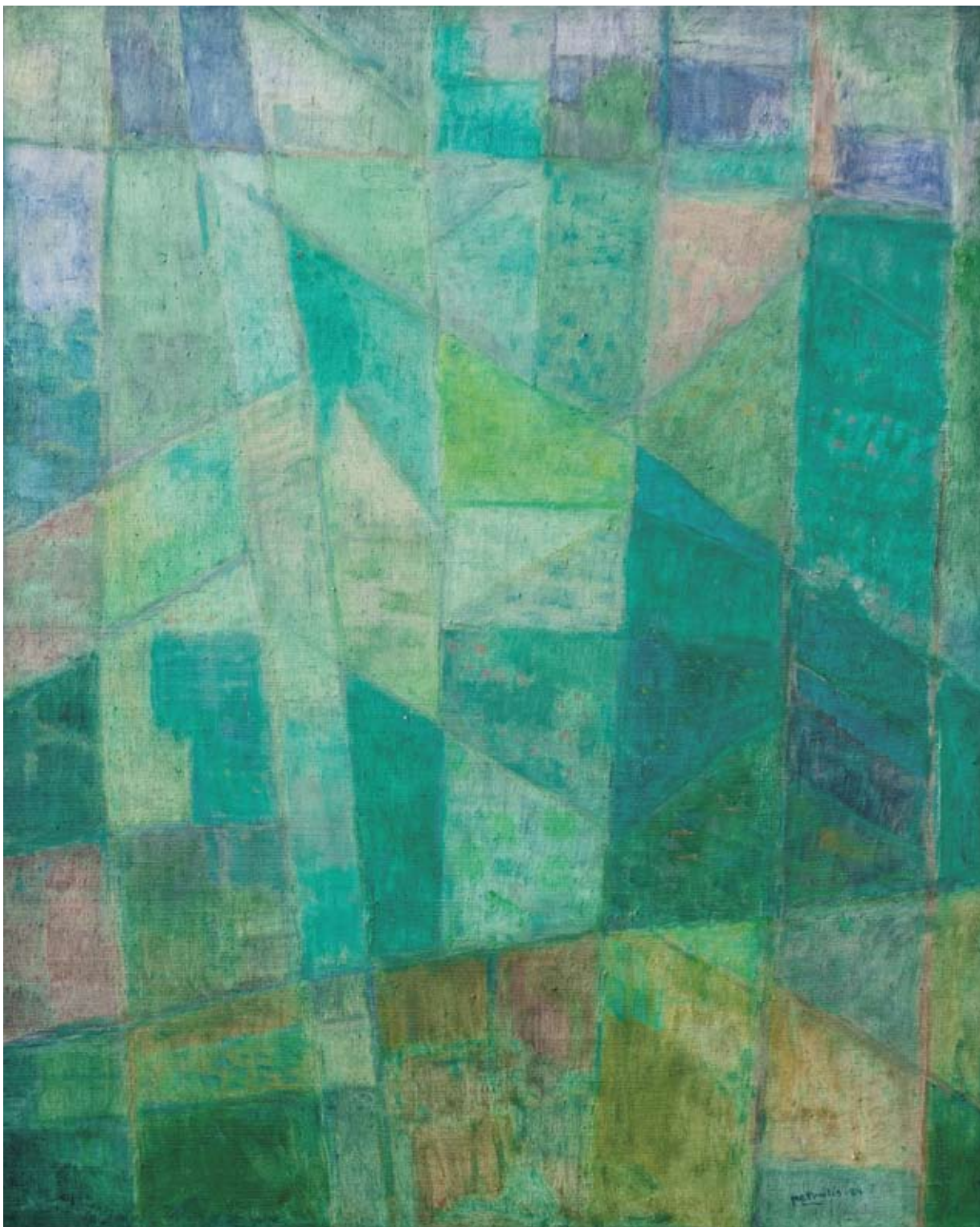
Peizažas, ypač vėlyvuojų kūrybos tarpsniu, stilizuojamas ir primena abstrakcijoms artimas kompozicijas. Dailininko tapybos „programa“, galima sakyti, visada krypo abstrahavimo pusėn. Vis dėlto peizažo struktūra, koloritas, tapymo maniera neleisdžia įsigalėti „bedvasiam formalizmui“, gamtos vaizdai – peizažas kaip Tėvynė – yra esminis atspirties taškas, padedantis atverti savitą tapybos pasaulį ir pasaulio įvairovę tapyboje. Tiesa, pastelės ant popieriaus skiaučių, dažnai pieštos „tik sau“, negalvojančios apie reprezentaciją, priartėja prie grynosios „simbolistinės abstrakcijos“, artimos Paulio Klee vizualumo semantikai. Piešiniuose, eskizuose dailininkas tyrinėja spalvų santykius, kompozicijos, ritmo problematiką. Tačiau net ir „grynasis formalizmas“ čia ne bedvasis, ne mechaniškas, o giliai psichologizuotas, asmeniškasis.

Petrulį drąsiai galima priskirti prie spalvinės gamos niuansams jautriausių tapytojų. O ilgas ir vaisingas jo kūrybos kelias – tarsi savotiškas Lietuvos moderniosios dailės genezės veidrodis. ■

Algirdas PETRULIS. Moters portretas. 1939

Vidmanto Ilčiuko reprodukcija.

Algirdas PETRULIS. Miško tylą. 1984

Vidmanto Ilčiuko reprodukcija.

POVILO RIČARDO VAITIEKŪNO IR JULIJONO ALGIMANTO STANKEVIČIAUS PARODOS OLANDIJOJE

Kovo 22 d. Olandijoje atidarytos dvi parodos iš Lietuvos. Maastrichte, *Bonnefanten Hedge House*, rodoma Povilo Ričardo Vaitiekūno tapyba, o Herlene, *Collectors House*, – Algimanto Julijono Stankevičiaus-Stankaus tapyba ir Vaitiekūno piešiniai. Abi parodos yra tarsi vienos didesnės retrospektyvos pusiau savarankiškos dalys.

Hedge House – minimalistinio stiliaus betoninė galerija, įrengta po žemėmis ir suderinta su kraštovaizdžiu, įterpta į jį (tai autorinis statinys). Ji turi garsių JAV ir Vakarų Europos minimalistų bei konceptualistų kūrinių kolekciją, kurią eksponuoja atskiroje galerijoje ir aplinkiniame parke šalia Maastrichto – Wylre miestuke. Ši galerija ir kolekcija priklauso kolekcionieriams Jo ir Marlies Eyckams, kurie, bendradarbiaudami su Maastrichto *Bonnefanten* muziejumi,

įkūrė *Bonnefanten Hedge House* fondą. Pagrindinė šio fondo patikėtinė, kolekcijos ir galerijos veiklos koordinatore šiuo metu yra Eyckų dukterė Zsa-Zsa Eyck.

Bonnefanten muziejus, įsikūręs buvusiam pramoniniame Maastrichto rajone, atlieka dvi funkcijas – turi nuolatinę istorinės dailės ekspoziciją ir lygia greta rengia originalius šiuolaikinio meno projektus.

Hedge House eksponuojama daugiau kaip dvidešimt Povilo Ričardo Vaitiekūno tapybos paveikslų, sukurtų nuo XX a. 7-ojo dešimtmečio iki šių dienų. Parodoje koncentruotai atskleidžiama jo tapybos genezė, pagrindiniai motyvai ir pasaulėžiūros kaita.

Collectors House galerija, bendradarbiaujanti su Herleno šiuolaikinio meno centru *Schunck*, įgyvendina kuratorinius šiuolaikinio ir moderniojo meno projektus.

Julijono STANKAUS tapybos ir Ričardo VAITIEKŪNO piešinių parodos Collectors House Schunck

Berto Jansseno nuotr.

Šios galerijos iniciatoriai – Stijnas Huijtsas (*Bonnefanten* muziejaus direktorius) ir Albertas Grootas (psichiateras, kolekcionierius). Būtent jiedu, susidomėję Vaitiekūno ir Stankaus kūryba, inicijavo abi šias parodas.

Collectors House eksponuojami, galima sakyti, pagrindiniai Julijono Algimanto Stankevičiaus-Stankaus tapybos kūriniai, dar neišbarstyti po kolekcijas, nutapyti iki už(si) darymo Strūnos pensionate. Vaitiekūno piešinių ciklai aliejinėmis pastelėmis ar tušu tarsi papildė monumentaliuos jo tapybos formalius ir egzistencinius leitmotyvus.

Tiek Vaitiekūno, tiek Stankaus kūryba olandams – egzotiškas ir kartu aukštos prabos šiuolaikinis menas. Egzotiškas tuo atžvilgiu, kad vakariečiams absoliučiai nesuprantamas gyvenimo sovietinėje imperijoje makabriškas siurrealumas, – tai akivaizdu ir iš nuoširdžiai naivių klausimų, kas gi dėjos rytinėje Geležinės uždangos pusėje... Kita vertus, sovietmečio dailininkų, ypač tų, kurie laikėsi šiek tiek atokiau nuo oficialių ideologinių ir estetinių nomenklatūros reikalavimų, kūrybai tasai „siurrealumas“ suteikia savitą prieskonį, juntamas net egzistencinis maudulys, nors vakariečiai

ją supranta kaip modernistinį formalizmą, tiesiog kokybišką meną.

O ne vienam lietuvių dailininkui sovietmečiu „kokybiškas menas“ buvo ir moralinė kategorija, susijusi su skaudžia tiek asmenine, tiek visuomenine patirtimi. Tai jaučiama Vaitiekūno kūriniuose. O Stankaus kūryba savo specifika, kontekstu, unikalumu, kartu su ypač sudėtinga šio dailininko biografija, olandams, neįsivaizduojantiems sovietinės tikrovės, primena kažkokį pavėluotą, nors kartu paradoksaliai pralenkiantį laiką, vangogišką egzistencinį estetinį modelį. Jiems tai kelia susidomėjimą, nuostabą, nes yra sunkiai suvokiama.

Šios dvi parodos – puiki proga Olandijos žiūrovams susipažinti su vienais įdomiausių moderniosios lietuvių dailės atstovų, o iš jų kūrybos šį tą daugiau sužinoti ir apie Lietuvą. Visi abiejų parodų kūriniai yra iš Povilo Ričardo Vaitiekūno asmeninių rinkinių, nė vienas neskolintas iš kitų kolekcijų. Abi parodas kuravo Kęstutis Šapoka, jas globoja Lietuvos ambasada Olandijoje. ■

KB informacija

Povilo Ričardo VAITIEKŪNO tapybos paroda. Bonnefanten-Hedge House Foundation.

Peterio Coxo nuotr.

MIRTIES ŠOKIS – KŪNO JUDESIŲ TEATRAS

Aliutė Mečys vokiečių naujojo realizmo kontekste

Pernai Rasa Andriušytė-Žukienė Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus prašymu parengė vienos mažai žinomos lietuvių kilmės menininkės iš Vokietijos kūrinių parodą. Iki šiol Aliutės Mečys (1943–2013) vardas Lietuvoje ką nors sakė ne daug kam.¹ Vokietijoje dailininkė irgi neišgarsėjo, nors sulaukė pripažinimo 1974–1977 m., kai buvo rodoma kompozitoriaus avangardisto György'o Ligeti'o opera „Didysis siaubūnas“ su Aliutės Mečys kongenialia scenografija ir kostiumais. Tačiau netikėtai ji atsisakė scenografės karjeros ir atsidėjo tapybai, pasitraukdama iš dėmesio centro. Tiesa, negalima tvirtinti, kad jos paveikslai ir piešiniai liko nepastebėti – Hamburge, kur gyveno, ir kituose Vokietijos miestuose surengtos 9 personalinės parodos, dalyvauta 10 grupinių parodų. Vis dėlto didesnis karjeros proveržis neįvyko. Vokietijoje neišleistas nei kūrinių katalogas, nei albumas, nesama išsamesnės menotyrinės analizės, nors dailininkės kūryba tikrai savita. Kai 2013 m. Aliutė Mečys mirė, jos kūrinių saugojimu pasirūpino Hamburgo dailininkų paveldo fondas, o archyvą į Lietuvą parsigabeno M. K. Čiurlionio dailės muziejus. Šios institucijos ir galerija „Aukso pjūvis“ paskolino savo saugomus Aliutės Mečys kūrinius, daiktus ir dokumentus Mykolo Žilinsko dailės galerijoje rengiamai dailininkės retrospektyvai. Profesionalų kuratorės Rasos Andriušytės-Žukienės darbą lydėjo sėkmė. Retrospektyva iš tikrųjų įspūdinga. Žiūrovai emociškai ir intelektualiai panardinami į keistų ir slogių Aliutės Mečys vaizdinių jūrą. Svarbus papildinys – pirmasis šios dailininkės kūrybai skirtas katalogas.

Uždavinys teko, sakyčiau, labai sunkus, nes dalis šaltinių kuratorei dar nebuvo, kiti jau ir nebus prieinami. Nepaisant to, pavyko nuosekliai rekonstruoti Aliutės Mečys pasaulėžiūrą, pasaulėjautą, kūrybos metodą, pateikta gilių įžvalgų, vaizdingų apibūdinimų. O svarbiausia – tiek ekspozicija, tiek tekstai žiūrovams ir skaitytojams atveria šios originalios kūrėjos asmenybę.

Aliutės Mečys kūrybos metodą atskleidžia gausiai eksponuojami piešiniai, scenografijos ir kostiumų, tapybos paveikslų eskizai. Teminiai spaudos fotografijų rinkiniai rodo, kad dailininkė nuotraukas naudodavo kaip kompozicijos pagrindą, jas padidindama ir kitaip transformuodama.

Aliutės Mečys pasaulėjautą ir biografiją kuratorė atskleidžia išmoningai, bet su saiko pojūčiu. Eksponuojami autentiški daiktai, pavyzdžiui, juodi dailininkės drabužiai, asmeninės fotografijos, dėžutės su laiškais, jos apipavidalinti Ligeti'o muzikos plokštelių vokai, parodų plakatai. Iš kūrėjos rankraščių sužinome, kad Aliutė pati mokėsi lietuvių kalbos, kurdama vaizdingus naujus žodžių derinius. Rankraščiai atskleidžia ir literatūrinius jos sugebėjimus. Beje, avangardistinės Ligeti'o operos fantastinius makabriškus personažus sukūrė būtent ji. Šį procesą atskleidžia vieni įdomiausių parodos eksponatų – operos kostiumų ir scenografijos eskizai su komentarais, užrašytais ant to paties lapo.

Piešiniai – bene įdomiausia parodos dalis. Kuratorė atskleidžia jų svarbą menininkės kūrybos metodui: „Jos piešiniai dažniausiai – tai ruošiniai tapybos kompo-

Aliutė MEČYS. Tėvo namai. 1987

© 2014, Forum für Künstlernachlässe, Hamburg (Germany)

zicijoms, pedantiškai sulanguoti kvadratais, nelyginant renesanso meistrų freskų ruošiniai. Kodėl to reikėjo? Turėdama dailininkės specialybę, A. Mečys buvo linkusi į formų ir mastelių apskaičiavimus, nes scenografų darbui tai būtina. Langeliai ir kvadratai (o juose – kantrybės ir kruopštumo išraiška) užklojė ir piešinių paviršių, nes taip dailininkė didino spaudos vaizdinius.“²

Įvadiniame katalogo tekste vaizdingai ir išsamiai atskleidusi individualią Aliutės Mečys pasaulėjautą ir darbo metodus, Andriusytė-Žukienė, deja, per mažai dėmesio skyrė jos kūrybos santykiui su to meto Vokietijos daile. Surado sąsajų su Josephu Beuysu, Nobuyoshi’u Araki’u, su Vienos akcionistais, tačiau padarė išvadą, kad Aliutės Mečys „vizualumas ir technikos preciziškumas“ nebūdingas jos amžininkų kūriniais.³ Su tokiu požiūriu nesutinku, todėl šioje recenzijoje aptarsiu dailininkės tapybos ir piešinių ryšį su vokiečių naujojo realizmo tendencijomis.

Vakarų Vokietijoje po karo menininkams realistams buvo sunku, nes prioritetas teiktas abstrakčiam menui, ypač nuo 1950 m. Werneris Haftmannas net skelbė, kad baigėsi „Vakarų realizmo viešpatavimas“.⁴ Tačiau jau 7-ojo dešimtmečio pradžioje Vakarų Vokietijoje realistinis menas vėl atgijo (Rytų pusėje ši tendencija niekada

ir nebuvo nutrūkusi). Pirmiausia 1968 m., ketvirtojoje *Documenta* parodoje, dėmesio centre atsidūrė poparto ekspozicija, o 1972 m. penktoji *Documenta* plačiai pristatė fotorealizmą. 1969–1973 m. surengtos didelės parodos Berlyne („Naujasis realizmas“), Štutgarte („Realizmo principas“, „Amerikietiškas fotorealizmas“), Vupertalyje („Realybė – Realizmas – Realybė“) sukėlė karštas disku-

sijas apie šiuolaikinę realizmo sampratą. Peteris Sageris jas apibendrina knygoje „Naujos realizmo formos. Menas tarp iliuzijos ir tikrovės“, išleistoje 1973 m. Autorius nagrinėja kintančią realizmo sampratą, išskiria keletą susisiekančių tendencijų (fotografinį realizmą, figūratyvinį realizmą, kritinį realizmą ir socialistinį realizmą).⁵ Dėmesį traukė parodos „Tikroviškas menas“ Hanoveryje (1974), „Italų realistai 1945–1974“ (1977), „Realizmas ir realybė“ Darmštate, „D. – realizmas. Realistinis menas Vokietijos Federacijoje“ Kaselyje (1978). Atgijo ir susidomėjimas XX a. 3-iojo dešimtmečio verizmu, naujuoju daiktiškumu (*Neue Sachlichkeit*).

Mažai tikėtina, kad Aliutė Mečys šių meno procesų nebūtų sekusi, be to, ji gyveno Hamburge, o būtent šio miesto Meno susivienijimas (*Kunstverein*) 1978 m. surengė plataus atgarsio sulaukusių parodą „Kaip geras realistas aš turiu viską prasimanyti. Internacinionalinis realizmas šiandien“. Kataloge Uwe M. Schneede rašo: „Alexo Colville’o sakinio tariamas prieštaravimas neabejotinai apibūdina programą, antraip jis nebūtų pasirinktas parodos pavadinimu. Ši paroda ir katalogas kalba ne apie tiesioginį tikrovės atspindį ar atpasakojimą, ne apie regimojo pasaulio paveikslus (Brechtas yra sakęs, esą ne

vienas realistas nepasitenkina tuo, kad „vis kartotų tai, kas žinoma“). Čia kalbama apie individualios fantazijos atsakymus į tikrovės klausimus ir abejones, kurias kelia ne tik tai, kas iš tikrųjų matoma, bet ir baimės, troškimai, svajonės, košmarai. [...] Paroda ir katalogas pasakoja ir apie tai, kad paveiksle estetiškoms priemonėms atvaizduota tikrovė yra, pasak Colville'o, naujai prasimanyta ir kad šis vertimo į visai kitą paveikslų kalbą (su savita gramatika, savita sintakse) procesas tampa daugelio realistinių paveikslų tema. Realizmas po Magritte'o atrodo visai kitaip negu iki Magritte'o.“⁶ Parodoje išskleista didžiulė realistinių pozicijų įvairovė. Šalia poparto kūrėjų Richardo Hamiltono, Jimo Dine'o, Ronaldo Brookso Kitajaus, Davido Hockney'o, Andy'o Warholo tapybos, Edwardo Kienholzo skulptūrinių instaliacijų buvo rodomi fotorealistinio stiliaus tapytojų Johno Salto, Howardo Kanovitzo paveiksiai, Duanėo Hansono, Johno Daviso skulptūros. Italų neorealisto Renato Guttuso darbai buvo eksponuojami šalia ispanų realistų Francisco Lopez, Marios Moreno ir Isabelės Quintanillos. Savitai realizmu varijavo kanadietis Alexas Colville'is, sakęs, kad peizažuose jis tapo „sustingusį laiką“, ir italas Domenico Gnoli's, susikoncentravęs į daiktų magiją. Daug vietos skirta skirtingoms realistinėms vokiečių tapybos tendencijoms – nuo Gerhardo Richterio kapitalistinio realizmo iki Berlyno kritinių realistų Wolfgango Petricko, Peterio Sorge's, Klausio Vogelsango, Hanso-Jürgenio Diehlio, Ulricho Baehrio. Pristatyti du Hamburgo dailininkai, atstovaujantys naujam realizmui – Haraldas Duwe ir Almutas Heise. Nors tą daryti buvo neįprasta, į parodą pakviesti keli Rytų vokiečiai – į simbolizmą linkstantys realistai Bernhardas Heisigas, Volkeris Stelzmannas, Arno Rinkas, Horstas Sakulowski's, Sighardas Gille.

Yra žinoma, kad Aliutė Mečys 1979 m. nutraukė sėkmingą scenografės karjerą ir atsidėjo tapymui. Gal ši įspūdinga plačiai interpretuoto realizmo paroda ir buvo viena iš netikėto jos apsisprendimo priežasčių?

Vakarų Vokietijoje antras svarbus realizmo centras buvo Hamburgas. Čia kūrė pripažinimo anksti sulaukęs realistas Haraldas Duwe, kurio socialinės satyros iš dalies artimos Aliutei Mečys, panašūs ir jų kūrybos metodai. Duwe rašė: „Aš galiu perteikti realybę labai ti-

kroviškai, bet parodyti ją tokią svetimą ir agresyvią, kad žmonės negalės praryti jos taip paprastai, kaip vartojimo prekės.“⁷ Dar didesnio populiarumo sulaukė tapytojai realistai Peteris Nagelis, Nikolausas Störtebeckeris, Dietmaras Ullrichas, 1965 m. Hamburge susibūrę į grupę ZEBRA. Atrodytų tikrai keista, jei tame pačiame mieste gyvenusi ir kūrusi Aliutė Mečys nebūtų jautusi jokios jų įtakos. Naujojo realizmo manifeste ZEBRA rašė, kad tapyba turi vaizduoti žmogaus figūrą totaliai pasikeitusioje aplinkoje tarp modernaus technizuoto pasaulio fenomenų. Jie ragino vengti visko, kas atsiktina ir atitraukia dėmesį nuo prototipo.⁸ Tikslui pasiekti siūlė ir konkrečias išraiškos priemones – tai „apimčių plastiškumas, lygus paviršius, centrinė perspektyva, centruota kompozicija, figūros eksponavimas“.⁹ Daug ką iš to repertuaro matome ir Aliutės Mečys paveiksluose. Galima atsekti dar vieną bendrumą – manifeste ZEBRA aptaria, kaip spaudos fotografija ir televizija pakeitė mąstymą, įpročius ir tai neišvengiamai atsispindi tapyboje. Tačiau, pasak kritiko Wolfo-Dieterio Dubės, „fotografijos įtraukimas nereiškia, kaip fotografinio realizmo atveju, kad atsiranda santykis su reprodukuota tikrove“.¹⁰ Vis dėlto Aliutei Mečys buvo svetimas grupės ZEBRA žavėjimasis modernia technika. Daug artimesni jai buvo moralizuojantys kritiniai realistai iš grupės „Naujojo prašmatnumo mokykla“ (*Schule der Neuen Prächtigkeit*) – su šiais berlyniečiais dailininkę siejo ne tik panašios išraiškos priemonės, bet ir pasaulėjauta, giminiška ikonografija.

1964–1968 m. Vakarų Berlyne realistines tendencijas puoselėjantys menininkai įkūrė savitarpio pagalbos galeriją *Grossgörschen 35*. Jos flangas, vėliau pavadintas kritiniais realistais, 1972 m. įkūrė grupę *Aspekt*. Jų kūriniai buvo rodomi ir minėtoje tarptautinėje realizmo parodoje 1978 m., be to, su jais Aliutė Mečys galėjo susipažinti ir anksčiau – 1967 m. Hamburge, galerijos *Junge Generation* surengtoje parodoje *Sezession Grossgörschen 35 Berlin*, kurioje dalyvavo kritiniai realistai Ulrichas Baehris, Hansas Jürgenas Diehls, Wolfgangas Petrickas ir Peteris Sorge.¹¹ Su įvairiomis naujojo realizmo tendencijomis menininkė galėjo susidurti ir tada, kai dirbo Schillerio teatre Berlyne.

„Kritinių realistų nuopelnas yra tai, kad į tapybą jie kuriam laikui sugrąžino visuomeninį ryšį, atskleidė kas-

dienines socialines negeroves, politinės kultūros smukimą. Kurdami karikatūras ir iškraipytus atvaizdus, įspėjo dėl psichinių ir fizinių žmogaus deformacijų, atskleidė su-svetimėjimą, plintantį kasdieniniame gyvenime ir darbo procese, savimi patenkintai buržuazinei visuomenei prieš akis parodė tikrovės paveikslą, rodantį kad gerovės laikai jau seniai praėję¹² – rašo Barbara Straka.

Aliutei Mečys ypač artima Wolfgango Petricko pozicija. 1976 m. jis rašė: „Iš esmės realybė šiandien man atrodo didele dalimi kaip kažkas nematomo, daugiau kaip psichinė situacija. Aš remiuosi tuo, kas yra fotografinė tikrovė arba matoma realybė, bet ji yra pernelyg kompleksiška, kad galėčiau viską atvaizduoti grynai fiziniu atžvilgiu. Bandau šitą susvetimėjimo būseną, ypatingus psichinius pokyčius perteikti paveiksle kaip deformacijas. Socialinių ir psichinių blybių aš kaip tapytojas, matyt, negalėsiu pakeisti, bet galiu jas sublimuoti, pasitelkdamas fantaziją.“¹³

Aliutės Mečys paveiksluose „Autoportretas su mano meile“ (1982), „Kompozicija su autoportretu dėžėje ir György’u Ligeti’u“ (1983), „Mirštanti ir mirusioji“ (2000) kaip ir Wolfgango Petricko paveiksle „Vyras ir moteris“ (1970) pasiskolinama ir drąsiai transformuojama krikščioniška „Mirties šokio“ ikonografija, kurios pagrindas – dar gyva būtybė poroje su yrančiu lavonu arba griaučiais. Abu menininkai lyg apsėsti rodo žmogaus kūno senėjimą, nuneria odą, tyrinėja vidaus organus ir griaučius, alegoriškai siedami tai su gyvenimo laikinumu, su dramatiškomis praeities, dabarties ir ateities vizijomis. Peteris Sageris rašė: „Petricko tapyba kaltina pasaulį, kad šis nesipriešina terorui, yra pasinėręs į vartojimą, neišvengiamai pasmerkdamas save mirčiai. Visur irimas, pradurta oda, chirurgo peilis sminga į mėsą. Tačiau kritiškas požiūris čia nėra nei vienpusiškas, nei tiesmukiškas, susilauksniuoja į daugybę asociatyvių detalių.“¹⁴ Toks apibūdinimas tikėtų ir Aliutės Mečys tapybai.

Petricko figūrinėse kompozicijose „Būsenos“ (1976), „Interjeras (1978) esama hibridinių būtybių, kurios svarbios ir Mečys ikonografijai. Žmogaus veidas čia pavirsta žvėries kauke, rankos ir kojos turi paukščių ar žvėrių nagus. Petrickas savo paveikslams impulsų sėmėsi iš Hanso Prinzhorno knygos „Psichinių ligonių menas“, iš medicinos atlasų. Būtų įdomu sužinoti, ar tokiais šaltiniais ga-

lėjo naudotis ir Aliutė Mečys. Esama ir daugiau aspektų, suartinančių ją su kritiniais Berlyno realistais. Eckhar-to Gillen teigimu „Diehlas, Petrickas, Baehris analizavo amžiną individo norą slėptis po kauke, imantis tam tikro vaidmens, užimant tam tikrą pozą.“¹⁵ Tą galima pasakyti ir apie Aliutės Mečys paveikslus „Autoportretas“ (1982), „Autoportretas su kauke“, „Kalinė“, „Kompozicija su autoportretu dėžėje ir György’u Ligeti’u“ (1983), „Vilkda-gis“ (1988), „Portretas su kauke ir pelėda“ (2001), „Senė su trim galvomis“ (2002), „Tapanti ranka“... Kai kada čia, pavyzdžiui, paveiksluose „Sakalas“ (1985), „Galva su uždengtomis akimis“ (1987), „Sena dama su skrybė-le ir pelėda“ (1988), „Prancūziškas pavydas“ (1982), jai ne mažiau svarbios aklumo, geismo, pavydo ar tuštybės alegorijos. Nedideli jos paveikslėliai su priartintais ir de-formuotais veido fragmentais – „Veidas“ (1980), „Akis“ (1981), „Veido dalis su viršutiniu žandikauliu“ – asocijuojasi ne tik su siurrealistų, bet ir su amžininkų – Berlyno realistų tapyba, su Baehrio paveikslais „Vokiškas torsas IV“, „Mažas gipsas“ (1972).

Ne tik Aliutė Mečys, bet ir kiti vokiečių tapytojai (Pete-ris Sorge, Ulrichas Baehris) paveiksluose dažnai vaizduoja ginkluotus žmones su dujokaukėmis – tai aliuizija į Antrojo pasaulinio karo pasekmes, karą Vietname ir Šaltąjį karą.

Visi rašantys apie Berlyno realistus, o ir jie patys, pa-žymi, kad agresyviais, deformuotais vaizdiniais siekiama sukelti optinį šoką, kad žmonės atsipeikėtų iš patogaus miesčioniško snaudulio. O tai vienas iš pagrindinių Aliutės Mečys kūrybos bruožų.

Dar labiau negu ji vaizduoti autoportretus morali-zuojančiose alegorinėse figūrinėse kompozicijose mėgo Johannesas Grützke. Abiejų menininkų polinkį teatra-liškai inscenizuoti save ar kitus asmenis paaiškina jų darbo teatre patirtis. Eckhartas Gillenas rašo: „Johanne-sas Grützke, su Manfredu Bluthu, Matthiasu Koeppeliu ir Karlu Heinzu Zandu įsteigęs menininkų grupę Neuen Prächtigkeit, o nuo 1973 iki 1979 m. projektavęs sceno-grafiją Peteriui Zadekui, drobėse kuria tikrą kūno ir ju-desių teatrą.“¹⁶ Kodėl pasitelkia autoportretą, Grützke argumentavo taip: „Realybės fragmentas leidžia nutapyti visą realybę. Aš teigiu, kad mane supanti realybė atsto-vauja visai realybei. Vadinasi, ir aš kaip asmuo atstovau-

ju visiems asmenims... Tapau asmenis pagal savo paties veidrodinį atspindį, jie turi mano bruožus ir judesius.“¹⁷ Aliutė Mečys, tapydama autoportretus, kelia sau panašius tikslus, tačiau prioritetą teikia ne politinėms ar istorinėms alegorijoms, o negrįžtamam kūno senėjimui.

Apokaliptinėse jos vizijose svarbus vaidmuo tenka griuvėsių vaizdams, išplaukiantiems iš vaikystės atsiminimų. *Triimmerstädte* (griuvėsių miesto) panoramos buvo ne vieno vokiečių menininko tema. Prisiminkime po karo Dresdene sukurtus Wilhelmo Rudolpho piešinius. Minėtoje tarptautinėje realizmo parodoje Hamburge Renato Guttuso rodė išpūdingą paveikslą „Gibellinos griuvėsiai“ (it. *Rovine di Gibellina*) (1970), atspindintį žemės drebėjimą Sicilijoje. Aliutė Mečys paveiksle „Karas“ (1985) pasirenka panašią dinamišką kompoziciją, bet italų neo-realistų abstrahuotą griuvėsių vaizdą pakeičia preciziškai ištapytais monochrominiais sugriuvusių pastatų vaizdais. Žaliai pilkas dramatiškas „griuvėsių miestas“ dar artimesnis 7-ojo dešimtmečio pradžioje sukurtiems Richardo Oelze's griuvėsių peizažams, skendintiems slegiančioje tyloje. Abu menininkai realistišką, net precizišką daiktišką vaizdavimą derino su siurrealistiniais elementais.

Kaip ir jos bendraamžiai vokiečių tapytojai, Aliutė Mečys atidų aplinkos ir savęs stebėjimą, precizišką detalių vaizdavimą derina su groteskišku hipertrofavimu, net fantastiniais elementais. Toks realizmas artimesnis veristams Otto Dixui, George'ui Grossui ir siurrealizmui negu amerikiečių fotorealizmui. Aliutę Mečys jaudino tos pačios egzistencinės ir politinės temos kaip ir jos amžininkus vokiečių menininkus, bet jos kūryboje daugiau subjektyvumo ir net asmeninės paranojos. Ikonografiniu atžvilgiu originaliausi, emociškai įtaigiau tie menininkės paveikslai, kuriuose atsispindi sudėtingi jos santykiai su motina, nostalgikiškai tėvo gimtinės Lietuvos vaizdiniai, nelaimingai pasibaigęs meilės ryšys su György'u Ligeti'u, tragiški išgyvenimai ir nenoras susitaikyti su senatve.

Apibendrindama darau išvadą, kad Aliutės Mečys menas savitas ir tuo pat metu labai vokiškas, glaudžiai susijęs su tuometine realizmo samprata. Naujuoju realizmu ji susidomėjo 8-ojo dešimtmečio pabaigoje per patį šios bangos pakilimą. Bet ir po to, dėmesiui vis labiau kryptant į neoekspresionizmą ir postkonceptualų-

jį meną, liko ištikima šiai kryptčiai, iki pat mirties kūrė apokaliptines vizijas, įkūnijamas hipertrofuotai realistiška ir siurrealistine plastine kalba. Kadaisė neprisijungusi prie jai artimų naujojo realizmo puoselėtojų, ji taip ir liko didžiųjų parodų, meno rinkos nuošalėje. Tačiau tai nesumenkina jos kūrybos įtaigos, tikiu, kad dar ateis ir deramas pripažinimas. Ši puikiai parengta retrospektyva Kaune – pirmas, bet gana didelis žingsnis šia linkme. ■

¹ Apsilankęs pas menininkę 1990 m., pirmasis savo įspūdžius aprašė ir žurnale *Santara* paskelbė Arūnas Vyžintas, o po aštuonerių metų *Kultūros baruose* interviu su ja publikavo profesorė Raminta Lampsatytė, irgi gyvenanti Vokietijoje. Žr. Arūnas Vyžintas. Aliutė Mečys. *Santara*. 1990 m. vasara, p. 82–84.

Aliutė Mečys: Irealizmas ir fantazijų Lietuva. Ramintos Lampsatytės interviu su Aliute Mečys. *Kultūros barai*. 1998, nr. 11, p. 63–66.

² Rasa Andriušytė-Žukienė, *ALIUTĖ. Dailininkės Aliutės Mečys (1943–2013) asmenybė ir kūryba*. Parodos knyga. Nacionalinis M. K. Čiurlonio dailės muziejus, Kaunas. 2014, p. 21.

³ Ten pat, p. 21.

⁴ Werner Haftmann. *Malerei im 20. Jahrhundert*. München. 1965. S. 519.

⁵ Peter Sager. *Neue Formen des Realismus. Kunst zwischen Illusion und Wirklichkeit*. DuMont Schauberg. Köln. 1973.

⁶ Uwe M. Schneede. Als guter Realist muß ich alles erfinden. In: *Als guter Realist muß ich alles erfinden. Internationaler Realismus heute*. Kat. Kunstverein und Kunsthaus Hamburg. 1978, S. 5.

⁷ Harald Duwe. Realität und Abbild. Žr. Uwe M. Schneede... S. 73.

⁸ Gruppe ZEBRA. Kat. Hamburg, 1978, S. 39.

⁹ Ten pat. S. 39.

¹⁰ Ten pat. S. 8.

¹¹ Aufbruch zur Kunststadt Berlin 1964. Grossgörschen 35. Hrsg. Eckhart J. Gillen. Kat. Haus am Kleistpark. Berlin. 2014. S. 23.

¹² Barbara Straka. Die Wiederkehr der Realität: Formen Kritischer Kunst. In: *Interferenzen: Kunst aus Westberlin, 1960-1990*. Verlag Dirk Nishen. Berlin. 1991. S. 48.

¹³ Žr.: Uwe M. Schneede... S. 183.

¹⁴ Žr.: Peter Sager... S. 191–192.

¹⁵ Eckhart J. Gillen. Gruppenbild ohne Dame. Aufbruch zur Kunststadt Berlin 1964. S. 24.

¹⁶ Eckhart Gillen. *Feindliche Brüder? Der Kalte Krieg und die deutsche Kunst 1945-1990*. Nicolaische Verlagsbuchhandlung. Berlin. 2009. S. 394.

¹⁷ Johannes Grützke. Kunstverein Braunschweig. 1977. S. 26.

MAGIŠKI RYŠIAI

*Kasmet vasario pradžioje
Tave, Dieve, garbinam.
Tave, Viešpatie, išpažįstam.
Tave, amžinąjį Tėvą,
Štai garbina visa žemė...*

Tokiais žodžiais prasideda Arvo Pärto „Te Deum laudamus“. Atlieka du valstybiniai chorai – Kauno ir Lietuvos 2015 m. vasario 14-ąją Vilniaus filharmonijos didžiojoje salėje. Kadaisė čia dirbau dailininku, plačia plakatine plunksna rašydavau informaciją apie atlikėjus ir koncertus. Čia nutapiu pirmuosius savo paveikslus, kūriau grafines miniatiūras. Ir staiga po 35 metų, tartum atsibudęs iš gilaus miego, panorau vėl apsilankyti šioje man svarbioje vietoje. Šį kartą susitikimas su muzika ypatingas – dabartis siejasi su prisiiminimais. Salėje stebiu viską: žmones, sėdinčius šalia, scenos kompoziciją, skliautus, architektūrines balkonų konstrukcijas, atlikėjų mimiką, muzikos instrumentų formas. Stebėjimų įkvėptas, eskizų knygelėje piešiu idėjų užuominas. Per pertrauką fojė sukdamas ratus, akimis ieškau pažįstamų veidų. Einu, einu, o jų nematyti. Svarstau, gal prabėgę metai taip pakeitė publiką, o gal menininkai retai vaikšto į koncertus?.. Staiga pamatau tartum pažįstamą šukuoseną. Prieinu arčiau – tai Šura Jacovskytė. Neseniai jos fotografijų paroda buvo Varšuvoje, Lietuvos kultūros centre. Sakau jai: buvau sunerimęs, kad nesutiksiu nė vieno pažįstamo. Šura klausia,

kaip čia atsiradau... Paaiškinu, kad rytoj – Nacionalinių kultūros ir meno premijų įteikimas...

Kasmet vasario pradžioje gaunu atviruko dydžio kvietimą. Kasmet vasario viduryje Lietuvos prezidentūroje vyksta iškilmės. Kasmet Nacionalinių premijų komisija išrenka laureatus. Įžengęs į rūmus, einu pro specialius vartus. Iš kišenių išėmęs telefoną, piniginę, raktus, akinius, kitus metalinius daiktus, aliarmo nesukeliu. Atsiveria kelias į iškilmų salę. Kopdamas laiptais pusbalsiu sakau: labas, labas, labas. Visų nuotaika pakili, šypsenos giedros. Likęs dar pusvalandis, galiu rinktis vietą, tuščios kėdės kviečia – sėskitės, sėskitės, sėskitės čia... Ant stalo tamsiai raudonų rožių kalnas 2014 metų laureatams – dviem aktoriams, dviem literatams, architektui ir fotografui. Šį kartą tarp jų nėra nė vieno dailininko. Žymi iliustratorė Birutė Žilytė buvo pristatyta. Bet jos tarp laureatų nėra. Kodėl? Žilytės kūryba ir dvasingumu grožiuosi nuo pat studijų metų. Lankiausi jos namuose daugybę kartų, valgiau bulves su kopūstais, užgerdamas rūgpieniu, klausiausi muzikos, ir senos, ir avangardinės. Visos kalbos su Birute ir Algirdu Steponavičiais sukdavosi apie meną. Neseniai išėjo albumas „Paslaptingas būties švytėjimas“, pristatantis dailininkės kūrybą. Salėje Žilytės nematau. Prie manęs atsisėda skulptorius Gediminas Karalius. Labas. Klausiu jo nuomonės, kodėl šios puikios menininkės nėra tarp laureatų? Abu spėliojame...

Staiga atsidaro didžiosios durys, tvirtu žingsniu įeina Prezidentė, atsisėda šalia aktoriaus Regimanto Adomaičio. Netrukus jam įteikiama pirmoji puiki rožių puokštė. Aktorius priima jas paskubomis, neįsižiūrėdamas, tiek tų puokščių gyvenime gavęs. Priena prie mikrofono ir tartum spektaklio pradžioje palengva, neskubėdamas, patylėdamas sako, kad žodžiai prarado prasmę, todėl neparengęs jokios kalbos, nes ką gi reiškia žodžiai, jeigu po daugybės aukščiausio rango politikų pareiškimų kraujas Ukrainoje kaip liejosi, taip ir liejasi... Valentinas Sventickas padėką skaito iš popierėlio, kalba apie mamos pomėgį siūti, lopyti. Metafora – jis lopo lietuvių literatūros drabužį... Kitas laureatas architektas Rolandas Palekas pasitelkia panašią metaforą – valstybė ir jos drabužis. Man tas besikartojantis metaforinis siuvimas artimas – kadaise Kaune, Stepo Žuko technikume, mokiausi siūti odinius rankinukus, dirželius, pinigines, po to Lepšių kaime siūdavau mamai impilus, užvalkalus. Fotografas Algirdas Šeškus išsiverčia be popierėlio, kalbėdamas apie atspindžius – mumyse atspindimi mus supanti aplinka, o mes atspindime joje... Cereemoniją pradėjo ir baigė muzikos grupė NI&Co, kuriai dirigavo Gediminas Gelgotas, plastiškais rankų mostais tartum liedsdamas tai smuikininkę, tai violončelininką. Garsai sruveno, sukosi verpetais – toks įspūdis tartum vėjas pūstelėjo į klasiką ir ji tapo šiuolaikiška, gaivi, veržli, jaunatviška...

Po iškilnių mudu su Oskaru Koršunovu užsukam į kavinę, žodžiai patys liejasi, abipusis pokalbio alkis... Koršunovas klausia, kaip man sekasi, sakau, daug keliauju ir stengiuosi negalvoti, kaip man sekasi, kartais mintimis dalijuosi su *Kultūros barų* skaitytojais... Jam įdomu, ar dar kuriu teatrą, abu matyti mano spektakliai „Baltas briedis“ ir „Medinis žmogus“ jam patikę. Kurti teatrą galėčiau nebent subūręs savo aktorių grupę ir kuriam laikui atsisakęs vizualinių menų. Panašiai pasielgė Tadeuszas Kantoras, manyčiau, giliausią pėdsaką mene palikęs, kai įkūrė savo teatrą. Koršunovas pasakoja, kad gastroliuodamas po pasaulį dažnai mato mano plakatus, kuriais prekiauja vadinamieji „kolekcionieriai“. Da-

lijasi planais, kad statys spektaklį Varšuvoje, vadinausi, vėl susitiksimė...

*Viešpatie, neleisk lengvai numirti
Apkabinus, kas toli toli
Vieną kirtį, paskutinį kirtį
Nulaužtojų tėvynės obelų...*

Tai Vlodo Baziūno eilės iš Vytauto Miškinio kantatos „Taip man Tėvynė kalbėjo“. Premjera – per 2015 m. vasario 16-osios minėjimą Filharmonijoje. Sėdžiu balkone, scenoje atlikėjų spiečius – Kauno valstybinis choras, Simfoninis orkestras... „Ažuoliuko“ jaunučiai, matyt, netilpo, todėl išsirikiavo balkono priekyje, netoli mainės... Magiškas koncertas! Susikaupęs seku vokalistės dainuojamus žodžius ir emocinę muzikos kaitą, net nepiešiu. Šįkart nebesijaučiu vienišas.

Iškilmingo koncerto klausosi ir Prezidentė. Sėdi parteryje, apsupta kitų politikų. Smalsiai stebiu, ar Dalia Grybauskaitė ploja su entuziazmu, ar tik iš mandagumo... Kai atėjau į koncertą, pastebėjau, kad man šypsosi vienas, tartum pažįstamas veidas. Ilgai nelaukęs priėjau pasisveikinti, pasirodo, tai kompozitorius Arvydas Malcys. 1999 m. leisdamas savo kūrinių plokštelę „Akustinė bedugnė“, paprašė sukurti viršelį, iš tikrųjų tai buvo jau išsirinkęs mano pastelinį paveikslą „Klūpintis žmogelis“, kurio pratęstos rankos tartum jungiasi dangaus fone, ir prašė tik leidimo jį panaudoti. Apsidžiaugiau, kad kompozitorius pajuto ryšį tarp mano tapybos ir savo muzikos. Toks bendradarbiavimas man ne naujiena. Garsus lenkų kompozitorius Krzysztofus Pendereckis turi net penkias plokšteles su mano paveikslais ant viršelių, o su Bronium Kutavičium ryšys nenutrūksta jau daug metų – jis parašė kūrinių, įkvėptas mano kūrybos, o aš ne kartą piešiau scenoje ant didelių ekranų, klausydamasis jo kompozicijų. Pastaruoju metu panašius performansus esu atlikęs su violončelininku Andrzejum Baueriu.

Taip susiklostė, kad Filharmonijos direktorė Rūta Prusevičienė pakvietė į dar vieną – Kinijos mongolų tradicinės muzikos ansamblio IH TSETSN koncertą. Programoje „Aukojimo odė“, kurioje sakoma:

Mes garbiname visus dievus ir dėkojame, kad esame saugūs
Mes garbiname dievybes, kurios laimina grožį
Mes garbiname dangų ir dėkojame jam už gyvybę
Mes garbiname žemę ir esame dėkingi jai, kad palai
ko mūsų gyvastį...

Kitų kūrinių pavadinimai vaizdingi – „Platumos“, „Dangaus vėjai“, „Erelis“, „Uola“, „Ristūnas“, „Puikieji žirgai“, „Tūkstančiai šuoliuojančių eržių“...

Atlikėjų išvaizda neįprasta, muzikos instrumentai nematyti, jų dainavimas unikalus – neša mane lyg pasakoje į tolimą egzotišką kraštą, kur dykumos, eržilai, raiteliai, greitis, energija... Prisiminiau 2007 m. Uzbekistane praleistas savaites, kai vaidinau save, keliaujantį Stasį, prancūzų filme *Bouzkashi*. Piešiau raitelių veidus,

kalnų ir lygumų arklius, ožio aukojimą, burtininkę, kitas scenas... Šio koncerto programėlėje raudona linija piešiu ožką. Mat Kinijoje šie metai yra ožkos...

Litexpo – Knygų mugėje – žmonių upė ir tūkstančiai knygų. Atidžiau besišvalgant, susidaro įspūdis, kad nemažai knygų išleista paskubomis. Kitaip sakant, nereikliai. Ką tai reiškia? Kai paimi knygą į rankas, ji turi vilioti originaliu viršeliu, įdomiu grafiniu sprendimu... Netikėtai mane užkalbina nepažįstama moteris, rodo žiedą, sakydama, kad tai Eidrigevičių giminės herbas. Nusiteikęs žiūrėti į knygas, staiga sutelkiu dėmesį į žiedą... Mat mugėse ne tik knygos. Kitame pastate – muzika, scena, plokštelės... Svajūnas Sabaliauskas užrašo dedikaciją ant knygos „Atviri pokalbiai su Lietuvos Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatais“. Salėje vyksta knygos apie maestro Juozą Miltinį pristatymas, rodomas filmas, fojė – ekslibrisų paroda, dešiniau – vaikams skirta erdvė. Tokia renginių gausybė, įvairovė, kad visko aprėpti neįmanoma. Daug pažįstamų, vos spėju sveikintis. Palinkiu sėkmės rašytojui Herkui Kunčiui, skubančiam į susitikimą su naujo savo romano skaitytojais... Mano dėmesys krypta į knygrišystės meno ekspoziciją, čia knygų viršeliai odiniai, vieną iš tokių su baltais tuščiais lapais perku, sakydamas, kad čia rašysiu/piešiu savo dienoraštį. Šiaip jį, nors nereguliariai, rašau jau daug metų... Sveikinuosi su Jokūbu Jacovskiu, jis man parodo savo sesers – Šūros Jacovskytės knygą „Vilniaus veidai 1964–1993“, už kurios apipavidalinimą gavo premiją. Bevardydamas randu fotografiją, kurioje Rimtautas Gibavičius su sūnum mano dirbtuvėje. Daugiausia dailininkų portretų – Didelytė, Skudutis, Kalinauskas, Cukermanas, Kuras, Repšys... Vilniaus gatvėse sutikti menininkai. Nespaltotų fotografijų pilki tonai dvelkia praeitimi... Jokūbas rašo man dedikaciją ne knygos pradžioje, o 189 puslapyje – ten įdėta 1960 m. nuotrauka, kurioje fotografijų autorė laiko ant rankų dar mažą savo brolių.

Ištrūkstu iš mugės šurmulio, nešinas krepšiu, apsunkusiu nuo knygų. Vilniaus oro uoste prisimenu, kad grįžęs vakare turėsiu suspėti į premjerą Varšuvos Didžiajame teatre – rodys operą „Marija Stiuart“.

RUSŲ DEMOKRATAS LENKIJOJE

Pirmas skyrius

Aš, išėjęs iš korpuso, stojau tarnybon tiesiai į generolo feldmaršalo kunigaikščio Paškevičiaus¹ veikiančiosios armijos kanceliariją.

Tai buvo 1832 metų gruodį, vadinasi, greitai po Varšuvos užkariavimo, – ji paimta 1831 metų rugpjūtį. Tos kanceliarijos direktorius buvo tikrasis tituliarinis patarėjas Ivanas Fomičius Samburskis, apie kurį čia ir papasakosiu. Visi jį pamiršo, istorija apie jį nutyli, nors tai ypatingas, man atrodo, net istorinis žmogus.

Samburskis buvo mažarusis, su reputacija asmens, apdovanoto nepaprastu protu ir gabumais, garsėjo kaip itin teisingas ir turėjo tvirtus įsitikinimus. Tarnyba tokius žmones tada dar brangino ir, jeigu ne visada, tai bent retkarčiais, juos prisimindavo, galvojo, kad be jų negerai, taigi jie reikalingi. Be to, Ivanas Fomičius buvo nepaprastai dalykiškas, tiesiog neatsirasdavo dalyko, kuriam jis nebūtų gabus, kurio ėmęsis jaustųsi ne savo vietoje. O apie teisingumą net ir kalbėti nėra ko – būdamas intendantas, vienais komisiniais galėjo

milijonus užgyventi, bet nieko neužgyveno ir visiems vagims nenugalimas buvo. Bet kokią gudrybę lengvai išvelgs ir perpras. Visi tai žinojo, todėl valdžia, skirdama Ivaną Fomičių kanceliarijos direktoriumi prie Dibičiaus,² nustatė jam dvigubą algą.

Kanceliarijos direktoriaus pareigos ypač svarbios ir labai visapusiškos. Po Varšuvos paėmimo čia susitelkė ir karinis, ir civilinis visos Lenkijos Karalystės susirašinėjimas. Reikėjo atkurti rusišką valdymą vietoj revoliucinio, paviešinti reikalingų pajamų sąrašus, užtikrinti įplaukas ir teisingą finansų judėjimą. Apskritai reikėjo organizuoti tarnybą, kuri tokiais atvejais – po karinio sutriuškinimo – virsta paprasčiausiu chaosu.

Šitas darbas didelis ir garbingas, bet neteikiantis pasitenkinimo. Nors reikalauja iš žmogaus didesnių nei paprasti gabumų ir užvaldo jį visą, bet yra, tarp kitko, beveik nematomas, kitaip sakant, juoda ruoša užnugaryje. Dabar padėtis galbūt geresnė, nes užnugaris visai kitaip vertinamas, o tada visa garbė ir šlovė teko tiems, kurie „ant akių“, pavojuje. Atseit užnugaryje lieka gebantys tik ašaroti. Na, esant tokiam požiūriui, nesunku įsivaizduoti, ką reiškia „kanceliarijos žiurkė“... Civilius, tarp kitko, tada mažai kas žmonėmis laikydavo. Tokie laikai buvo, ir nėra ko už tai pykti, kiekvienas laikotarpis turi savo keistumų, o viena iš to meto keistenybių – visiškas nesiskaitymas su nekarais darbais. Išimtį darydavo vien grafui Speranskiui,³ bet susitaikydavo su tuo tik kaip su nemalonia būtinybe. Keista prisiminti, bet žmonės su ypatingu

* Nikolajus Leskovas (1831–1895), rusų rašytojas (iki šiol populiaru jo „Ledi Makbet iš Mcensko apskrities“), aukštino tvirtas asmenybes, stiprią rusų dvasią. Bet jo herojams atsidūrus svetimoje aplinkoje, tie nacionalinio charakterio bruožai kartais įgauna keistoką, humoristinį atspalvį. Apsakyme „Rusų demokratas Varšuvoje“, paskelbtame 1880 m., nusistebėtinai tiksliai atskleidžiama, kur gali nuvesti „kilni patriotinė dvasia“, be to, sužinome, kad „minkštąsias galias“ bandyta taikyti jau XIX a. pirmojoje pusėje... – Vert.

rimtumu, būdavo, teigia, kad Rusija – ne prekybos ir ne žemdirbystės, o karinė valstybė, jos pašaukimas – būti grėsme pasauliui.

Dūmos narys Chomiakovas sakė: mes ilgai sklandėme tarp Rytų tingulio ir nešvaros šurmulio ar panašiai, o daugelis iš tikrųjų tuo tikėjo. Taip dažnai tada kartodavo šitą protingą posakį, kad, būdavo, pasiklausysi ir pradėdi tikėti. Krymas tai ištaisė, antraip tauškaliai niekada nebūtų užsičiaupę. Pavyzdžiui, pasakodavo kažkokius laukinius anekdotus, kaip atėjo du karininkai į traktierių ir, pamatę du civilius, sako liokajui: „Paduok mums du tituliarinius patarėjus.“ Tas nesupranta, o šie jam garsiai aiškina, kad tituliariniai patarėjai – tai putpelės. Atsakydamas į tai, vienas iš civilių paprašė: „O mums, brolau, atnešk du poručikus su krienais.“ Liokajus vėl nesupranta, o civilis garsiai paaiškina, kad poručikai – tai kepti paršiukai. Šitas kvailas anekdotas išreiškia tam tikrą nusiteikimą.

Aš pats atsimenu, kaip kartą vakaropėjau namo, prieš mane žingsniavo du karininkai ir toje Kazanės aikštės vietoje, prie sodelio, kur dabar dažnai stovi suomio vežimėlis su Vyborgo krendeliais, vienas sako: matai – *štafırka*, kitas atsako: matau. Rodo vienas kitam valdininką, perkantį krendelius ir rišantį juos į skarelę. Turbūt žmogus varganas buvo, nes skrybėlė ruda, o jis pats liesas, užtrintas. Vienas karininkas sako: imkim, perplėškim jį. Kitas pritaria: imkim. Ir čia pat, mano akyse, paėmę už milinės kraštų, perplėšė šonus iki pat apykaklės. Tik dulkės iš senos medžiagos parūko, net savo krendelius vargšas išbėrė. Ir visa tai dėl visiško nieko, galima sakyti, be pykčio, kvailo pokšto dėlei, su kažkokiu šventu kvaituliu, taip, kaip nartūs veršiai spardosi. Aš primenu tai todėl, kad parodyčiau, kokia buvo laiko dvasia ir koks nepakantumas viešpatavo pilietinės veiklos atžvilgiu, ypač tarp kariškių.

Antras skyrius

Samburskis savo įžvalgiu protu, aišku, puikiai perprato esamąjį laiką, todėl eidamas į kanceliarijos direktorius žinojo, kaip susitvarkyti. Jis pasirūpino ne tik pinigais, kurių neturėjo, tačiau į kuriuos įgijo teisę,

prisiimdamas didelį ir nepaprastai atsakingą darbą, bet ir išsireikalavo sau tokią padėtį, kad nebūtų pastumdėlis. Nenorėjo būti aklas kieno nors atsitiktinių fantazijų vykdytojas, jam reikėjo laisvės rinktis tinkamus žmones ir priemones sumanymams įgyvendinti. Dirbant su kunigaikščiu Ivanu Fiodorovičium tai buvo svarbiau nei su Dibičium, kuris buvo labai solidus administratorius. Su Paškevičium buvo sunkiau dėl charakterio bruožų ir valdymo ypatybių – kai kuriuos jo įsakymus būdavo nepatogu ne tik įvykdyti, bet kartais net ir suprasti.

Nežinau, kaip Paškevičius vertino didžiulius Samburskio gabumus, kurie, mano akimis žiūrint, buvo nepaprasti, bet širdies gilumoje, manyčiau, pripažino didelį jo sąžiningumą. Girdėjau, jam patikęs vienas anekdotas apie Ivano Fomičiaus jaunystę, skambantis maždaug taip: Samburskis buvo neturtingas žmogus ir siekė tarnybos. Dirbti jis, žinoma, galėjo tik plunksna, nes turėjo dovaną gražiai, ramiai, lengvai ir įtikinamai dėstyti mintis. Kai norėdavo ką nors sujaudinti arba atskleisti melą ir įrodyti tiesą, būdavo nepakartojamas. Šiuo atžvilgiu jis išgarsėjo, parašęs prašymą vienos varganos, smulkios dvarininkės, kurią smarkiai įžeidė turtingas kaimynas, vardu. Šis prašymas, imperatoriui Aleksandrui Pavlovičiui paduotas ketvirtadienį, per „šventą savaitę“, sujaudino Jo Didenybę iki ašarų ir valdovas paklausė: „Kas rašė?“ Našlė įvardijo Samburskį. Daugelis tada atkreipė į jį dėmesį. O dėl paties prašymo, tai imperatorius liepė peržiūrėti neteisingai išspręstą bylą, ir daugel metų kentėjusi, skriaudžiama našlė atgavo visas teises.

Samburskis rašė meistriškai, galbūt iš dalies todėl, kad įkvėptai įsijausdavo į reikalą ir mėgo kovoti už tiesą be baimės. Visa tai popieriuje liejosi laisvai, natūraliai, su kažkokiu poetišku tipiško *chocholo* laisvumu. Žvelgdamas į jį, ne kartą prisiminiau taiklią kažkieno pastabą, kad mažarusiems nebūdingas padorumas „per vidurį“. Niekur natūros nebūna tipiškesnės, iš dalies net tiesmukiškesnės kaip Mažarusijoje. Ten jeigu žmogus teisingas, tai niekuo jo nesugundysi, o niekšai, jeigu tokių pasitaiko, yra nebepataisomi. Samburskis, žinoma, priklausė pirmosios rūšies *chocholams*.

Bet nukrypau nuo anekdoto, kuris palenkė prie Samburskio Paškevičių ir turbūt buvo svarbiausias veiksnys, kodėl feldmaršalas jį taip gerbė. Buvo vienas kažkokios sunkios specialybės mokslininkas, atrodo, astronomas. Kad gautų laipsnį, jam reikėjo parašyti mokslinį darbą tema, kurią jis gerai išmanė, bet visiškai neturėjo talento kaip rašytojas. Sėdėjo, sėdėjo tas mokslininkas, kankinosi, puolė į neviltį, o Samburskis buvo jo šeimos draugas. Mato jis šitą bėdą, dieną, dvi, mėnesį duoda patarimus, žada padėti, kol pagaliau supykęs sako:

– Papasakok man viską, ką tau reikia parašyti.

Šis atsako:

– Neįmanoma, juk tai visas mokslas.

– Na ir pasakok visą tą mokslą.

Privertė papasakoti, išklause, o po savaitės atnešė gatavą disertaciją. Galbūt čia kai kas išpūsta ir padidinta, nežinau, bet anekdotas apie Samburskį skrajojo plačiai, daugelis jį pasakojo ir vis pabrėždavo, esą Ivanas Fomičius, nors nieko neišmanė apie astronomiją, viską perprato aštraus savo proto jėga. Apskritai buvo matyti, kad feldmaršalas laiko direktorių žmogumi nepaprastu, visapusiškai gerbtinu, tačiau tai nesutrukdė jiems išsiskirti gana juokingai, tiesą sakant, irgi anekdotiškai. Pretekstu tapo jų nesutarimas dėl originalaus klausimo apie samovarus, kuriems Ivanas Fomičius Samburskis užsimojo suteikti valstybinę reikšmę istorijos kontekste.

Trečias skyrius

Prigimtinis Ivano Fomičiaus charakterio paprastumas lėmė, kad mūsų kanceliarija tapo tarsi šeima. Ji buvo nedidelė, bene dešimt asmenų, bet jiems reikėjo rašyti slapčiausio turinio popierius, tad žmonės čia surinkti su didžiausiu atsargumu, su patikimiausiomis rekomendacijomis. O jeigu jau žmogų priimdavo, Ivanas Fomičius niekada neparodydavo, kad jo saugosi, nes nevysiškai pasitiki. Tokia nugarbinga, nors tarp žmonelių, menkų ir įtarių, gana paplitusi elgsena buvo svetima kilniam, toliaregiškam jo protui. Samburskis žinojo, kad vienybės niekuo

nepasieksi taip lengvai, kaip meile, ir turėjo užteklinai proto, kad brangintų jaunesnių bendradarbių širdingus jausmus. Jis stengėsi išsiaiškinti jaunų žmonių gabumus ir trumpomis poilsio minutėmis šnekėdavosi su jais apie viską, kas tik šaudavo į galvą. Todėl visada žinodavo mūsų mintis, nuotaikas ir ką kiekvienas gebame. Būdavo, pakalbės, pakalbės ir, žiūrėk, paveda darbą, iš kurio aiškiai matyti, kad tave jis visiškai perprato. Tokio viršininko, aišku, negalima nemylėti, nebranginti, todėl visi buvome prie jo labai prisirišę.

Dešinioji ranka buvo skyriaus viršininkas Lachtinas, labai išsilavinęs žmogus, su kuriuo Samburskis mėgdavo pasitarti. Tie pasitarimai būdavo neoficialūs, šeimyniški, t. y. ne dviese už uždarytų durų, kai tos paslaptys greit ima ir išplinta, – Samburskis kalbėdavo tiesiai prie mūsų, jaunų žmonių, tarsi pratindamas prie deramo kuklumo veik be jokių įspėjimų.

Vieną kartą, kai buvome smarkiai įnikę į darbą, Samburskis pakėlė galvą nuo popierių ir, pašaukęs Lachtiną vardu bei tėvavardžiu, paklausė, ar šis labai užimtas, mat norėtų pasikalbėti.

Lachtinas atsakė šią minutę ypač svarbių darbų neturįs, taigi esąs jo paslaugoms.

Samburskis prabilo:

– Seniai galvoju apie vieną dalyką, o dabar, bemiegėmis naktimis vartydamasis nuo šono ant šono, atrodo, radau kažką panašaus į šio reikalo sprendimą. Nežinau, kaip tą įvertinsite, bet jūsų nuomonę labai norėčiau išgirsti.

Lachtinas atsakė, kad įdėmiai klausosi. Mes kaip visada likome savo vietose. Nepaisant Ivano Fomičiaus mielo paprastumo, su juo buvo elgiamasi ypač pagarbiai.

Ketvirtas skyrius

– Per kiekvieną karaliavimą, – pradėjo Samburskis, – mes su lenkais įsiveliame į kautynes, pačios didžiausios įvyko dabar: pinigais jos kainavo du šimtus milijonų, o žmogiškų aukų pareikalavo šešiasdešimties tūkstančių. Tai kelia man siaubą. Kiek našlių, našlai-

čių ir senelių, kurių maitinti nėra kam, lieka po tokios pergalės! Už tai teks atgailauti prieš Dievą, bet, tarp kita ko, atsisakyti savo vaidmens čia mes negalime, kol savo bendratikių neįteisinsime Lietuvoje ir Pietvakariuose. Lenkija tiek to, dievai jos nematė, bet savųjų palikti likimo valiai neleistina.

Samburskis, nesvarbu, klydo ar ne, laikėsi nuomonės, kad Lenkija mums nereikalinga, o jei reikalinga, tai tik iki tol, kol bus kaip reikiant sutvarkytas Pietvakarių kraštas ir Lietuva. Todėl visus savo projektus taikė šitam pakraščiu, buvo įsitikinęs, jeigu Lietuva, Voluinė ir Podolė pasidarys visiškai rusiškos, tai apie Lenkiją nė kalbėti nevertės ir laikyti jos prie savęs nebebus reikalo, nes baksnoti mums į pašonę ji nebegalės – tam trukdys mūsų bendratikiai su rusiška dvarininkija. O pačios Lenkijos reikšmę Rusijai Samburskis prilygino nuliui, sakydamas:

– Reikia linkėti, kad ji pasidarytų savarankiška, reikia ją padaryti tokią ir pamesti. Tada tuojau pat ją suės vokiečiai ir nė kvapo jos nebeliks.

Aiškino, kad Lenkija mums yra blogis ir liga.

Napoleonas, pasak jo, klydo, amžina mūsų šunvotė vadindamas Kaukazą, tikroji šunvotė – Lenkija, ir mes tąsysisime su ja tol, kol Vakarų kraštą atitversime pylimu. Tada Lenkiją reikės pamesti. Antraip ji mums priterš, sukurstys vidaus nesutarimus (tas, atrodo, jau pildosi). Čia vėl grįžtu prie nutraukto pokalbio tarp Samburskio su Lachtinu.

– Būtina padaryti taip, – dėstė Samburskis, – kad tokie kraujo praliejimai ateityje būtų neįmanomi. Bet jeigu reikalus spręsimė taip, kaip jie sprendžiami dabar, tai nėra jokio pagrindo teigti, kad kada nors visa tai baigsis. Numalšinsim maištą, pakirsim senas šaknis, bet išdygs nauji daigai ir po keleto metų vėl gatava ta pati istorija.

Lachtinas sutikdamas linktelėjo galva:

– Kitaip nė būti negali.

– Taip, iš tikrųjų taip, – karščiausi Samburskis. – Jeigu prie mūsų susidorojimo su Lenkija pridursime siauro mastelio karinius veiksmus vakariniame krašte, kitaip, aišku, nebus. Patrankos ir šautuvai, mano supratimu, nepadės, kad visiems laikams atpratintu-

me lenkus nuo nepamatuotų pretenzijų į Lietuvą ir Pietvakarių kraštą, apgyventą tautų, kurios lenkų nemėgsta. Čia reikalingas ypatingas ginklas.

– Koks gi?

– O jūs atspėkite.

– Pasiduodu, – atsakė Lachtinas.

Samburskis nusišypsojo ir atskleidė paslaptį:

– Tas ginklas – tai samovaras.

– Kas, kas?

– Samovaras, samovaras, Nikolajau Andrejevičiau, paprastas rusiškas samovaras.

Čia jau ir mes, jaunikliai, girdėdami, kad vyresnieji nusikalbėjo iki tokių keistenybių, liovėmės dirbę ir suklusome, kad išsiaiškintume, ar čia kalbama apie reikalą, ar juokaujama.

– Ar kada nors ateina į galvą mintis, koks likimas laukia atitarnavusio karininko? – paklausė Samburskis.

– Daug kartų yra atėjusi, – atsakė Lachtinas.

– Štai matote. Vadinasi, kiekvienam, kuris turi ugnies širdyje ir meilės žmonijai, tas klausimas rūpi. Taip yra ne veltui – į kieno nors širdį jis turės prisibelsti. Dabar pažiūrėkite, kiek yra mūsų armijos karininkų, vedusių žmonių, ypač turinčių aukštesnį nei kapitono laipsnį... Tai tikri kankiniai – tarnauja, bet nepatiria jokio džiaugsmo iš tos tarnybos, o senatvėje neranda net kampo, kur galvą priglausti. Gerai, jeigu kuris *gorodničium* kur nors įsitaisys, ims morkomis ir atliekomis turguje kyšius imti ar iš trikapeikinio areštantų išlaikymo pusę pavogs... Bet juk nedaug esama laimingųjų, kuriems toks šansas iškris, gaila žiūrėti, kuo kiti užsiima...

Lachtinas pritarė:

– Tikra tiesa.

– Kaipgi nebus tiesa, – toliau dėstė Samburskis. – Kol jaunas ir lengvabūdis, kiekvienas su užmoju: nori, kad ir pentinai skambėtų, ir epoletai blizgėtų, o kai metams bėgant į protą pradeda ateiti, tai jau susimilkite... Lukštai nukris ir labai graudu pasidarys.

– Tada murma, – nesiginčijo Lachtinas.

– Taip, murma, bet per mažai murma, – paaiškino Samburskis. – Ypatingi jie žmonės, teisuoliai. Kitas, žiūrėk, triukšmą pakeltų ir visą amžių cypytų, o mū-

siškis, stikliuką kilnodamas, iš širdies išsikeiks, pasikui užriš savo skausmą mazgeliu ir visą gyvenimą su tuo mazgeliu vaikšto. Tik netampykite už to mazgelio, nes čia jo skaudama vieta užrišta. Viską, viską tokiame reikia atleisti ir net žvakutę uždegti. Tarnavo kaip pridera, kiek kartų galėjo būti užmuštas ar sužalotas, kitas gal ir liko suluošintas, o kai karas pasibaigs, armija pereis į taikos būvį ir tūkstančiai tėvynės tarnų išeis į atsargą. Žinoma, taip ir priklausos, bet matyti juos, atsidūrusius padėtyje be išeities, gaila. Gerai, jei kuris gaus privačią pareigybę ar prie kokios kontoros prijungs. Žinoma, neypatinga sėkmė, bet padeda bent iš dalies pasislėpti nuo vargo nagų. O kiti ko tik neprisigalvoja – gintarėlius pardavinėja, prašymus kiemuose rašinėja, traktieriuose fokusus rodo, visko ir neišvardysi.

– Neduok Dieve – įsiterpė Lachtinas.

– Taigi, neduok Dieve, o tokią apgailėtiną padėtį, tarp kitko, visiškai nesunku pataisyti. Gerai pagalvojus, tai ne tik priemonė padėti nuo taikos darbo atitrauktiems kariškiams, bet ir parodyti, kad tėvynė dėkinga savo tarnams, o tuo pat metu vienu mostu pasiekti aukšto valstybinio tikslo – sustabdyti pavojų, kad vėl pasikartos nerimstančios aristokratijos bruzdėjimai. Štai koks reikalas: jums, kaip ir man, puikiai žinomi skaičiai, kiek valdiškų ir iš magnatų konfiskuotų žemių yra Lietuvoje ir Pietvakarių krašte. Išdui naudos jos neduos – viską suris administracija. Pagal mane, vertingiau būtų atiduoti jas į privačias rankas. Apskaičiavau, kad iš jų galima priskaičiuoti dvidešimt penkis tūkstančius nedidelių dvarelių, kiekvienas galėtų duoti nuo penkų iki šešių tūkstančių metinių pajamų.

– Manau, neapsirinkate, – pritarė Lachtinas.

– Mano paskaičiavimai pagrįsti. Tik reikia užtikrinti, kad šitos žemės atsidurs rūpestingose rankose, o būtent atiteks kariams, kurie gerai padirbėjo, čia diegdami rusišką tvarką. Karininkai apie teisę ir istoriją nedaug nusimano, bet jie labai gerai žino, kiek kainavo užgesinti čia įsiliepsnojusį maištą, todėl viską įvertins blaiviai, be fantazijų. Priedo tai bus jiems teisingas atlygis, už kurį jie jausis dėkin-

gi vyriausybei, ir tai pagilins jų atsidavimą. O kad ir išdas neprarastų, kas jam priklauso, už dyką nieko duoti nereikia, – kas dovanota, visada menkai vertinama. Reikia išmintingai perduoti šitas žemes iš neefektyvaus valdiško valdymo į privačias rankas, ir tam yra lėšų. Užtektų tik įsteigti banką ar kokią kitą kreditinę įstaigą, kuri padėtų rusų kariams įsigyti šias žemes lengvatinėmis sąlygomis, ir tikslas būtų pasiektas. O kai dvidešimt penkiuose tūkstančiuose sklypų atsiras dvidešimt penki tūkstančiai samovarų ir kaimynas su šeima važiuos pas kitą kaimyną rusišką trikinke, skimbčiojant Valdajaus varpeliui po važiu, varpeliams ant lankų, kai atsargos karininkas su poverto plunksna šlikėje užtrauks: „Ne vienu keliuku lauke“, tai čia bus jau ne Lietuva ir Lenkija, o Didžioji Rusija. Mūsų bendratikiai kaimiečiai, vos tik išgirs Tulos pilvūzų burbuliavimą ir nuo jų kylantį tėvynės dūmelį, iškart supras, kas čia šeimininkas, lenkai irgi pamatys, kad čia ne juokas ir ne *zbuistvo* ir ne *zdrais-tvo*, kaip dabar jie vadina karinį mūsų įsikišimą, o ramus šeimyniškas apsigyvenimas visiems laikams, todėl sukilimai pasibaigs.

Lachtinas sušuko:

– Nuostabu!

– Jūs pritariate?

– Puiku, Ivanai Fomičiaui, puiku!

O mes, nors mūsų niekas neklausė, apimti karštų jausmų, atsistojome, nusilenkėme Ivanui Fomičiui ir be jokių įkalbinėjimų sušukome:

– Tepadeda Jums Dievas! Dievas tepadeda!

Jis mostelėjo ranka ir pasakė:

– Nuoširdžiai dėkoju, ponai, jūsų pritarimas man brangus ir duok Dieve, kad mūsų, kaip matau, bendras noras išsipildytų tėvynės labui. O kadangi nevalia neryžtingai delsti, aš dabar pat vykstu pas feldmaršalą ir išdėstysiu jam savo mintį.

Jis atsistojo, persižegnojo, tarė „Dieve, palaimink“ ir išėjo.

Lydėdami jį akimis, linkėjome sėkmės. Ir nors viskas vyko kanceliarijoje, kur pagal rangą nepriklauso iškilmingai reikšti nuoširdaus susižavėjimo, tačiau jautėme, kaip mūsų širdys dega, vien pagalvojus apie

tai, kad netrukus dvidešimt penki tūkstančiai karių namuose ir pievelėse išstatys samovarus ir ims arbatėlę „vanoti“ savo kaulelius po stogu, kurį suteikė jiems tėvynė už ištikimą tarnybą. Žinoma, galbūt dabar už tai kas nors ir pasmerktų, bet reikia būti arčiau to laiko, matyti iš arti tuos ištvermingus, tačiau į atsargą išėjusius vyrus, kurių likimą paprastai ir jautriai mums priminė Ivanas Fomičius. Tada taps aišku, kokį jausmą mes patyrėme, – tai iš tikrųjų patriotinis jausmas, nors ir gimęs kanceliarijoje.

Penktas skyrius

Vakare savo būreliuose galvojome ir spėliojome, kokie bus Ivano Fomičiaus drąsaus ir, kaip mums atrodė, genialiai paprasto pasiūlymo rezultatai. Negali būti, kad feldmaršalas neįsijauštų į tokį puikų planą ir neieškotų lėšų jam įgyvendinti.

Tik vienas Ivašinas, irgi skyriaus viršininkas, su rusiška pavarde, bet *chocholas*, būdamas šiurkštoka ir nedelikatų, ne tai kad abejojo, bet neatmetė, kad pagrindas abejonėms yra, tuo smarkiai mus nuvildamas. Pro dantis tingiai tęsdamas žodžius, jis dėstė:

– Liaukitės spėlioję ir laukite ryto, vis tiek neatspėsite, kas gali atsitikti ir ko negali būti. Visiškai neįmanomas dalykas pasaulyje yra tik vienas – uždengti kozirio tūzą, to joks stebukladarys nesugebės.

Gerasis Jakovas Fomičius (taip vadino Ivašiną) buvo ir protingas, ir veiklus, ir charakterio garbingiausias, bet mėgo prie savo paveldėto žaltiško sarkazmo pridurti įgytą volteriškumą. Ypač greitas jis buvo suniekininti stebuklus, nes turėjo silpnybę laikyti juos asmeniniu įžeidimu, ir visada su savimi turėjo tą kozirio tūzą, kurio „joks stebukladarys nesugebės uždengti“.

Vis dėlto naktį ramiai sau miegojome, kam miegoti nesinorėjo, tie prasimanė kitų malonumų, o ryte ateina į kanceliariją Lachtinas ir sako:

– Ivano Fomičiaus pasimatymas su feldmaršalu buvo kaip niekada sėkmingas. Daugiau nieko sakyti negaliu, Ivanas Fomičius pats viską papasakos.

Atskubėjęs Samburskis pasirašė tai dienai parengtus popierius ir pranešė:

– Sveikinu jus, ponai, su džiaugsmingu darbu. Feldmaršalas išklausė mano samprotavimus apie tai, ką vakar čia aptarėme, teikėsi išreikšti šiam reikalui pritarimą ir norėtų, kad būtų surinktos kuo tiksliausios ir išsamiausios žinios su kadastriniais aprašymais, iš kurių būtų galima spręsti apie dvarų vertę ir kainą. Šis darbas sudėtingas, sunkus, nes turime mažai duomenų, tačiau tuo didesnė garbė jo imtis. Tikiuosi, įrodysim, kad esame verti jo pasitikėjimo, ir viską, kas įmanoma, atliksime su dideliu džiaugsmu.

Kibome į darbą iš tikrųjų džiugiai. Iš kur tik galėjome, viską surinkome. O Ivanas Fomičius tuo metu parengė savo projektą, kuris, kaip ir viskas, kas jo parašyta, buvo išdėstytas meistriškai ir gavo eigą. Kol mes darėme kadastrus ir sąmatas, reikalingas baigiamosioms dalyboms tarp dvidešimt penkių tūkstančių karių, kad jie galėtų išsistatyti čia savo samovarus ir užleistų mums tokį malonų tėvynės dūmelį, Samburskis smulkiai išdėstė kunigaikščiui savo samprotavimus.

Viską darėme greitai, skubėjome baigti iki feldmaršalo kelionės į Peterburgą ir suspėjome pirma laiko, kad jis galėtų iki išvažiavimo pastudijuoti bylą detaliau. Tada Peterburge galės kuo tiksliausiai išdėstyti kiekvieną su tuo susijusį klausimą. Samburskis buvo labai patenkintas, kad kunigaikštis taip įdėmiai įniko į šį reikalą ir net žymėjosi pastabas apie žemes.

Juo labiau kad Ivanas Fomičius, turėdamas krūvas darbų, negalėjo palikti Varšuvos ir nelydėjo kunigaikščio. Vadinasi, labai svarbu, kad šis viską žinotų pats ir galėtų padaryti ką reikia be papildomų aiškinimų.

Samburskis neapsiriko: feldmaršalas iš tikrųjų puikiai perprato reikalą ir sukūrė savo planą, kaip viską sutvarkyti.

Šeštas skyrius

Paškevičius išvažiavo, o mes kanceliarijoje ėmėme aiškintis emiratūros reikalus, bendrą tarnybos naudą, rusų valdininkus lygindami su valdininkais lenkais, kurie turėjo daug privalumų. Šį reikalą ypač karštai, deja, beviltiškai kėlė Ivašinas, mes jam padėjome,

tačiau be naudos. Viskas nusikėlė į kitus laikus, kai mūsų ten jau nebebuvo. Ivašinas piktinosi, kad rusų karinės ministerijos valdininkai už ištarnautus 35 m. gauna 150–200 rublių pensijos, o Lenkijos Karalystė lenkams, ištarnavusiems 25 m., moka po 6000 auksinių. Pranešė apie tai Paškevičiui, šis pripažino, kad tai neteisinga, ir leido susirašinėti tuo klausimu su įvairiomis instancijomis. Norėjome viską sutvarkyti taip, kad rusams nebūtų skaudu prieš lenkus, bet nieko neišėjo. Rinkti žinias apie etatus sekėsi prastai, mums tai kėlė tiek daug rūpesčių, kad nė nepastebėjome, kaip šviesiausiasis grįžo į Varšuvą.

Prieš kunigaikščio sugrįžimą blogų sapnų niekas nesapnavo, pelės iš po šluotos nelindo, nematomi bildukai sunkiu žingsniu per grindis nebildėjo, net grindlentės negirgždėjo, žodžiu, niekas dėl nieko nesijaudino, nors visiems mums buvo parengtas netikėčiausias smūgis, labai kenksmingas didžiam reikalui, bet iš dalies turintis ir komizmo, tiksliau tariant, karčios ironijos atspalvį.

Feldmaršalui sugrįžus, Samburskis pasimatė su juo ne pats pirmas ir ne akis į akį, bet oficialiame priėmime. Ivanas Fomičius nebuvo savimyla blogąja šio žodžio prasme, be to, jo savimeilė nė nebuvo užgauta, nerimą kėlė kitkas. Buvo matyti, kad šviesiausiajam lyg ir nepatogu ar nemalonu kažką pranešti savo direktoriui, kurio protu ir nuovokumu didžiavosi, o sąžiningumą gerbė.

Bet, kaip visi žinome, žaidimų negalima tempti pernelyg ilgai: patį pirmą kartą paklausęs, ar bus, ar nebus kalbama apie tai, kas feldmaršalui nemalonu, nuovokusis Samburskis iškart perprastų kunigaikštį, o ir pačiam kunigaikščiui, kuris nieko nebijo, nepatogu kaip kokiam gimnazistui *konfuzytis* prieš jam pavaldų asmenį, koks yra Samburskis. Paškevičius visa tai, aišku, žinojo ir negalėjo pasielgti kitaip, negu pasielgė.

Septintas skyrius

Iš susitikimo su kunigaikščiu Samburskis grįžo negreit, bet į kanceliariją įėjo sparčiu žingsniu, buvo raudonas ir susijaudinęs. Skyriaus viršininkams Ivašinui

ir Lachtinui išdalijęs atsineštus popierius, pasitaisė kaklaraištį ir pareiškė:

– Ponai, aš su jumis atsisveikinu.

Išgirdę tai, pašokome iš vietų ir, užmiršę discipliną, puolėme prie jo, apipylėme klausimais, kas kaip ir dėl ko.

– Atsistatydinu.

Visi vėl suklego:

– Dėl ko, Ivanai Fomičiau, kodėl?!

Jis atsakė, kad jo pasiūlymas atmestas, nuspręsta padaryti kitaip – kunigaikštis gavo majoratą, kuris turėtų atnešti 200 000 auksinių, keletas kitų asmenų pasitenkino mažesniais sklypais, atnešiančiais iki 60 000 ir taip toliau.

– Vietoj daugybės mažų sėšlių rusų dvarininkų bus nedaug stambių, tokių, kurie niekada savo kaimuose nesėdi, samovarų ant stalo nestato ir prie arbatos rusiškai nesikalba. Tokio posūkio aš nelaukiau, negalėjau net numatyti, taigi šitas žaidimas nevertas žvakių. Jeigu būčiau žinojęs, kad taip įvyks, būčiau savyje uždusinęs mintį, kurią šitiek laiko nešiojau ir dėl kurios reikšmės Rusijai ir Lenkijai neabejoju. Bet dabar ji visiškai sugadinta, kad būtų galima ją pataisyti, reikės laukti naujo sukilimo ir naujų konfiskacijų... Be jų neapsieisi, bet vien šito įsivaizdavimas mane slegia. Pakelti tos naštos negaliu.

Mes įsikarščiaavome:

– Ivanai Fomičiau, viskas dar gali pasikeisti, feldmaršalas jus gerbia ir myli...

– Taip, dėkoju jam, – nutraukė Samburskis, – manęs irgi nepamiršo, pasiūlė išsirinkti majoratą, bet aš tuo nesinaudosiu, iškart atsisakiau. Man buvo liepta išsamiai įvertinti visas žemes ir palivarkus visiškai ne tam, kad galėčiau išsirinkti sau geriausią. Tarnauti kiekvienai vyriausybei reikia sąžiningai, o ypač valdomai monarcho, kur valdovas vienas, todėl tam, kuriuo jis tiki, nuodėmė ir gėda nesaugoti, netausoti to pasitikėjimo, galvoti tik apie save. Dėl to smunka pagarba visai vyriausybei. Pokalbyje su manimi buvo pavartotas žodis „demokratas“, skirtas man... Ką gi, apibūdinimą priimu ir nepyktu, demokratas – tai ne demagogas. Būti demokratu, tarp kitko, reiškia norėti laimės kuo didesniai žmonių skaičiui. Aš šito

siekiu ir nemanau, kad tai kvaila. Aristokratija nori priešingo dalyko – mažumos viešpatavimo. „Negali ma be aristokratijos“, – yra toks požiūris, bet aš jam nepritariu. Aristokratija turi vietos Anglijoje ir ten aš ją suprantu, nors ir ten ji, manau, yra neteisinga ir neilgaamžė. Aristokratizmo vaidmenį lenkų istorijoje matau tik žalingą, o rusų istorijoje vietos aristokratijai iš viso nėra, nes mūsų monarchijos charakteris demokratiškas. Kitais pradais aš netikiu ir tarnauti jiems negaliu. Turiu duoną – pensiją, kuri užsitarnavau, o mano žmonai Peterburge, Voskresenskojės krantinėje, priklauso namelis, kuriame galėsime nugyventi savo amžėlį. Sudie, tarnaukite sąžiningai, bet manęs neįkalbinėkite pasilikti.

Karčiai šyptelėjęs, pasisuko Ivašino pusėn ir su lengva ironija pridūrė:

– Jūsų viršus, Jakovai Fomičia, kozirių tūzo tikrai niekuo nepridengsi, mano *samovarčikai* užduso, tuo mano vaidmuo baigiasi.

Taip ir buvo. Jis išvyko iš Varšuvos, turėdamas vien tai, su kuo atvažiavo. Lenkai, nors gerbė Samburskį, nes laikė teisingu žmogumi, labai nudžiugo, kad jo korta mušta. Planas su dvidešimt penkiais tūkstančiais samovarų, apie kurį sužinota per „uždaras“ Peterburgo ar Varšuvos duris, nugąsdino juos labiau už didžiausias patrankas. Jie tiesiog pasibaisėjo, nes žala jų užmačioms buvo labai aiški dėl to plano nepaprasto paprastumo ir organinio tvarumo. Valdiškų ir konfiskuotų žemių atidavimas dideliems majoratams, palyginti su siaubingu kiekiu samovarų, nekėlė jokio pavojaus lenkų patriotizmui – tai ir pasitvirtino.

Samburskis išvyko greitai: su feldmaršalu atsisveikino palapinėje, kuri stovėjo Paškevičiaus kambaryje. Išsiskyrimas turbūt buvo šiltas, nes Samburskis išėjo susigraudinęs. Visiems matant, jiedu pasibučiavo, o kai Ivanas Fomičius grįžo namo, tarnaitė, paėmusi jo apsiaustą, rado kišenėje paketėlį ir padavė Samburskiui. Šis išvydo raštelį lenkų kalba. Tai buvo lyg ir diplomatas, išduotas „tikrajam rusų demokratui Samburskiui vyriausybinių samovaro vardu“ (*samowara panstwa*).

Aštuntas skyrius

Vietoj Samburskio, kanceliarijos direktoriumi buvo paskirtas Ja-is, visai kitokios rūšies ir kitokių taisyklių žmogus. Jis iš pat pradžių susidūrė su Ivašinu, kuris vis dar rūpinosi rusų valdininkų emiratūros reikalais. Susipykęs su skyriaus viršininku, naujasis direktorius pareiškė:

– Aš negaliu su jumis tarnauti.

– Ir man tai labai nemalonu, – atšovė Ivašinas, – prašykite, kad jus perkeltų, arba išeikite į atsargą.

Tas, siaubingai įsižeidęs, pasiskundė Paškevičiui.

– Tu nieko nesupranti, reikia branginti žmones, kuriuos tau paliko Samburskis, – susierzino feldmaršalas.

O nusibodusį reikalą dėl tarnybinės naudos sulaukimo, atnešantį daug vargo, įsakė mesti. Visam tam reikėjo sulaukti vėlesnių laikų ir kitų Rusijos veikėjų, kuriems pavyko šiais klausimais nuveikti daugiau, negu galėjo padaryti Samburskis. Tai jų garbės, aišku, nė kiek nesumenkina, bet istorinio teisingumo ir teisingo įvykių vertinimo dėlei neprošal žinoti, kad kunigaikščio Vladimiro Aleksandrovičiaus Čerkaskio⁴ idėjas, daug anksčiau už jo darbus Lenkijoje, bandė įdiegti toliaregis, dalykiškas, be to, pasiaukojantis ir nesavanaudiškas asmuo – Ivanas Fomičius Samburskis. Tokius žmones reikia prisiminti ir įvairiais gyvenimo atvejais pavyzdžiu imti jų jėgą, kilnią patriotinę dvasią, kuri šildė jų širdis, suteikė sparnus žodžiams ir vadovavo poelgiams. ■

Išvertė Vladas KANČAUSKAS,
paragintas disidento Viktoro Petkaus ir
skiriantis šį vertimą šviesiam jo atminimui

¹ I. F. Paškevič (1782–1856) – šviesiausias Varšuvos kunigaikštis, grafas Erivanskis, generolas leitenantas. 1831 m. vasarą Dibičiui mirus, paskirtas vyriausiuoju kariuomenės Lenkijoje vadu.

² Dibičius-Zabaikalskis I. I. (1785–1831) – grafas feldmaršalas, 1812 m. Tėvynės karo ir karo su Turkija dalyvis. Malšindamas sukilimą Lenkijoje, mirė nuo choleros.

³ Speranskis (1772–1839) – grafas, žymus valstybės veikėjas.

⁴ V. A. Čerkaskis (1824–1878) – žymus valstybės veikėjas, kuris ėmėsi žemės reformos 1861 m.

Krzysztof CZYŻEWSKI

MIŁOSZAS IR VIETA

Nuo pat pirmojo susitikimo su Czesławu Miłoszu mūsų pokalbiai sukrovosi apie *Vietą*. Besikuriantis fondas *Pogranicze* („Paribys“) ieškojo vietos, kur galėtų įsikurti ir veikti. Poetas vis grįždavo prie jam artimų *vietų*, susijusių su esminiais išgyvenimais, kalbėdavo apie Krasnogrūdą ir vietas, kur lankėsi kadaise, – Seinus, Suvalkus, Vygius... Tai buvo 1989-aisiais.

Paskui, tęsdami tą ypatingą meditaciją apie *vietas*, kartu keliavome po Lietuvą, nuvykome ne tik į Šetenius ir Vilnių, bet ir į Šventybrastį, Apytalaukį, Kėdainius, Babtus, Kalnaberžę, Sirutiškį, Vandžiogalą, Labūnavą, Serbinus, Užumiškį, o per paskutinę viešnagę – į Verkius. Kitą kartą lankėme šeimos atminimo *vietas*: Seinų kapines, Žagarius, užsukome pas lietuvių Dapkevičių šeimą, su kuria jis susibičiuliavo dar prieš karą. Neseniai aplankiau Sopoto kapines, kur ilsisi Miłoszo motina Weronika iš Kunatų, giminės iš Krasnogrūdės, kur jis dažnai apsistodavo. Ne iš karto buvo apsispręsta ar veikiau sutarta dėl poeto amžinojo poilsio *vietos* Krokuvos Skalkoje.

Kur yra Czesławo Miłoszo *vieta*? Keliose pasaulio *vietose* esama atminimo lentų su jo pavarde? Pavyzdžiui, ant Bogusławskio gatvės 6 namo Krokuvoje, kur gyveno senatvėje; ant namo Hamerszmito gatvėje Suvalkuose, kur lankydavosi pas tėvus ir brolių Andrzejų; ant Café Greko Romos via Condotti, kur mėgo sėdėti su Jerzy’u Turowicziumi; Vilniaus universiteto, kuriame studijavo teisę, kiemelyje; ant buvusios Žygimanto Augusto gimnazijos, kur mokėsi, sienos ir Literatų skersgatvyje, netoli Oskaro Milašiaus atminimo lentos; Bon an Šablė merijos hole Sabaudijoje, kur parašė vieną gražiausių savo eilėraščių *Notatnik: Brzegi Lemanu* („Užrašų knygutė: Lemano krantai“); Žulavų Drevnicoje, kur mirė jo mo-

tina Weronika. Nėra tokios lentos Berklyje, *Grizzly Peak Boulevard* 978, kur poetas gyveno ilgiausiai. Šeteniuose neišlikęs namas, kuriame jis gimė.

Kartografas, trokštantis nuštrichuoti Miłoszo *Vietos* žemėlapi, *carta loci*, turėtų išdėlioti įvairių spalvų dubenėlius su užrašytais vietovardžiais, žmonių vardais, jų atminimo įamžinimu, kapais, tose vietose parašytais eilėraščiais ir knygomis, kelionių etapais, susitikimais, meilės dramomis, protėviais, dvasiniu paveldu, minčių trajektorijomis, amatų kalvėmis, gilia ekologija, sapnais, metafizika, angelais, telūrinėmis galiomis, o visų pirmiausia – į eiles sudėliotais Sugrįžimų užbūrimais ir dar daug kuo kitu. Žemėlapio centras, jo *axis mundi*, – didžiąja raide rašoma *Vieta*, o aplink ją lyg iškylių bazės arba nakvynei pastatytos palapinės, vienos arčiau, kitos toliau, būtų išmėtytos įvairios *vietos*. Kiekvienoje iš jų jis maištavo prieš tremtį, kiekvienoje bandė įsikurti ir iš kiekvienos auštant pajudėdavo į kelionę, toliau ieškodamas kelio į centrą – į *Vietą*. Tas emigrantas, pasaulio klajūnas, deportacijų, migracijų ir globalinio mobilumo liudytojas, suvokdamas, kaip smarkiai šiuolaikinis žmogus atitrūkęs nuo šaknų, jausdamas daiktų reliatyvumą ir gilią religinės vaizduotės eroziją, savo ieškojimų ir dvasinio darbo centre įkurdino *Vietą*. Nepaisė pasaulio, kuriame jam lemta gyventi, užtat prisiminė vaiką savyje ir praeities žmones, kuriems toji *Vieta* buvo pasiekiamą.

Per paskutinį mūsų pokalbį Miłoszo bute Krokuvoje jis jau beveik nematė, beveik negirdėjo. Nesikėlė iš lovos, atsirėmęs į didelę pagalvę sėdėjo kaip prie šventovės sienos sėdi senoliai, ištiesę kojas. Mane ir žmoną pats pasikvietė: „Atvažiuokite!“ Kartu atvyko architektas Rafałas Winiewiczus su Krasnogrūdės dvaro atstatymo brėži-

Krasnogrūdų dvaras

niais ir eskizais. Toliau tęsėsi pokalbis apie *Vietą*. Miłoszas ėmė po vieną lapą į rankas, apžiūrinėjo prieš šviesą ir gana smulkmeniškai visko klausinėjo. Jo vaizduotė, būdama godi detalių, troško, kad naujas projektas kuo geriau tiktų prie tos erdvės, kurią atsimena.

Nuo to laiko, kai pradėjome aptarinėti Krasnogrūdų atkūrimo galimybes, buvo praėję daug metų. Iš pradžių tai atrodė nerealu. Susidūrėme, kaip manyta, su neįveikiamomis kliūtimis. Czesławas ir Andrzejus Miłoszai rėmė mus, kiek galėdami. Kartu fantazavome, kam toji *vieta* turėtų tarnauti. Mums nepatiko idėja įkurti muziejų, nors broliai Miłoszai, o kartu ir mes, paveikti „Gimtosios Europos“, poemos „Kur saulė pateka ir kur nusileidžia“, „Tėvynės ieškojimo“, gerbėme atminimą tų, kurie kitados čia gyveno. Kalbėjome apie naują dvasį, kurią reiktų įkvėpti tai vietai, apie jaunus žmones, čia besimokančius paribių amato, apie aplinkinius kaimus ir kaimynus – gal tas dvaras padėtų sudaigstyti istorijos perplėštą mažosios tėvynės audinį? Per vieną susitikimą Krokuvoje, kai guodėmės dėl lėšų Krasnogrūdai atstatyti stygiaus, Czesławas, suvokdamas, kad sunki situacija tampa lengvesnė, kai pokštaujama, neprarandant vilties, o kartu atsižvelgdamas į tai, kad ekologijai lėšų skiriama daugiau negu kultūrai, pasiūlė įkurti „Vargšo briedžio“ fondą. Tą vietą pirmiausia matė panirusią į gamtą – tai užžėlęs, beveik sulaukėjęs parkas, bet neužkrėstas, skirtingai negu gimtieji Šeteniai, kur kolūkis sunaikino kaimo kultūrą, o Kėdainių chemijos kombinatas užnuodijo Nevėžio vandenį. Taigi kalbėjomės apie ekologiją. Dažnai aptardavome lenkų ir lietuvių santykius, svarstėme,

kad Rytų Europos paribiuose turėtų rasti „jungiamasis audinys“. Po truputį mūsų projektuose, kuriuos siuntėme Europos fondams, pradėjo ryškėti koncepcija – tai Krasnogrūdų tarptautinis dialogo centras, kurio globėju sutiko tapti Czesławas Miłoszas.

Tą vėlyvą 2004-ųjų rudenį, kai jis smulkmeniškai kamantinėjo, kaip atrodys pastatai ir kas juose vyks, teiravosi, ar pasodinome liepų, kad jos augtų priešais dvarą kaip kadaise, Krasnogrūdų atstatymo

perspektyva buvo tapusi jau gana reali. Kuo toliau, tuo labiau jis gyveno užmoju suburti „paribio“ žmones, kurie augo, persiėmę avangardinio lenkų teatro dvasia, ir kuriuos jis sutiko lūžiniais 1989 m., kai grįžo iš užsienio. Jo veide mačiau džiaugsmą, o kartu pašaiptą šypseną, skirtą piktavalei deivei Istorijai, su kuria jis, kaip šv. Jurgis su slibinu, grūmėsi per visą baisųjį XX amžių ir kurios nuosprendžiai, tokias vietas kaip Krasnogrūda pavertę griuvėsiais, pasmerkę užmarščiai ir nebūčiai, pasirodė esantys anaipol negalutiniai – tuo dar jis pats įsitikino.

O man jau tada nedavė ramybės klausimas, kas toliau? Nes kalbėdami apie *Vietą*, turėjome omenyje ne tik pastatų ir parko atkūrimą. Atminties gaivinimas ir „tiltų statytojams“ skirtos dirbtuvės – idėja, kurią įgyvendinome, 2011 m. birželio 30 d. atidarę Tarptautinį dialogo centrą, irgi neišsėmė temos. Projektas „Krasnogrūdų traktas“, inicijuotas poetui dar gyvam esant ir skirtas atminties apie dvarą, jame gyvenusius žmones puoselėjimui, nors įtraukė aplinkinių kaimų gyventojus, paskatino rasti Lenkijos, Lietuvos ir Baltarusijos jaunimo seminarą, parodą, kino filmą ir spektaklį „Isos slėnis“, vis dėlto buvo tik visumos dalis. Ką iš tikrųjų reiškia p r i k e l t i *Vietą*, žvelgiant Miłoszo akimis?

Vieta turi savo paslaptį. Ji tarsi Atlantida yra „užrakinta“ tiems, kurie atvyksta po katastrofos. Jiems lemta kurtis pakraščiuose, jie neturi raktų, kad galėtų patekti į vidų. Jų laimė, jeigu bus lemta sutikti Grįžtantįjį, kurio liudijimas – tai grandis, išplėsta iš grandinės. Miłoszas atliko didžiulį darbą, kad toji grandis būtų nuliedinta iš aukščiausios prabos metalo, kitaip tariant, jis atme-

tė melą, pigų emocionalumą, partikuliarinį horizontą, ignoranciją, pasipriešino ideologiniam pavergimui, kai nepaisoma, koks likimas ištiks pavienius žmones. Mūsų pokalbiai apie *Vietą* nebuvo daugiažodžiai, bet labai dažnai rasdavosi nuorodų į knygas, kurias parašęs, pavyzdžiui, „Tėvynės ieškojimą“, per susitikimus vis klausdavo: „Ar gerai įvykdžiau užduotį?“ Būtent knygos buvo tęsinys to pokalbio, kuris dažnai nutrūkdavo per pusę žodžio arba Miłoszas nutildavo, nenorėdamas išsakyti to, kas dar nesugulę į eilėraščių posmus. Tos knygos pilnos ženklų, paliktų keliautojo, iš kitų *vietų* traukiančio į Krasnogrūdą. Atminties nuotrupomis apie *Vietą* Miłoszas dalijasi „Gimtojoje Europoje“ ir „Abėcėlėje“, pokalbiuose su Aleksandru Fiutu, Ewa Czarnecka ar Seinų jaunimu, eilėraščiuose, dedikuotuose motinai ir tetoms Kunatównoms („Giesmė“, „Motinos kapas“, „Elegija N. N.“, „Ponas Anusevičius“), „Atskiro sąsiuvinio“ ir „Neaprėpiamos žemės“ fragmentuose, eilėraštyje „Sugrįžimas“, parašytame po apsilankymo Krasnogrūdoje 1989 m.

Vis dėlto nei knygos, neįkainojamos minantiems atminimo takelį, nei Grįžtantysis neaprėpia visko. Tokia pat svarbi ir kaimynystė, *Vietos* apylinkėse gyvenantys žmonės, pakliuvę į istorines sumaištis, bet išsaugoję atminties tęstinumą. Jie yra gyvas audinys to, kas vyksta čia ir dabar, su tuo, kas nukreipta į ateitį. Laiške *Pogranicze* kolektyvui Miłoszas rašė: „*Džiaugiuosi, galėdamas mintyse pasakyti tiems, su kuriais vaikščiojau čionai, Krasnogrūdoje ir Seinuose, – atsидūrėte geroje rankose, ne paniekinamai užmiršti, bet esantys. Juk galėtų tęstis vien „bjaurus niokojimas“, o kad atsitiko kitaip, yra žmogaus proto ir valios pergalė.*“ Tarsi per Vėlinių apeigas jis kalbasi su mirusiais, bet iš tikrųjų kreipiasi į gyvuosius Krasnogrūdos ir apylinkių gyventojus, tarp kurių yra buvusieji tos vietos šeimininkai. Kas lemia, kad jie yra? Juk ne tik jų įamžinimas, muziejaus vitrinose ir žvakelės, uždegamos per Vėlines... Tai lemia ir atmintis, kaip aktyvus, kasdieninis aktas, įtvirtinantis atminties praktiką. Tai gali realizuotis, tik puoselėjant tęstinumą. Čia grįžtame prie graikiškos sąvokos „kultūra“, o paskui – prie lotyniškos *cultivare*. Nes būtent kultūra pagal pirmąją savo prasmę stovi *Vietos* sargyboje. Ji atgimsta, iš naujo sumegždama tai, ką su-

drasko į gabalus linijinis Istorijos, kuriai būdinga judėti horizontaliai, laikas ir begalinės erdvės tuštuma. Tada vėl atsiranda kultūrinis tęstinumas, kartų perimamumas, gyvųjų ir mirusiųjų dialogas, jungiamasis audinys, kuris susieja visumą, neatmesdamas nė mažiausios dalelės.

Mūsų pokalbiuose apie *Vietą* nuolatos iškildavo Laiko problema. Mudu su Małgorzata pirmą kartą sutikome Czesławą Miłoszą, būdami artistai, kurie į tokias vietas kaip Seinai atvyksta daugių daugiausia kelioms dienoms, o paskui su spektakliais keliauja toliau. Nuo pat pradžių jam labiausiai rūpėjo, ar liksime toje vietoje g y v e n t i. Svarbu ne tik tai, ar mums užteks valios, nes tą buvo galima nujauti, daug sunkiau prasimanyti lėšų, susikurti reikiamas gyvenimo sąlygas, kad nenorėtume iš ten išvažiuoti, nes ir istorija, ir šiuolaikinė kultūra skatina n e l i k t i v i e t o j e. Jis nenorėjo taikstyti su tokia padėtimi, vis pabrėždavo, kad per keletą šimtmečių esame, ko gero, pirmoji karta, kuri gali gyventi ir kurti, nevaržoma laikinumo ir orientuodamasi į *longue durée*. Ilga trukmė tapo viena svarbiausių mūsų veiklos paribų. Nuo dabarties *event* pasitraukę prie naujų *cultivare* formų, stengiamės skirti kuo daugiau Laiko kultūrai. Krasnogrūda dabar darosi vieta, kurioje ši veikla turės esminę reikšmę, jeigu norime, kad atgimtų *Vieta* pagal tą prasmę, kokią šiam žodžiui teikė Czesławas Miłoszas, rašęs jį, sekdamas Williamu Blake'u, didžiąja raide. ■

Vertė Kazys USCILA

Ištrauka iš knygos Krzysztof Czyżewski, *Miłosz: tkanka łączna* („Miłoszas: jungiamasis audinys“), Chorzów, 2014.

Apie autorių:

Krzysztof Czyżewski (g. 1958) – idėjų praktikas, poetas, eseistas, keleto knygų autorius. Kartu su žmona Małgorzata įgyvendino idėją atstatyti Czesławo Miłoszo giminės priklausiusį Krasnogrūdos dvarą, kur būsimasis poetas vasarodavo, kai mokėsi ir studijavo Vilniuje. Czyżewskiai vadovauja Seinuose vaisingai veikiančiam menų, kultūrų ir tautų centrui *Pogranicze* („Paribys“), to paties pavadinimo fondui ir Krasnogrūdos dvare įkurtam Czesławo Miłoszo Tarptautiniam dialogo centrui.

KONTEKSTAI

Pasvarstymai atsigręžus

Pagaliau išleista visa Lietuvos muzikos kontekstų serija. Sumanytojai pristato ją kaip pastarojo pusės amžiaus lietuvių muzikos peržvalgą, tačiau tokia misija neįmanoma, nebent kompaktinių plokštelių skaičius būtų padidintas kokius dešimt kartų. Na, bet džiaugtis reikia tuo, ką turime, vertinti tai, kas padaryta. Nebandysiu šių leidinių recenzuoti. Tiesiog tokia dovana skatina apie kai ką pasvarstyti.

Gera proga pakalbėti apie kontekstus. Ne vien todėl, kad šios rinktinės yra taip pavadintos, bet ir dėl to, kad kūriniai čia sudaro vienas kitam tinkamą kontekstą, o ypač dėl išsamaus tekstinio jų pristatymo. Tuo ši serija iš dalies primena Šarūno Nako 1997 m. rengtą šiuolaikinės muzikos festivalį *Musica Ficta* ir 1996 m. *Gaidą*. Čia, kaip teigia sudarytojai, „*naujai brėžiamoms stilistinių kryptių tekstinėms trajektorijoms realų skambantį kontekstą suteikia embleminės aptariamų laikotarpių kompozicijos, kadaise kėlusios nuostabą publikai ir sėjusios naujoves vietinėje muzikos kūrybos terpėje*“. Toks emblematis šūkis įrašytas kiekvienos „Kontekstų“ knygelės atvarte.

Perklausius kompaktines plokšteles, galima susidaryti vaizdą, kokias moderniosios muzikos konvencijas kuriuo laikotarpiu bandyta perkelti į lietuvių muzikos garsyną, kaip sekėsi tą daryti, kokios buvo autorių paskatos.

Tokia stilistinė apžvalga labiau išsiskiria bendrame leidinių sraute. Ji vertinga ne tik kaip eksportui patogus formatas, bet ir kuo puikiausiai galėtų atlikti pedagoginę misiją. Kita vertus, plačiai išskleistas serijos sudarytojų požiūris gundo diskutuoti, siūlyti savas versijas.

Muzikos informacijos ir leidybos centro anksčiau išleistus leidinius iš dalies irgi galima vadinti kontekstualiais, tačiau ten kontekstai labiau horizontalūs, kaip antai kasmetinė rinktinė *Zoom In* ar viena kita autorinė plokštelė. O šįkart pažvelgta vertikaliai – pagal kompozicines priemones, taip susiejami vieni nuo kitų laiko atžvilgiu nutolę reiškiniai ir atskleidžiamas tam tikras raidos vaizdas. Pavyzdžiui, minimalizmas, čia pristatytas bene išsamiausiai, aprėpia beveik dviejų dešimtmečių (1979–1997) laikotarpį, o eksperimentinė elektroakustinė muzika – net 1979–2004 m.

Klausantis įrašų, ypač įdomu pasiaiškinti, kurie kūriniai dabar skamba ir yra suvokiami visiškai kitaip negu jų pasirodymo metu, nors išlikęs įspūdis gali būti apgaulingas, pernelyg idealizuotas. Laiko atstumas leidžia pažvelgti kritiškiau, apčiuopti žanrų susiliejamus.

Manychiau, nuo trečdalio iki pusės kūrinių, įtrauktų į rinktines, būtų galima pakeisti kitais. Nors

neabejotinai yra ženkliškų tam tikros stilistikos reprezentantų, bet nemažai kūrinių parinkta, vadovaujantis asmeniniu skoniu ar tiesiog todėl, kad po ranka turėtas geras įrašas. Patys kompozitoriai gal būtų norėję pristatyti visai kitus savo opusus. Tačiau „kuratorystė“ atrankos teisę suteikia tiems, kurie sudaro muzikos kolekciją. Pilnėjant lietuvių muzikos aruodui, įvairiausių skerspjūvių turėtų rasti daugiau.

Šių metų Knygų mugės temą „Detektyvas“ visai nesunku pritaikyti ir lietuvių muzikai. Ne tik šių rinktinių sudarytojai ėmėsi detektyvų vaidmens, „šukuodami“ muzikos plotus, kad pateiktų savą istorijos versiją. Bandyti atsekti raidos „potvynius ir atoslūgius“ dabar gali ir tie, kurie bent kiek domisi lietuvių muzika ir turi savus favoritus. Apskritai labai dažnai tenka griebtis detektyvinių paieškų, bandant surasti kokių nors mažiau populiarių kūrinių natas arba įrašus. Jei manysime, kad detektyvo esmė – atkurti prieš tai sulaužytą tvarką, tai prisiminkime, kad lietuvių muzikos raida nuolatos buvo laužoma, šiuo atžvilgiu ypač įdomu patyrinėti, kaip stengtasi ją atkurti. „Kontekstai“ suteikia galimybę įsitikinti patiems ir įtikinti kitus, kad, nepaisant atkaklių pastangų vyti „avangardo“ traukinį, kūryba skleidėsi labai savitai, išvengė monotonijos. Buvo kūrybiškai naudojami vietiniai resursai, galima išvelgti net tam tikrą to meto atlikėjų ir publikos įtaką.

Seriją pradeda dvi kompaktinės plokštelės „Avangardo pamokos“. Viena iš jų skirta dodekafoninei muzikai ir serializmui, kita – aleatorinei muzikai ir sonorizmui. Tai sunkioji „Kontekstų“ artilerija ne tik kūrybos, klausymosi, bet ir vertinimo atžvilgiu. Ne veltui ir komentarų knyga čia storiausia – pateikiami išsamūs Rūtos Stanevičiūtės, Gražinos Daunoravičienės tekstai.

Per šių leidinių pristatymą Knygų mugėje mėginta aiškintis, ar Lietuvoje buvo antrasis avangardas. Rūta Stanevičiūtė pabrėžė: „Avangardas lietuvių muzikoje neabejotinai įvyko, tik galbūt įvyko kita prasme. Juk muzikoje svarbios ne tik idėjos, ne tik technikos, muzika taip pat yra svarbi jutiminė patirtis.“

O kodėl avangardas Lietuvoje nepopuliarus, gerai nusakė Šarūnas Nakas, pristatydamas minimalizmo kolekciją. Kad jis gyvavo vos dešimtmetį, lėmė „publikos abejingumas, cenzūros priešiškus, atlikėjų meistriškumo stoka, o svarbiausia – pačių kompozitorių technologinis ir estetinis ribotumas, neleidęs kurti stambios formos kūrinių“.¹ Tačiau stambi forma beveik nepristatoma ir kituose „Kontekstų“ CD – visur daugiausia „trumpos distancijos“, „maratoninių“ ilgumų čia nesama. Žinoma, tai leidžia sudėti daugiau kūrinių, palengvina jų lyginimą. Nors ir sutinku, kad dauguma atradimų įvyksta kamerinėje terpėje, vis dėlto simfonijų trūkumas jaučiamas.

Pirmoje „Kontekstų“ knygelėje pristatomas ir žvilgsnis iš šalies. Prancūzas Matthieu Guillot pabrėžia, kad lietuvių kūriniuose „neatitinka ir nesutampa muzikos istorija ir epocha, kurioje jie sukurti“.² Muzikologui atrodo, kad mūsų kompozitoriai kuria, žvalgydamiesi į Vienos modernizmą, „atrasdami šią praeitį iškreiptai, nieko geresnio neturėdami po ranka, užuot konstravę realią projekciją į ateitį. Šitaip veikdami, jie sukuria įspūdį, lyg „perliptų“, net nežiūrėdami, vakarietišką avangardinę 1945 m. pokario muziką.“³

Panašiai kaip literatūroje, kuri, artėdama mūsų dienų link, tolsta nuo kaimo tematikos, muzikos garsovaizdžiuose irgi atsiranda įvairių miesto kultūros įdiegtų postmodernistinių „plakinių“, daugėja drastiškesnių, šaltesnių atspalvių. Tai ypač akivaizdu XXI a.

Kitokio garso paieškos dar sovietmečiu skatino kai kuriuos autorius nors ir labai kukliomis priemonėmis skverbti elektroninių garsų link. Rašydama tekstą paskutinei serijos knygelei „Eksperimentų trajektorijos“, Ilmė Vyšniauskaitė teigia: „Klausydamasis šių kūrinių tarsi patenki į nematomą elektroakustinį teatrą, kuriame kompozitorių ausims kūrybiška ne tai, kas lengvai suprantama ir išklausoma, o tai, kas reikalauja platesnio konteksto suvokimo, įsiklausymo ne tik klausia, bet ir protu.“³

Pagrindiniai ir šalutiniai konkretaus autoriaus opusai – irgi įdomi tema pasvarstymams. Kūrinys,

kurio autorius ilgai ir sėkmingai tobulina tam tikrą kompozicinę techniką, priklauso visai kitai svorio kategorijai, todėl gerokai keista, jei greta skamba epizodinis kito kompozitoriaus bandymas. Nors ir šiuo atveju pasitaiko išimčių – nėra neįmanoma, kad ir toks opusas turėtų netikėto žavesio. Pavyzdžiui, Šarūno Nako „Vox-machine“ galima įžvelgti švelnią Broniaus Kutavičiaus oratorijų parodiją, Tomo Juzeliūno „Telefonikoje“ girdėti elektroniniai sutartinių atgarsiai...

Neseniai buvau Šv. Kristoforo orkestro 21-ojo gimtadienio koncerte, kuriame dėl labai proziškų dalykų (neužteko pinigų pasamdyti papildomiems muzikantams) nebuvo atliktas numatytas Osvaldo Balakausko kūrinys. Įtariu, kad ir į „Kontekstų“ rinkinius nepateko tie kūriniai, kurių įrašams būtų reikėję pernelyg didelių papildomų sąnaudų ar kurių nėra net tokiu pavidalu, kad būtų galima juos įtraukti į preliminarinius svarstymus...

Sakyčiau, gerai, kad atskiri leidiniai nebuvo pristatomi anksčiau (jų datos apima 2011–2013 metus), taigi dabar turime visą seriją su įvairiais kontekstais. Ir nebus taip, kaip dažnai atsitinka leidžiant enciklopedijas, kai, pasirodžius paskutiniam tomui, pirmojo

jau nebeįmanoma rasti. Poetiškai kai kurių CD pavadinimai (*II Minimalizmo kraštovaizdžiai. Eufonijos slėniuose. Industrinėse zonose*) sudarytojams tarsi leido platesnį mostą ir netiesiogiai patvirtino, kad viename kūrinyje neretai pasitaiko įvairių stilistinių sąskambių. Tai ypač būdinga pereinamajam laikotarpiui. Kalbėdamas pristatyme, Mindaugas Urbaitis pabrėžė, kad „visi post- ar neo- egzistuoja visada ir tokių negrynų reiškinių pas mus daugiausia“.

Dvi minimalizmui skirtos kompaktinės plokštelės tarsi atskiria vyresniąją kartą nuo jaunesnės. Bet, jeigu lygintume pagal skambesio eufoniškumą ir industrinio aštrumo turinčius garsus, kai ką būtų galima sukeisti vietomis, tarkime, to paties autoriaus vieną kūrinį dėti į vieną plokštelę, o kitą – į kitą.

Asta Pakarklytė net išskiria sąmoningą ir pasąmoninį minimalizmą, aišku, apie serializmą to nepasakysi, bet, pavyzdžiui, sonorizmui tas irgi tinka.

Pagal skambesį dar mažiau vientisas yra eksperimentinei muzikai skirtas CD komplektas, nes eksperimentinės elektroakustinės muzikos, hepeningų ir instrumentinio teatro prigimtis labai skirtinga.

Derėtų aptarti ir vizualinę „Kontekstų“ pusę. Vieningas serijos dizainas ir maketavimas (autorius Liu-

das Parulskis) leidžia suvokti muziką kaip tam tikro mentaliteto išraišką, į tai ypač kreipia minimalizmas ir serializmas. Kompozitorių namai sovietmečiu buvo modernios architektūros pavyzdys – Vytauto Čekanausko suprojektuoti jų interjerai ir eksterjerai stilingose nuotraukose tampa kontrapunktu muzikos skleidžiamoms idėjoms ar bent jau primena tą konkretų laiką. Net ir kompozitorių fotografijos parinktos iš panašaus laikotarpio, kai buvo parašyta muzika, kuri čia pristatoma. Vizualumas vis labiau skverbiasi į gretimas sritis, gal atsirastų ir CD su komiksais? Tai galėtų būti ypač patrauklus būdas pristatyti muziką vaikams.

Pasak Valentino Sventicko, „*nepatirdamas malonumo ar nemalonumo kritikas negali išsipildyti*“. Akivaizdu, kad dalis įrašų tokį malonumą tikrai suteikia. Iš šių magistrinių kategorijų, manyčiau, turės ką išsirinkti kiekvienas melomanas.

Mindaugo Urbaičio noras išgirsti kokį nors kūrinį, atliktą žymaus užsienio kolektyvo, išduoda ne tik aukšto profesinio lygio pasiilgimą, bet ir kitokių interpretacijų, nesusijusių su „vietiniais“ požiūriais ar štampais, poreikį, kai muzika suskamba netikėtai gaiviai, nes akcentuojamos visai kitos reikšmės. Autoriai, kurių muzika dažnai skamba kitose šalyse, tokios patirties turi, todėl žino, kad kartais net kiti tempai ar dinamika labai daug reiškia.

Vienos stilistikos ar technikos kolekcija, pavyzdžiui, „Aleatorinė muzika ir sonorizmas“ yra daugmaž vienalytė, kitų ribos platesnės, provokuojančios pasigilinti į reiškinį prigimtį, išžvelgti sąsajas su etniniu paveldu, aptarti tiek populiarumo tarp atlikėjų priežastis, tiek santykį su publikos lūkesčiais ir t. t. Įdomu pasvarstyti, kodėl vienų „veikimo“ laikotarpis trumpesnis, o kitų tęsiasi kelis dešimtmečius, „užgriebia“ net kelias kartas.

Šiais laikais, kai itin svarbi tampa pačios kalbos poezija, muzikai irgi galioja reikalavimas tą kalbą kuo geriau pažinti, išstudijuoti visas jos galimybes. Tam labai tinka kamerinė muzika. Natūralu, kad atsiranda daug studijinių darbų. Kompozitoriai, išbandydami naujas komponavimo technikas, ne vi-

sada randa joms tinkamas idėjas, adekvačią išraišką, kalbą, kuri pasirodytų įdomi ir suprantama kitiems. Jei kūrinys nebuvo modernus tada, kai pasirodė, kažin ar jis bus „atrastas“ vėliau... Arba atvirkščiai – Osvaldas Balakauskas viename iš pokalbių pacitavo tokius Ludwigo van Beethoveno žodžius: „Muzika, kuri atsiradimo metu atrodo šiuolaikiškai, tokia liks visiems laikams.“

Broniaus Kutavičiaus kūrinius išskiria individualus skambesys. Viską valdo idėja, kuriai rasta adekvati garsinė išraiška. Kiekvieną sukurtą skambesį kompozitorius labai nuosekliai įprasmina, nevengia jo išsemti, kartoti tiek, kiek reikia. Šiuo atveju tai paruoštas fortepijonas ir vokalistės balso kontrastas tarp natūralaus ir suduslinto tembro, kai dainuojama, palindus po fortepijono dangčiu.

Antanas Rekašius, naudodamas aleatorinį metodą, sugebėdavo maksimaliai sužadinti atlikėjų kūrybiškumą. Jo partitūros buvo mobilios ne tik dėl atsitiktinumo galimybės, atliekant muziką, užrašytą apytikrio tikslumo notacija, bet ir dėl labai paslankios kūrinio struktūros, kai atlikėjo siūlomi variantai gali reikšmingai pakreipti kompozicijos slinktį. Nemažai provokatyvių jo sumanymų yra iš tikrųjų pavykę.

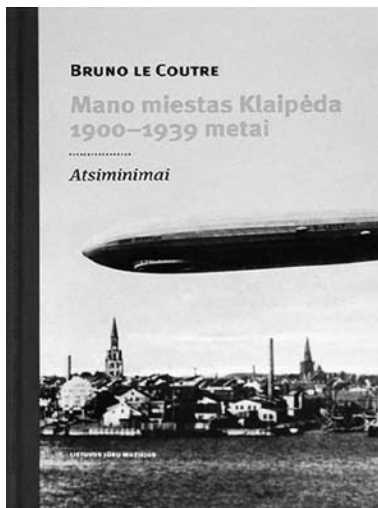
Daug ką atrasime, pajusime, suvoksime, klausydamiesi „Kontekstų“... Tai tikrai nevienadieniai garso įrašų rinkiniai. Dabar svarbiausia, ar gebėsime pažvelgti į lietuvių muziką nauju žvilgsniu, ieškodami nepelnytai užmirštų kūrinių, o gal ir nuvainikuodami tuos, kurie iš inercijos vertinami pagal labai seną sampratą. ■

¹ Šarūnas Nakas. Minimalizmas lietuvių muzikoje. Lietuvos muzikos kontekstai II. *Muzikos informacijos ir leidybos centras*, 2011, p. 9.

² Mathieu Guillot. *Post scriptum: laisvos refleksijos. Avangardo pamokos*. I. Lietuvos muzikos kontekstai. *Muzikos informacijos ir leidybos centras*, 2011, p. 85.

³ Ten pat, p. 86.

⁴ Ilmė Vyšniauskaitė. Eksperimentų trajektorijos: nuo akademijos iki pogrindžio. III. Lietuvos muzikos kontekstai. *Muzikos informacijos ir leidybos centras*, 2011, p. 8–9.

MEMELENDERIO PASAKOJIMAS APIE KLAIPĖDĄ

Bruno Le Coutre. Mano miestas Klaipėda. 1900–1939 metai: Atsiminimai. – Sudarytojas Dainius Elertas, vertėjas Romaldas Adomavičius. – Lietuvos jūrų muziejus, 2014. – 368 p.: iliustr.

Bruno le Coutre'o (1889–1973), klaipėdiško, pokariu atsidūrusio Vokietijoje, knyga netikėta bent keliais požiūriais. Pirmiausia į akis krinta nevoliška ir nelietuviška autoriaus pavardė – tai primena, kad Klaipėdoje, šalia vokiečių, lietuvių, žydų, būta ir škotų, anglų, Prancūzijos hugenotų (evangelikų reformatų)... Iš pastarųjų kilęs ir atsiminimų autorius.

Knyga gausiai iliustruota – daugelis istorinių nuotraukų yra Jūrų muziejaus nuosavybė. Ši turtinga kolekcija gerokai praplėtė (net sutauro) Jūrų muziejaus vaizdinį – pasirodo, jam rūpi ne vien atrakcijos delfinariume ir spalvingi reginiai: akvariumai, žuvytės, kriauklytės... Ši institucija vykdo ir mokslinę tiriamąją veiklą, renka vertingą ikonografiją.

Kitas knygos aspektas ne visiems skaitytojams bus malonus – atsiminimų autorius aiškiai provokiškas. Pasak vertėjo, „Bruno le Coutre stengiasi išvengti krašto situacijos tarpukariu politinių vertinimų“ (p. 9). Autorius iš tikrųjų nesileidžia į „apkalbas“, bet savo poziciją išdėsto nedviprasmiškai. Žinoma, apie lojalumą ar nelojalumą Lietuvos valstybei tarpukariu negalima spręsti iš laikysenos prieš Pirmąjį pasaulinį karą,

kai kraštas jau šimtmečius priklausė vokiškajai Prūsijai, o galiausiai – Vokietijos imperijos Rytprūsiams („1907 m. į Tautos paminklo šventinimą Klaipėdoje buvo atvykęs imperatorius. Ir aš su kitais stovėjau grandinėje ir džiūgavau“, p. 57). Vis dėlto pakanka užuominų, kad autoriaus būta tarp tų vokiečių, kurie atvirai arba pogrindyje priešinosi krašto „lietuvinimui“ ir sugadino nemažai kraujo Kauno valdžiai. Štai mokyklos rektorius pasidžiaugia, kokią išdaigą iškūrė žvejai per didlietuvių „išsimislytą“ Jūros šventę 1935 m. vasarą, kai daugelis svečių užsidedę paplaukioti laiveliais. („Nuotaika buvo slogi“ – mat vokiečių nacionalsocializmo pagrindu įkurtų partijų vadai Ernstas Neumannas, Theodoras von Sassas ir jų bendražygiai jau buvo įkalinti). „Kai laukiantys parplaukusio kuterio pamatydavo jūros ligos aukas ir pridergtą laivą, tarp jų atsirasdavo nedaug drąsuolių. [...] Jūra buvo rami, diena – saulėta. Klausinėjau žvejų, o jie tik šypsojosi. Laivai siūbavo, bet kaip tas buvo pasiekta, man liko paslaptis“ (p. 66).

Atsiminimų autorius, nieko nedetalizuodamas, užsimena apie „trumpą nesavanorišką viešnagę Bajoruo-

se“ (p. 91) – turbūt tai reiškia, kad jam teko pasėdėti šio Kretingos priemiesčio kalėjime? Juk užsimena, kad buvo „nemėgstamas lietuvių“, kad priešinosi Direktoriaus pirmininko Erdmono Simonaičio įvestam mokymui lietuvių kalba. Bethkes'is ir Jouby prekybos anglimi firmą vadina Klaipėdos krašto liaudies partijos (matyt, tiesiog *Volkspartei*) tvirtove, kur „daktaras Schreiberis, daktaras Brindlingeris, Rogge, Meyeris ir daugelis kitų aptardavo veiksmus mūsų tėvynės naudai“ (p. 180), taigi akivaizdu, kad kalbama anaip tol ne apie tėvynę Lietuvą. Ir jau visai be užuolankų aprašo kareivines Moltkės (dabar Herkaus Manto) gatvėje: „Kiekvienam klaipėdiečiui jos primena ir šviesias, ir tamsias dienas. Tamsiuoju laikotarpiu ten šeiminkavo prancūzai ir lietuviai. Mums pragiedrilius atnešė 1939 metai, kai ten įsikūrė Vokietijos karo laivyno dalinys“ (p. 231).

Manychiau, įvadininiuose knygos tekstuose buvo galima pristatyti, kad tai oponentų balsas, užuot prisimerkus nutarti, atseit autorius nevertina politinės tarpukario situacijos. Juk esame jau pakankamai brandūs, kad pažvelgtume į istoriją ir kitų akimis (gal bus lengviau išspręsti galvosūkį, kodėl mums, lietuviams, Lietuvos valdžiai, taip nesisekė Klaipėdos krašte?). Taigi turime progą pasivaikščioti po dingusią *Memelį* (ko gero, siekiant neiškraipyti autoriaus pozicijos, knygos pavadinime reikėjo palikti būtent šį uostamiesčio vardą).

Tai nėra nuoseklūs Bruno le Coutre'o *atsiminimai*, į knygą sudėti spaudoje (klaipėdiško *Memeler Dampfboot* tęsinyje, pokariu leistame jau Vokietijoje, ir *Memelland Kalender*) skelbti tekstukai, jų fragmentai, rutuliojantys tos pačios temos giją. Juos perspausdino, į vokišką rankraštį suglaudė „dėdės Bruno“ giminaitis Leberechtas le Coutre'as, *Įvade* trumpai nubrėžęs šią klaipėdiškę atšaką: „Jo seneliai buvo meistras konditeris Aleksandras le Coutre (1820–1890) ir Laura, gimusi Krampf. Jo tėvai: laivų kapitonas Hansas le Coutre ir Maria, gimusi Kalkert. Jis buvo vedęs Norą, gimusią Abel. Jų vaikai: Christel, Heinzas, Georgas ir Ulrichas“ (p. 12).

Taigi Bruno – kapitono sūnus, deja, anksti tapęs našlaičiu. Motina, likusi su keturiais mažais vaikais, kęsdama nepriteklius, vis dėlto sėkmingai ėmėsi šei-

mos maitintojos vaidmens, laikė krautuvę. Vaikų, žinoma, niekas už rankutės nevedžiojo, galima pagrįsti, kad Bruno – gana laisvas paukštis. Šio vaiko, paauglio, vėliau brandaus žmogaus žvilgsniu ir pristatoma Klaipėda – miestas prie jūros, toks gyvas, margas, šurmulingas, koks ir privalo būti uostas (tai, ko gero, nustebins tuos, kurie šiandien čia gyvena ar apsilanko). „Uostas buvo nuostabus mūsų jaunystės rojus“ (p. 18). Su karčemomis jaunasis „avantiūristas“ susipažino gana anksti, juk ten irgi dvelkė jūrų romantika, rinkdavosi laikinai krante stabtelėję ar po audringų plaukiojimų įsikūrę jūrų vilkai! Tad istorijų (tikrų ir pramanytų) – į valias.

Knygoje nesilaikoma chronologinio nuoseklumo, antai 1912–1913 m. kareiviavimo nuotyčiai eina prieš 1907 m. studijų Klaipėdos Mokytojų seminarijoje vaizdus... Tačiau tai netrukdo ir netrikdo – tokią ir yra natūrali atsiminimų tėkmė.

Autorius vedžioja skaitytojus po įvairius Klaipėdos kampelius, sužinome, kad būta įdomių, jau dingusių gatvių, tarkim, Katalikų Kunigų gatvė... O savo vaikystės erdvę – Puodžių gatvę le Coutre'as aprašo su ypatinga meile, supažindina su kaimynais, kurių dauguma – amatininkai.

Ryškiai prieš akis iškyla žvejų priemiestis Bomelsvitė – Bruno, pats būdamas jūreivių šeimos narys, ten dirbo mokytoju (profesinis autoriaus gyvenimo tarpsnis kaip tik ir sutampa su *Lietuvos laikais* krašte). Nors į šį rajoną atsikėlė, būdamas brandaus amžiaus, bet išmaišė jį dar vaikystėje – regis, nuo mažens buvo nenuorama su tyrėjo gyslele.

Pristatoma daugybė įvairių personažų – paprastai jie piešiami su simpatija, prisimenami su dėkingumu. Tai ne tik artimi draugai, su kuriais krėstos išdaigos, mokytojai, kolegos, bet ir vadinamoji „liaudis“, supusi jį Bomelsvitėje: „Labiau kuršiai nei lietuviai. Daug vokiečių. [...] Daug moterų ir vaikų tebesirengė kuršiškai, ypač Melnragėje“ (p. 63). Išgirstame vienus gal nuliūdinsiantį, kitus papiktinsiantį vertinimą: „Jų kuršiškos, latviškos ir lietuviškos pavardės, netgi dažnai vartota protėvių šnektą netrukdydė būti vokiečiais iki kaulų smegenų“ (p. 88).

Su meile ir humoru tapomi klaipėdiškių portretai rodo atsiminimų autoriaus psichologinį išvalgumą ir literatūrinį talentą. Nostalginei memuaristikai tai nėra būtina – čia privalomi faktai ir sentimentai (autorius paiso ir šių reikalavimų). Suskamba ir atjautos gaida klaipėdiškių žydų adresu – dar didžiosios tragedijos išvakarėse (1939 m.).

Tie, kurie domisi miesto istorija, knygoje ras ir svarbios faktografijos: „1904 m. rugpjūčio 18 d. pradėjo važinėti tramvajai. Jie buvo labai svarbūs Bomelsvitei, dar labiau – Melnragei. 1910 m. Bomelsvitę apšvietė elektra“ (p. 62).

Knygos sudarytojas Dainius Elertas yra ir paaiškinimų autorius, o išnašų, nušviečiančių, kokia šandieninė minimų vietovių, gatvių situacija, gausu. Štai autorius kalba apie „platų griovį – Žvejonę“, o sudarytojas išnašoje priduria: „**Žvejonė** (vok. Swiane) – upė, tekėjusi ties dabartine Kretingos gatve, kirtusi Lietuvinkų aikštę ir srūvusi ties pietinės J. Janonio g. pusės namų valdų pakraščiu. Jos žiotys sudarė marių įlanką, kurioje įsikūrė Valgumas [kitoje vietoje paaiškina tai – „kuršiškas žodis, reiškiantis žvejų valčių ištraukimo vietą ir natūralų uostelį“, – A.P.]. Dabar kanalizuoja upė teka po žeme“ (p. 530.).

Skaitytojai galės šandienos Klaipėdą palyginti su jos aprašymu knygoje. Autorius liudija ir pažangos žingsnius (ką prisimena nuo vaikystės arba ką yra girdėjęs apie dar senesnius laikus), tiesa, ne visada džiugiai – štai just, kad išnykstančių burlaivių jam gaila...

Knygą sklandu skaityti – nežinau, ar tai vertėjo, ar redaktorės (Roma Nikžentaitienė) nuopelnas. Atsiminimus papildantis pluoštelis gimtinei skirtų eilėraščių,

manau, turėjo būti dar klastingesnis egzaminas, bet vertėjas puikiai jį išlaikė (poeziją irgi miela skaityti kaip būtajam laikui ir kraštui skirtus atodūsius, nematuotinus aukščiausiais meno kriterijais).

Suklusau, kai pasiekė neoficiali ir, kaip paaiškėjo, ne visai tiksli žinia – klaipėdiečiai „Prisiminimus apie Klaipėdą“ išrinkę populiariausia praėjusių metų knyga... Iš tikrųjų populiariausios titulas atiteko Klaipėdos universiteto leidyklos išleistai profesoriaus Vytauto Jokubausko monografijai „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis“, o Bruno le Coutre'o atsiminimai pripažinti „gražiausia knyga“ (apipavidalino Gedas Čiuželis). Bet nenustebčiau, jei būtent jos klaipėdiečiai dažniausiai teirautųsi knygynuose ir bibliotekose, o parsinešę ne šiaip skaitinėtų, bet atidžiai studijuotų, su šia knyga rankose vaikščiotų po savo gimtąjį (ar įgytąjį) miestą nelyg su turizmo vadovu, eidami XIX a. pabaigos–XX a. pradžios išdykėlių berniukščių maršrutais, aptardami dešimtmečiu kitu vėlesnius, ne itin dorovingus tų jaunikaikių *špacierius* ar Lietuvos valdžiai priešiškus opozicionierių veiksmus... Juk jau galime, neišsižadėdami savojo valstybinio požiūrio ir patriotizmo, suteikti *memelenderiams* teisę ilgtis savosios tėviškės... ■

PASĖJĘS VĖJĄ, PJAUSI AUDRĄ

V isiškai slapta, inkognito, ištisas dešimt dienų Šmėkla laisvai klaidžiojo po Europą, tik po to slaptosios tarnybos nustatė, kad tai buvo *Rasputnyj Putin*, kuris tikrino, ar tikrai europiečiai tokie akyli ir ausyli, kokiais dedasi. Šmėkla neoficialaus ir nedraugiško vizito užsuko ir į mano būrimo saloną *Dura necessities*. VSD, STT ir t. t. skubiai pranešiau, kad viduje ir išorėje smarkiai vaidenasi, bet šie pagąsdino už atseit melagingą pranešimą ir nemotyvuotą panikos skleidimą pasodinsią mane už grotų. Beliko leisti laiką lovoje su priešu – *Rasputnyj Putin* apsiireiškė nakties tamsoje ir įvairiomis pozomis vaidenosi iki paryčių. Pirmiausia bandė išgauti, kokį poveikį reikėtų padaryti Lietuvos Daliai, kad ši taptų bent kiek panaši į samoduro širdies damą Marine Le Pen, lepinančią Putiną Raudonąją ideologiniu artumu, stipresniu už kūniškąjį. Ar bent jau į nuosekliai nuoširdžią Kremliaus simpatikę Federicą Mogherini, gerinančią intymius jų tarpusavio ryšius.

Na *chudoj konec*, – pripažino Šmėkla, tik-tų ir Nigelo Farage'o pavyzdys. Šis britas visiems kameriniams (žr. *Cameron*) tautiečiams spjauna į barzdą, o jo Nepriklausomybės partija neslepia, kad tiesiogiai proporcingai yra priklausoma nuo „pagados“ Maskvoje... Pasidžiaugė, kad savo

draugus Europoje lengvai atpažįsta pagal du požymius – panieką ES ir neapykantą JAV. Būtų gerai, jeigu ir Lietuvos Dalia taptų draugiškesnė, tada *Rasputnyj Putin* nepagalėtų jai pačios didžiausios savo barankų skylės. Grasino, jei gražiuoju nepavyks Prezidentės paveikti, imsis griežtų užsispyrėlės sutramdymo priemonių.

Antai į Baltuosius rūmus Barackui Obamai jau nusiuntė laišką su cianidu... Kiek nemaloniai Šmėklą nustebino faktas, kad siuntinį, dar nepasiekusį adresato, neutralizavo Slaptoji tarnyba, su kuria, paties samoduro nurodymu,

buvo ilgai ir intensyviai dirbama, net jos vadovas Clancy's pripažino, kad jo vadovaujami agentai dažnai išgeria (tai tiesioginis efektyvus operacijos *Russkij standart* poveikis).

Teks pasiūsti antrą – kontrolinį – paketą. Užsiminęs apie paketus, nekviestas neprašytas svečias taip atsipalaidavo, kad išdavė savo paties valstybinę paslaptį.

Kitaip tariant, prisipa-

žino, kad keršydamas ES už Trečiąją energetikos paketą, savo paties rankomis, iš kurių abidvi kairiosios, Putinas Raudonasai kuria Trečiąją imperiją. Kariniai mokymai jau apima ir Krymą, ir Arktį, ir Kaliningradą, kad atėjus dienos X samodūras kaip koks Godzila vienu smūgiu išnaikintų priešus visose platumose ir ilgumose. O tada, – užsisvajojo *Rasputnyj Putin*, – atsibunda Barackas vieną gražų rytą ir mato, atspėkite, ką? Nagi aplinkui – Rusų pasaulis! Putinas Raudonasai ant balto arklio įjoja į Baltuosius rūmus, o nekenčiamą asmeninį priešą iškeldina į natūralaus dydžio Baltųjų rūmų maketą (minėtasis Clancy's šiuo metu kaip tik kaulija lėšų tokiam pastatyti, atseit, efektyvesnėms slaptųjų agentų pratyboms būtinai reikalingas mokomasis kompleksas). Maketinis prezidentas galės liūdnei stebėti, kaip Jungtinės Valstijos vienbalsiai savo pačių noru prisijungia prie Rusų pasaulio.

Klausydamosi tokių šiurpių globalaus masto klie-desių, bandžiau Šmėklai įpūsti sveiko proto, net įspėjau: „Pasėjęs vėją, pjausi audrą!“ Bet samodūras, prabilęs lakiomis klasikų eilėmis, pareiškė, kad „*только в бурях есть покой*“. Sutramdyti šovinininės kagėbistinės jo fantazijos neįstengė nei burtai, nei užkalbėjimai, nei narkotinės medžiagos, kaip antai politinė *ecstasy* ar ideologinė *anaša*... Šmėkla, gėrėdamasi savimi, pasaulio užkariavimą projektavo iki pat trečiųjų gaidžių. O tada atsisveikino, sakydama, kad skuba į Japonijos pietus, kur įsikūręs vienintelis pasaulyje kaliausių kaimas – ten gyvena 35 žmonės ir stūkso 350

šiaudinių
lėlių.

Rasputnyj Putin sėmsis patirties, kaip tokį modelį pritaikyti hibridinei svetimų teritorijų okupacijai vietoj žaliųjų žmogėnų, kurių stygius vis labiau jaučiamas, desanto. Kita vertus, retėja ir priešų gretos – neseniai pats Didžiosios Britanijos princas Haris pareiškė paliekantis tarnybą šalies armijoje (tikėtina, kad jam smegenis praplovė tautietis, nuo Putino Raudonojo priklausomas nepriklausomybininkas Nigelas).

Šmėklai išrūkus per kaminą, apmąsčiau susidariusią situaciją iš visų pusių. Ir padariau išvadą, kad teks eiti Demokrito Abderiečio, vėliau Galileo nurodytu keliu – Žemėje įsigalėjus vientisam, vienvaldžiam Rusų pasauliui, dešiniarankiams teks emigruoti į Paukščių Tako, dar vadinamo Vėlių Keliu, galaktiką. Kaip tyčia mokslininkai pranešė, kad joje yra milijardai planetų, kuriose teoriškai galėtų egzistuoti gyvybė, panaši į žemiškąją. Visų jų okupuoti pats Putinas Raudonasai, ko gero, neįstengs, nebent savo kadenciją pratęstų iki 100 metų.

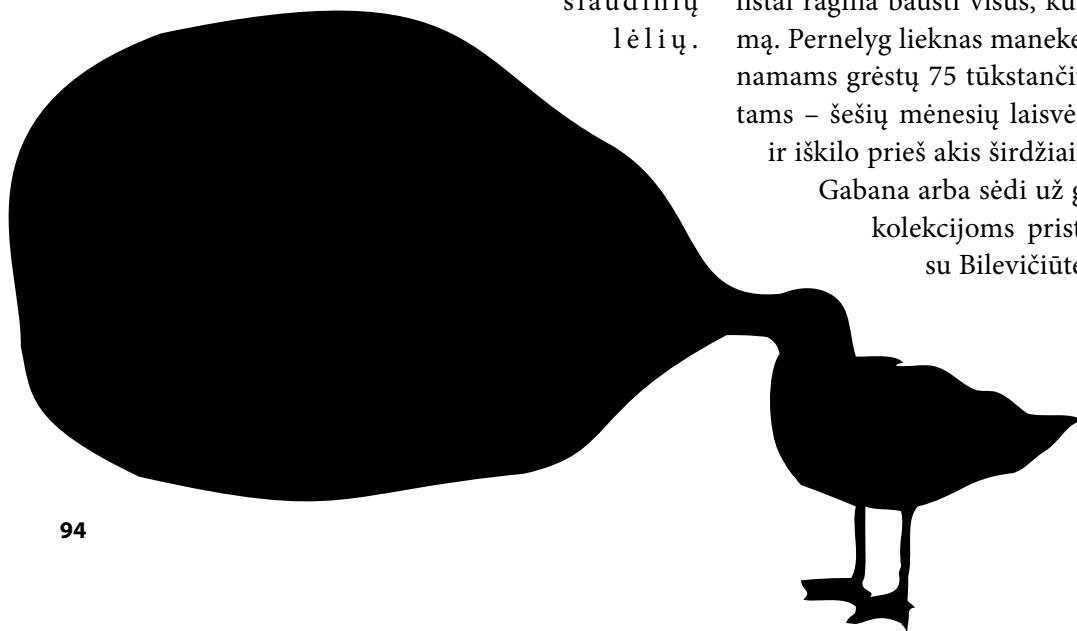
Šios vilties užganėdinta, ramiai grįžau prie kasdieninių žemiškų reikalų. Sužinojau, kiek milijonierių prasimušė į merus, išsiaiškinau, kad Lietuva vis dar pirmininkauja Europos Sąjungos Tarybai, nors tą darantys kukliai skelbiassi broliukai latviai. Šį nepaneigiamą faktą pirštu prikišamai rodo nė kiek nemažėjančios mūsų ministerijų, net Policijos departamento išlaidos reprezentacijai, kvalifikacijos kėlimui, įvairaus plauko ekspertams. Kartą paragavęs, natūralu, negali sustot, ypač jeigu esi valdiškas valdininkas.

Bet labiausiai sukrėtė žinia, kad Prancūzijos socialistai ragina bausti visus, kurie skatina liguistą liesumą. Pernelyg lieknas manekenes samdantiems mados namams grėstų 75 tūkstančių eurų bauda, o jų agentams – šešių mėnesių laisvės atėmimo bausmė. Taip ir iškilo prieš akis širdžiai mielas vaizdas: Dolce su

Gabana arba sėdi už groty, arba naujoms savo kolekcijoms pristatyti samdo Katunskytę su Bilevičiūte...

■

Tiesiai iš lovos su priešu
Krescencija ŠURKUTĖ

KULTŪROS BARAI

2015. 3 (603)

DOMAINS OF CULTURE

THE MONTHLY JOURNAL OF CULTURE AND ART

editor-in-chief Laima KANOPKIENĖ

editorial address:

Latako st. 3. 01125 Vilnius. Lithuania

E-mail: kulturosbarai@takas.lt

SUMMARIES

Let Us Think Together. Chairman of the Supreme Council of Lithuania, Professor Vytautas Landsbergis replies to the questionnaire of Kultūros barai reviewing Lithuania's developments of the last 25 years (page 2).

What Is the Future of the Freedom of Speech and Democracy in Europe? Political scientist Cas Mudde replies to the questions of Almantas Samalavičius. Cas Mudde suggests that democracy means inclusion and not exclusion and because of that we should be open to hear things we generally don't like, however, most politicians and people are more concerned about what rights to free speech should be restricted instead of opening doors for everyone to speak out and be free of criticizing everything. But the perspectives for democracy in Europe aren't rosy at all (page 6).

Modern World Won't be Saved Neither by Speed Nor Digital Bravery. Internationally renowned architectural theorist and critic Kenneth Frampton replies to the questions of Almantas Samalavičius. "It is clear that ongoing suburbanization is essentially an elaborate spoken conspiracy, between the oil companies, the automobile industry, the mortgage system, local building regulations, and the home building industry, along with the continental wide supermarket chains", Frampton says commenting on current global urban condition (page 11).

Marlowe HOOD. **Climate change: The "Oh Shit!" moment.** Marlowe Hood was an AFP science, health and environment correspondent from 2007 to 2012. As world leaders gather in New York to confront the threat of climate change, he contemplates just how bad things might be (page 15).

Odeta ŽUKAUSKIENĖ. **Shadows of Fantoms: Prestige, Privileges, Freedom to Waste Time and Its Consequences to Culture.** The cult of celebrities and collective narcissism has a larger impact upon cultural life than we usually tend to admit, especially in Eastern Europe where cult figures replaces the horror of the last century – the personal cult of Stalin. However, present climate in Russia is somewhat different – there is a shift from the cult of celebrities to the cult of a person that also involves human sacrifice – like murder of Boris Nemtsov (page 19).

Rimantas GUČAS. **Some Day We'll Be Ashamed.** An opinion on recent discussions suggesting to pull down the infamous sculptures of the Soviet era in Vilnius. Things really gone bad If we want to show our civility by destroying the sculpture of the Green Bridge (page 25).

Vladas KANČAUSKAS. **A Clowd in the Pants.** A reply to socially concerned artist of the industrial society Redas Diržys (page 31).

Kristina STANČIENĖ. **Challenges to Themselves by Vygantas Paukštė and Bronius Gražys.** Topical Continuations of the Lithuanian Painting of the Nineties. It is more meaningful to speak not about the death of the painting but about its continuity, especially in the context of Lithuanian contemporary

art. These tendencies manifest in exhibitions of painters Vygantas Paukštė and Bronius Gražys. An overview of two exhibitions (page 33).

Krystian Lupa: I don't Understand Signs of Our Time. Polish theater director Krystian Lupa is interviewed by Audronis Liuga. Lithuanian National Drama Theater features the prime night of the play staged by Lupa that is based on the play of Thomas Bernhard "The Square of the Heroes". A conversation before the event (page 37).

Kęstutis ŠAPOKA. **Horizontal or Vertical?** About exhibition "Movements" of Jūratė Stauskaitė in Titanikas Gallery. In Soviet period Stauskaitė mastered her style that was rather free having in mind the sociopolitical contexts of those times. The critic analyzes recent tendencies in her art (page 42).

Paulina PUKYTĖ. **The Eyes of Fish.** A Play of Two Parts (page 45).

Remigijus VENCKUS. **Horizontal of Truth.** Experience and Movement in the Painting of Osvaldas Juška. An overview of the artist's work (page 61).

Kęstutis ŠAPOKA. **Landscape of Native Land.** Phenomenon of Algirdas Petrulis. Algirdas Petrulis (1915-2010) is a legend of Lithuanian modern art. He can be called a painter who had a most sensitive understanding of color. And his long path of creative work is a mirror of the developments in the Lithuanian art (page 64).

Exhibitions of Povilas Ričardas Vaitiekūnas and Julijonas Algimantas Stankevičius in Netherlands - Maastricht, Bonnefanten Hedge, House and Herlen, Collectors House (page 65).

Raminta JURĖNAITĖ. **The Dance of Death – Theatre of Bodily Movements.** Aliutė Mečys in the context of German New Realism. Her art is extremely special and German at the same time closely related to the understanding of realism of her days. As she refused to join the movement of New Realism she remained in the margins of large exhibitions and art market. However, her art remains important and it will be acknowledged as it should some day. Her retrospective held in Kaunas – is a step toward her recognition (page 67).

Stasys EIDRIGEVIIČIUS. **Magical Ties.** Artist's essay (page 72).

Nikolaj LESKOV. **Russian Democrat in Poland.** Translated by Vladas Kančauskas (page 75).

Krzysztof CZYŻEWSKI. **Miłosz and the Place.** From the very beginning with Czesław Miłosz we always talk about **the Place**. A newly born foundation Pogranicze tried to look for a place where it could operate. Poet always returned to the places that were important to him, talk about Krasnogruda and other places he visits – Sejny, Suwalki, Wygry. It was in 1989 (page 83).

Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ. **Contexts.** Thoughts Looking Backward. The whole series of Lithuanian musical contexts was finally released. Its compilers present this series as an overview of Lithuanian music of the last half century, but this is mission impossible unless the number of released CD's is made tenfold. But still this is an occasion to share joy and to rethink what we really have (page 86).

Asrtrida PETRAITYTĖ. **Memelander's Stories of Klaipėda.** Bruno Le Coutre. My City Klaipėda. 1900-1939. Memoirs. Edited by Dainius Elertas, translated by Romaldas Adomavičius. Lithuanian Sea Museum, 2014. A review of the book (page 90).

Krescencija ŠURKUTĖ. **When You Start and Go On You'll Get Back.** Ironical essay on Lithuania's cultural and political life (page 93).

**Some Kultūros barai articles
and translations in eurozine
(www.eurozine.com):**

Sajay SAMUEL, Almantas SAMALAVIČIUS

Notes from a technoscape (En) (Lt)

A conversation with Sajay Samuel

Why is it that those in power cannot think outside the categories of economics and techno-science when faced with the spectre of widespread joblessness and natural disasters caused by an excessive reliance on techno-science? Sajay Samuel says it's time to stop and reflect.

Warren KARLENZIG, Almantas SAMALAVIČIUS

Winds of urban change (En) (Lt)

A conversation with Warren Karlenzig

From the rewilding of London's Upper Lea Valley to performance indicator software to manage 663 of China's largest cities, Warren Karlenzig knows more than most about urban sustainability projects. Yet he's never been as daunted as now by the unfathomable scale of today's cities.

Richard HEINBERG, Almantas SAMALAVIČIUS

Boom or bust time for critical thinking? (En) (Lt)

A conversation with Richard Heinberg

Following the massive bailouts, stimulus spending and quantitative easing of recent years, everyone breathed a sigh of relief and went back to sleep, says Richard Heinberg. But the coming global energy crisis will likely provide the jolt that wakes everyone up again.

Arthur W HUNT III, Almantas SAMALAVIČIUS

Technology and consumership (En) (Lt)

A conversation with Arthur W. Hunt III

Today's media, combined with the latest portable devices, have pushed serious public discourse into the background and hauled triviality to the fore, according to media theorist Arthur W Hunt. And the Jeffersonian notion of citizenship has given way to modern consumership.

Antanas ŠILEIKA

Long ago and far away: Big stories from small countries (En) (Lt)

Baltic stories in a global context

What's different about a place is what's interesting, writes Canadian novelist Antanas Sileika. A proposition that raises all manner of difficulties, as well as presenting unique opportunities, when writing fiction based on Baltic history aimed at a North American audience.

Tomas KAVALIUSKAS, Tatiana ZHURZHENKO

Post-Orange Ukraine: Lost years? (En) (Lt)

A conversation with Tatiana Zhurzhenko

In an interview conducted before Euromaidan commenced, Tatiana Zhurzhenko discusses the intricacies of regional tensions surrounding Ukraine, taking into consideration questions of memory, language and a putative civic, liberal Ukrainian nationalism.

Giedrius SUBACIUS

The death of a language (En) (Lt)

It is often said that every two weeks a language dies. But the statement belies a complex reality, in which languages are transformed, replaced or simply vanish along with their users. Giedrius Subacius on the fate of the Lithuanian language, among others.

Bo ISENBERG

Critique and crisis (En) (Lt)

Reinhart Koselleck's thesis of the genesis of modernity

The modern consciousness as crisis: Reinhart Koselleck's study of the origins of critique in the Enlightenment and its role in the revolutionary developments of the late eighteenth century is a work of historical hermeneutics whose relevance remains undiminished.

SRTR fondas 2015 m. Kultūros barų projektui

„Bendrieji kultūros tyrimai“ vykdyti skyrė

76 000 eurų finansinę paramą

**Problemos ir idėjos, Rūpesčiai ir lūkesčiai,
Kūryba ir kūrėjai (iš dalies), Laikai ir žmonės**

www.eurozine.com

Svarbiausi straipsniai apie Europos kultūrą ir politiką

Eurozine yra internetinis žurnalas, skelbiantis esė, straipsnius ir interviu svarbiausiomis mūsų laikų temomis.

Europos kultūros žurnalai pasiekiami pirštų galiukais

Eurozine yra svarbiausių Europos kultūros žurnalų tinklas. Jis jungia ir remia daugiau nei 100 žurnalų – savo partnerių bei asocijuotų leidinių ir institucijų iš visos Europos.

Nauja transnacionalinė viešojo erdvė

Skelbdamas geriausius žurnalų – partnerių straipsnius įvairiomis kalbomis, Eurozine atveria naują viešąją erdvę transnacionaliniam bendravimui ir diskusijoms.

Geriausi straipsniai iš visos Europos

eurozine

Spaudė akcinė bendrovė *Spauda*, www.spauda.com

Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius

Tiražas 2800 egz.

Kaina – 4,99 Lt / 1,45 Eur

Osvaldas JUŠKA. Žaidimai. II. 2015. 140x120

Osvaldas JUŠKA. Tylus kambarys. 2014. 88x88

Iš personalinės
parodos
„Atsiskyrėlio
užrašai“.

Apie dailininko
kūrybą skaitykite
p. 61

Osvaldas JUŠKA
Žaidimai. 2015
120x140

Kaina – 1,45 € / 4,99 Lt
KULTŪROS BARAI 2015. Nr. 3 (603), (1–96)
Indeksas 5031

ISSN 0134-3106

9 770134 310009